

Projekat finansira Evropska unija.
This project is funded by the European Union.

Analiza politika socijalnog uključivanja žena žrtava nasilja u porodici

Fedra Idžaković
Arijana Čatović
Radmila Žigić
Mirjana Vlaho
Mirjana Brajković
Aleksandra Petrić

Projekat finansira Evropska unija.
Project is funded by the European Union.

ANALIZA POLITIKA SOCIJALNOG UKLJUČIVANJA ŽENA ŽRTAVA NASILJA U PORODICI

- Studija - Bosna i Hercegovina, Juli 2012.

Fedra Idžaković
Arijana Čatović
Radmila Žigić
Mirjana Vlaho
Mirjana Brajković
Aleksandra Petrić

Autorice:

Fedra Idžaković, Arijana Čatović, Radmila Žigić, Mirjana Vlaho, Mirjana Brajković,
Aleksandra Petrić

Analiza politika socijalnog uključivanja žena žrtava nasilja u porodici

Konsultantice:

Mirna Dabić, Nina Karađinović, Natalija Petrić.

Lektorica:

Jelena Slagalo

Izdavač:

Udružene žene, Banja Luka

Za izdavača:

Nada Golubović

Dizajn, priprema i štampa:

Pop-Up Marketing

Beograd

Štampa: 500

Tiraž: 500

Beograd, 2012.

CIP - Каталогizacija u publikaciji

Народна и универзитетска библиотека Републике Српске, Бања Лука

364.662-055.2(497.6)

364.63-027.553(497.6)

343.62(497.6)

343.54/.55(497.6)

Analiza politika socijalnog uključivanja žena žrtava nasilja u porodici / Fedra Idžaković, Arijana Čatović, Radmila Žigić, Mirjana Vlaho, Mirjana Brajković, Aleksandra Petrić. - Banja Luka : Udružene žene, 2012 (Beograd : Pop-Up Marketing). - 96 str. : tabele ; 25 cm

Tiraž 500. - Napomene i bibliografske reference uz tekst.

ISBN 978-99955-740-0-0

1. Ицаковић, Федра [аутор] 2. Чатовић, Аријана [аутор] 3. Жигић, Радмила [аутор] 4. Влахо, Мирјана [аутор] 5. Брајковић, Мирјана [аутор] 6. Петрић, Александра [аутор]

COBISS.BH-ID 3288344

Studija je izrađena u okviru regionalnog projekta „Ka socijalnoj koheziji – uticaj na politike socijalnog uključivanja za višestruko marginalizovane grupe žena i žrtve nasilja“, koji su tokom 2011. i 2012. godine realizovali *Autonomni ženski centar* (Srbija), *Centar za žene žrtve rata* (Hrvatska), *Udružene žene Banja Luka* (BiH) i *Društvo SOS telefon* (Slovenija). Saradničke organizacije na realizaciji projekta u Bosni i Hercegovinu su: Organizacija žena „Lara“, Bijeljina, „Prava za sve“, Sarajevo i „Mirjam“ – Karitas, Mostar. Više informacija o projektu na: <socijalna-kohezija.womenngo.org.rs>.

Projekat finansira Evropska unija. Sadržaj studije je odgovornost „Udruženih žena“ Banja Luka i ni na koji način ne odražava stavove Evropske unije.

Zahvalnice

Zahvaljujemo se svim ženama koje su pristale govoriti o preživljenom nasilju, svojim problemima, potrebama i iskustvima sa institucijama i pojedincima/kama pri pokušajima ostvarivanja svojih prava. Zahvaljujemo se na preporukama za unapređenje politika u oblasti nasilja prema ženama i socijalnoj inkluziji višestruko marginalizovanih grupa žena koje su i žrtve nekog od oblika rodno zasnovanog nasilja.

SADRŽAJ

I SAŽETAK	9
II SUMMARY	12
III NASILJE PREMA ŽENAMA	15
III 1. Rasprostranjenost nasilja u partnerskom odnosu i porodici	17
III 2. Nasilje nad ženama, siromaštvo i socijalna isključenost	18
III 3. Zakonodavni i normativni okvir u državama Evropske unije	19
III 4. Analiza politika u Evropskoj uniji	21
III 5. Primjer inicijative za izmjene i dopune zakonskih rješenja	22
IV REZULTATI ISTRAŽIVANJA BOSNA I HERCEGOVINA	24
IV 1. Zapošljavanje i nasilje nad ženama	30
IV 1.1 Uvod	30
IV 1.2 Izvod iz kvalitativne analize	31
IV 1.3 Izvod iz kvantitativne analize	36
IV 1.4 Prikaz EU analiza	41
IV 1.4.1 Austrijski model – Primjer dobre prakse: Prevencija siromaštva u bečkim skloništima za žene	42
IV 1.5 Konkretno i specifične preporuke	43
IV 1.6 Zakonodavni i normativni okvir država Evropske unije u oblasti zapošljavanja	44
IV 2. Briga o djeci i nasilje prema ženama	49
IV 2.1 Uvod	49
IV 2.2 Izvod iz kvalitativne analize	50
IV 2.3 Izvod iz kvantitativne analize	56
IV 2.4 Prikaz EU analiza	62
IV 2.5 Primjeri dobre prakse	63
IV 2.6 Konkretno i specifične preporuke	65
IV 2.7 Zakonodavni i normativni okvir država Evropske unije u oblasti brige o djeci	66
IV 3. Stanovanje i nasilje prema ženama	68
IV 3.1 Uvod	68
IV 3.2 Izvod iz kvalitativne analize	69
IV 3.3 Izvod iz kvantitativne analize	72
IV 3.4 Preporuke EU analiza	73
IV 3.5 Konkretno i specifične preporuke	74
IV 3.6 Zakonodavni i normativni okvir država Evropske unije u oblasti brige o djeci	74
IV 4. Dostupna pravda i nasilje prema ženama	76
IV 4.1 Uvod	76
IV 4.2 Izvod iz kvalitativne analize	76
IV 4.3 Izvod iz kvantitativne analize	79
IV 4.4 Prikaz EU analiza - Zakonodavni i normativni okvir država Evropske unije u oblasti dostupne pravde	85
IV 4.5 Konkretno i specifične preporuke	86
V OPŠTA PREPORUKA	88
VI SPECIFIČNE PREPORUKE	89
VI 1. Zapošljavanje	89
VI 2. Stanovanje	89
VI 3. Briga o djeci	89
VI 4. Pristup pravdi	90

I SAŽETAK

“Pitala sam ja, ali oni kažu, prvo nađite posao pa onda nađite stan i sami se snalazite. Jednostavno, ove države uopšte nema. Šta njih briga što sam ja imala problem sa mužem koji je htio jednu večer da me ubije. Nemam se uopšte kome obratiti.”

Studija je nastala u okviru projekta „Ka socijalnoj koheziji – uticaj na politike socijalnog uključivanja za višestruko marginalizovane grupe žena i žrtve nasilja“ koji je tokom 2011. i 2012. godine realizovao *Autonomni ženski centar* (Srbija) u saradnji sa partnerskim organizacijama: *Centar za žene žrtve rata* (Hrvatska), *Udružene žene Banja Luka* (BiH) i *Društvo SOS telefon* (Slovenija). Projekat je finansiran iz sredstava Evropske unije u sklopu regionalnog programa IPA 2009 – Civil Society Facility.

Studije na ovu temu, koje su pripremili *Autonomni ženski centar Beograd* i *Centar za žene žrtve rata Zagreb*, a koje sadrže prikaz stanja, zakonskih i strateških rješenja i preporuka za Srbiju i Hrvatsku, dostupne su na internet strani koja je kreirana u okviru ovog projekta: <<http://socijalna-kohezija.womenngo.org.rs>>.

Dugoročni cilj ovog projekta jeste veće učešće i veći uticaj žena u zemljama Zapadnog Balkana na procese stvaranja politika iz oblasti socijalnog uključivanja i njihovo aktivnije učešće u procesima priključivanja Evropskoj uniji. U odnosu na ciljnu grupu koja je obuhvaćena projektom, žene sa iskustvom nasilja u porodičnom kontekstu i žene iz višestruko marginalizovanih društvenih grupa, sagledavane su mogućnosti ostvarivanja prava u četiri specifične oblasti: *zapošljavanje* (prekvalifikacija i obrazovanje odraslih, rad i prihodi); *briga o djeci* (podrška roditeljstvu, izdržavanje/alimentacija, prednost pri upisu djece u vrtić i dr.); *socijalno stanovanje* i *dostupna pravda* (proširena usluga besplatne pravne pomoći – sekundarna pravna pomoć).

Polazne definicije rodno zasnovanog nasilja uključujući i nasilje u porodici, kao i prava ciljne grupe na kojima je Studija razvijana su temeljna ljudska prava žena na zaštitu od diskriminacije ustanovljena u Konvenciji o eliminaciji svih oblika diskriminacije žena (CEDAW). Drugi referentan okvir za ovu oblast je Konvencija o sprečavanju i suzbijanju nasilja nad ženama i nasilja u porodici Savjeta Evrope, usvojena 2011. godine kao najsvēobuhvatniji dokument o pravima žena koje su izložene ili su preživjele rodno zasnovano nasilje.

Ključni nalazi studije rezultat su kombinovanja dva metoda istraživanja: prikupljanje primarnih podataka putem fokus grupnih diskusija i dubinskih intervjuova među ciljnom grupom i analiza zakona i strateških dokumenata u Bosni i Hercegovini koji determinišu položaj ciljne grupe u četiri posmatrane oblasti. Kako je jedan od ciljeva studije bio da sagleda stanje socijalne uključenosti višestruko marginalizovanih grupa žena žrtava nasilja u odnosu na njihove potrebe i dostignuti nivo prava u Zemljama EU, analizom su obuhvaćeni i najvažniji dokumenti Evropske unije u ovoj oblasti, kao i zakonski okvir za socijalno uključivanje žrtava rodno zasnovanog nasilja u nekoliko evropskih zemalja.

U terensko istraživanje je uključeno 99 žena koje trpe ili su preživjele nasilje od kojih je većina izložena marginalizaciji i po drugim osnovama: pripadnice romske nacionalne manjine, žene sa invaliditetom, majke djece sa posebnim potrebama, prognanice, raseljene osobe i žene starije životne dobi. Različite su starosne dobi i obrazovanja (bez škole, nepotpuno osnovno obrazovanje, osnovno, srednjoškolsko i univerzitetsko obrazovanje) sa različitim iskustvima nasilja i izlaska iz nasilne porodične ili partnerske zajednice.

Istraživanje je teritorijalno obuhvatilo različita područja u BiH; fokus grupne diskusije i intervjuovi vođeni su u Sarajevu, Zenici, Mostaru i Bijeljini uključujući tako žene iz tri kantona (administrativne jedinice) iz Federacije Bosne i Hercegovine i oblast Semberije u Republici Srpskoj.

Razgovori su bili tematski fokusirani na pristup pravima žrtava rodno zasnovanog nasilja u oblastima rada i zapošljavanja, brige o djeci, socijalnog stanovanja i dostupnoj pravdi. Istraživanje je ujedno bilo i participativno jer je omogućilo direktnim korisnicama projekta ne

samo da prepoznaju svoje potrebe, nego da kreiraju preporuke i predlože konkretne mjere podrške koje lokalne vlasti i država treba da preduzmu.

Analiza zakona i strateških dokumenata obuhvatila je 73 dokumenta iz državne, entitetske i u nekoliko slučajeva, kantonalne nadležnosti. Radi identifikovanja formalnih uslova za socijalnu uključenost žena žrtava nasilja kao višestruko marginalizovanih kategorija u kontekstu nasilja, izvršena je analiza zakonskih i strateških akata Bosne i Hercegovine, Federacije Bosne i Hercegovine i Republike Srpske u oblasti porodičnih odnosa, socijalne zaštite, stambenog zbrinjavanja, zaštite djece, zdravstvene zaštite, obrazovanja, zapošljavanja, sprečavanja nasilja, zabrane diskriminacije, te pristupa pravdi za žrtve nasilja i diskriminacije.

Kao posebne oblasti u kojima su žene Bosne i Hercegovine koje su žrtve rodno zasnovanog nasilja izložene diskriminaciji i dodatnoj viktimizaciji, ova studija je prepoznala oblasti zapošljavanja, brige o djeci, stanovanja i dostupne pravde. Posljedice koje nezaposlenost, nedostatak adekvatnog mjesta za stanovanje, nedostatak uslova i podrške za brigu o djeci i otežan pristup pravdi imaju na poboljšanje (ili pogoršanje) položaja žena žrtava nasilja su vrlo usko povezane, i ne mogu se u svakom slučaju jasno razgraničiti.

Nezaposlenost direktno utiče na ekonomski položaj žene i njenu dalju izloženost nasilju, ali žrtve nasilja vrlo često nisu u mogućnosti, iako imaju potrebne kvalifikacije, da prihvate dostupni posao zbog činjenice da se samostalno brinu o svojoj djeci. Ukoliko nemaju zaposlenje, žene nisu u mogućnosti da plaćaju troškove iznajmljenog ili bilo kakvog stana niti da obezbijede sebi i svojoj djeci zadovoljenje minimuma osnovnih potreba.

Nasilje nad ženama u BiH je istovremeno uzrok i posljedica ženskog siromaštva i socijalne isključenosti. Ovo istraživanje je pokazalo da su nezaposlenost i siromaštvo česti razlozi zbog kojih žene oklijevaju da napuste nasilno partnerstvo. Iako će za sebe reći da nisu radile, zapravo žene uključene u ovo istraživanje su godinama prisiljavane da rade posao u kući, na zemlji, da se brinu o porodici, ukratko da rade poslove koji se ne priznaju niti vrednuju, koji su „nevidljivi“. Zbog duge odsutnosti sa tržišta rada one više nemaju jednake šanse da nađu posao jer im nedostaju obrazovanje, vještine i radno iskustvo. Za sve žene sa kojima smo razgovarali zaposlenje je najvažnija potreba koju imaju.

Odsustvom društveno organizovane brige o djeci žrtvama nasilja, nasilje u porodici reprodukuje i marginalne grupe u zajednici i obespravljuje djecu često u dobi odmah poslije rođenja. Djeca žrtve nasilja u porodici i partnerskim odnosima usljed pretrpljenih trauma, imaju smanjene šanse za normalan razvoj i u riziku su da usvoje društveno neprihvatljive modele ponašanja koji će umanjiti njihovu socijalnu perspektivu i socijalnu inkluziju.

Istraživanje provedeno u pripremi ove studije pokazalo je da, i pored Ustavom BiH i ustavima entiteta proklamovanih vrijednosti ravnopravnosti polova i „zaštite majke i djeteta“, u praksi djeca žrtve nasilja u porodici trpe posljedice društvene marginalizacije njihovih majki. U sličnom položaju su i majke djece sa posebnim potrebama koje primaju simboličnu ili nikakvu novčanu pomoć na ime socijalne zaštite. U nedostatku adekvatnog školskog sistema i institucija podrške u vaspitanju ove djece, one podnose sav teret staranja o djeci kojoj često ne mogu da obezbijede potrebne uslove za učenje i razvoj.

Žene koje su zaposlene suočavaju se sa istim teškoćama kao i one koje ne rade; imaju mala ili nedovoljna primanja za pokrivanje troškova brige o djeci, a kao zaposlene nemaju pravo na socijalna davanja. Majke bolesne i djece sa posebnim potrebama najčešće ne rade jer nemaju pomoć u njegi djece, a zdravstvena zaštita i socijalna davanja su nedovoljni za njihove potrebe ili ih uopšte ne uspijevaju ostvariti.

Iskustva ispitanica u rješavanju ključnih egzistencijalnih pitanja po napuštanju nasilne zajednice ukazuju i na alarmantno diskriminatorno ponašanje institucija u primjeni porodičnih i socijalnih zakona. Veoma često žena žrtva nasilja i njena djeca biće obespravljeni u podjeli porodične i bračne imovine i utvrđivanja obaveza izdržavanja i dovedeni u opasan rizik siromaštva i marginalizacije. Dodatan problem predstavljaju neefikasni i spori mehanizmi naplate porodičnih izdržavanja.

U Studiji je definisan niz preporuka u svakoj od ciljanih oblasti koje bi trebalo da budu

integrisane u zakone i politike na svim nivoima odlučivanja, od lokalne samouprave do nivoa državne vlasti. Takođe, nužno je i redefinisane ili donošenje novih zakona i politika kojim bi se poboljšao položaj i spriječilo dalje siromaštvo žena žrtava rodnozasnovanog nasilja koje su izložene marginalizaciji i po drugim osnovama socijalne isključenosti.

Zaustavljanje svih formi rodno zasnovanog nasilja, uključujući štetne običaje i tradicionalne prakse, dio su integralnog odgovora na potrebe žena koje su izložene nasilju. U cilju smanjenja rizika od siromaštva žena i njihove djece od posebne važnosti za odluku žene da napusti nasilni odnos, pored zapošljavanja i brige o djeci, prepoznaju se različite forme podrške u obezbjeđivanju stanovanja, od privremenog smještaja u sigurnom okruženju (ženska skloništa, sigurne kuće za žene), preko stanovanja u prelaznom periodu, do nalaženja novog doma i finansijske pomoći/olakšica za troškove stanovanja, do regulisanja boravišnog statusa za žene koje ga nemaju. Besplatna pravna pomoć, od informisanja, preko pisanja podnesaka, psiho-socijalne podrške u sudskim procesima, te do zastupanja, od ključne su važnosti za žene izložene nasilju, i trebalo bi da su im dostupne.

Ako je postignut određeni progres u zaštiti žrtava rodno zasnovanog nasilja u Bosni i Hercegovini, kako u usvajanju zakonskog okvira za zaštitu tako i u izgradnji određenih mehanizama zaštite, neophodan je dalji angažman vladinog i civilnog sektora u cilju poboljšanja primjene postojećih zakonskih propisa, usaglašavanje postojećih propisa sa standardima zaštite žrtava rodno zasnovanog nasilja, pripremanju i provođenju programa koji će poboljšati položaj žrtava rodno zasnovanog nasilja pogotovo u oblastima zapošljavanja, brige o djeci, stanovanja i pristupa pravdi kako bi se dostigao adekvatan nivo socijalnog i ekonomskog osnaživanja žrtava rodno zasnovanog nasilja. Saradnice/saradnici Udruženih žena u prikupljanju i obradi podataka, pravnim analizama i pripremi preporuka bile su:

- nevladine organizacije: Organizacija žena „Lara“, Bijeljina, „Mirjam“, Mostar i „Prava za sve“, Sarajevo, koje su učestvovala u sprovođenju fokus-grupnih diskusija i intervjuja;
- Radmila Žigić, Mirjana Vlaho, Mirjana Brajković, Franjo Brkan, Fedra Idžaković i Arijana Čatović obavili su analize lokalnih dokumenata i pripremu prijedloga za unapređenje mjera socijalne politike prema ženama koje su izložene nasilju¹;
- Nina Karađinović, konsultantica, koja je pripremila analizu zakonodavnog i strateškog okvira Bosne i Hercegovine sa aspekta prava žena²;
- Mr Mirna Dabić, trenerica i konsultantica u oblasti roda, omladinskog rada i razvoja zajednica, koja je pomogla u koncipiranju instrumenata za prikupljanje terenskih podataka i izradile finalni izveštaj³;
- Mr Sonja Robnik i Maruša Gortnar, ekspertkinje iz Slovenije koje su pripremile analizu politika Evropske unije, Finske, Španije i Slovenije u ostvarivanju ravnopravnosti žena i podrške žrtvama nasilja⁴.
- Rezultati analiza su predstavljani i diskutovano je u okviru tematskih radnih sastanaka na kojim su prisustvovali/e predstavnice/i zakonodavnih i izvršnih vlasti, gender centara, nevladinih organizacija i političkih partija, koje/i su prijedlozima i idejama dale/i značajan doprinos praktičnoj primjeni prikupljenih podataka i analiza.

Ključne riječi:

nasilje prema ženama, socijalna kohezija, zapošljavanje, stanovanje, briga o djeci, dostupna pravda;

1 Dokumenta su dostupna na: <<http://socijalna-kohezija.womenngo.org.rs/>>.

2 Izveštaj je dostupan na: <<http://socijalna-kohezija.womenngo.org.rs/>>.

3 Izveštaj je dostupan na: <<http://socijalna-kohezija.womenngo.org.rs/>>.

4 Izveštaji su dostupni na: <<http://socijalna-kohezija.womenngo.org.rs/>>.

II SUMMARY

»I asked, but they say, first you find a job, than you found housing, and manage on your own. Simply, this state does not exist. They do not care that I have had a problem with a husband that wanted to kill me one night. I have no one to turn to.«

The study was developed as a part of the project „Toward Social Cohesion – Influencing Social Inclusion Policy for Multiple Vulnerable Groups of Women Affected by Violence“ implemented during 2011 and 2012 by the *Autonomous Women's Center* in cooperation with the partner organizations *Center for Women Victims of War* (Croatia), *United Women Banja Luka* (Bosnia and Herzegovina) and *Society SOS Telephone* (Slovenia). The project was financially supported by the European Union, as a part of the Regional Program IPA 2009 – Civil Society Facility.

Studies on this topic, prepared by the *Autonomous Women's Center Belgrade* and *Center for Women Victims of War Zagreb*, are available at the web page developed as a part of the project, following link: <<http://socijalna-kohezija.womenngo.org.rs>>. The studies focus on overview of the situation, legislative and strategic solutions, and recommendations for Serbia and Croatia.

Long-term objective of this project is directed at increasing participation and influence of women in Western Balkan countries on policy making processes in the area of social inclusion, and increasing of their participation in processes of accession to the European Union. In relation to the project target group, women with experiences of violence in context of a family, and women from multiple marginalized social groups, we analyzed possibilities of exercising the rights in four (4) specific areas, as follows: *employment* (pre-qualification and education of adults, labor and incomes); *child care* (parenting support, child support/alimony, benefits related to enrolment of children in day care, etc.); *social housing and access to justice* (extended service of the free legal assistance – secondary legal assistance).

Baseline definitions of gender-based violence including violence in a family, as well as rights of the target group in focus of the Study are fundamental human rights of women on protection from discrimination, established with the Convention on Elimination of All Forms of Discrimination Against Women (CEDAW). The second reference framework for this area is the Convention on Prevention and Combating Violence Against Women and Domestic Violence of the Council of Europe, adopted in 2011, as the most comprehensive document on rights of women that are exposed to, or are survivors of gender based violence.

Key findings of the Study are result of combining two methods of research; collecting primary data through focus group discussions, and in depth interviews within target group, as well as the analysis of the laws and strategic documents in Bosnia and Herzegovina that are determining position of the target group within four areas in focus. As one of the objectives of the Study was to look at the situation of social inclusion of multiple marginalized groups of women victims of violence in relation to their needs and reached level of rights in the counties of the European Union, the analysis also included the most important documents of the European Union in this area, and legislative framework for social inclusion of the victims of gender based violence in several European countries.

Participants in the field research were ninety nine (99) women that suffer or survived violence, among which majority of women were also exposed to marginalization on other basis – they are Romani national minority, women with invalidity, mothers of children with special needs, refugees, displaced persons, and older women. They are various age and education (without formal education, incomplete elementary school education, secondary school education, and university level education) with various experiences of violence and exiting from violent family or partner community.

The research territorially included different areas in Bosnia and Herzegovina; focus group discussions and interviews were conducted in Sarajevo, Zenica, Mostar, and Bijeljina, therefore including women from three cantons (administrative units) of Federation of Bosnia and Herzegovina, and area of Semberija in Republika Srpska, the second entity in Bosnia and Herzegovina.

Discussions were thematically focused on access to the rights for victims of gender-based violence in the area of labor and employment, childcare, social housing, and access to justice. The research was also participative, as it enabled to women that are direct project beneficiaries not only to recognize their needs, but also to develop recommendations and suggestions for concrete measures of support by the local authorities and state.

Analysis of the laws and strategic documents included seventy-three (73) documents from the state, entity, and (in a few cases) cantonal authorities. With objective of identifying formal conditions for social inclusion of women victims of violence as multiple marginalized categories in context of violence, we conducted analysis of the laws and strategic documents of Bosnia and Herzegovina, Federation of BiH, and Republika Srpska, in the area of family relations, social protection housing, child protection, health protection, education, employment, prevention of violence, prohibition of discrimination, and access to justice for victims of violence and discrimination.

As the special areas in which women of Bosnia and Herzegovina that are victims of gender-based violence are exposed to discrimination and additional victimization, this Study recognized areas of employment, childcare, housing, and access to justice. Consequences that unemployment, lack of adequate housing and support related to childcare, and difficult access to justice have on improvement (or deterioration) of position of women victims of violence are closely interlinked, and in any case, can not be clearly delineated.

Unemployment is directly influencing economic position of a woman, and her further exposure to violence. However, although they have needed qualifications, victims of violence often do not have possibility to accept offered job because they provide care for their children alone. If they are unemployed, they do not have possibility to cover costs of rented or any other type of housing, neither can they provide for minimum needs for their children and themselves.

Violence against women in Bosnia and Herzegovina is in the same time cause and consequence of female poverty and social exclusion. This research showed that unemployment and poverty are frequently reasons for hesitation of women to leave violent partnership. Although they would say they were unemployed, in fact, women that participated in this research were forced for years to work in a household, on land, to care for family, shortly, to work on jobs that are not valued, that are "invisible." Due to long absence from a job market, they do not have equal chances to find a job, as they lack education, skills, and working experience. All women that participated in the research recognized employment as the most important need they have.

Domestic violence is reproducing marginal groups in a community, and depriving rights from children often immediately after birth. Due to suffered trauma, children victims of violence in a family and partner relations have reduced chances for normal development, and are under risk to adopt socially unacceptable models of behavior that would reduce their social perspective and social inclusion.

The research conducted as a part of preparation of this Study indicate that, despite values of gender equality and "protection of a mother and a child" that are proclaimed by the Constitution of Bosnia and Herzegovina and constitutions of BiH entities, children victims of violence in a family are in the practice suffering from consequences of marginalization of their mothers. Mothers of children with special needs are in similar position, as they are receiving symbolic or no financial assistance as a part of social protection. Due to lack of adequate educational system and institutions for support in education of this category of children, women in this situation are bearing whole burden of care for children, and they often cannot secure necessary conditions for learning and development.

Employed women are facing the same difficulties as unemployed women; they have small or insufficient income to cover all costs of childcare and as employed persons, they do not have rights on social assistance. Mothers of sick children and children with special needs are mostly not working as they do not have assistance in care for children, and health and social protection are insufficient for their needs, or they do not succeed to acquire these benefits.

Experiences of women that participated in the research in solving the key existential issues upon leaving violent community are pointing at alarming discriminatory practices of the institutions in

implementation of family and social laws. Common practice is that a woman victim of violence and her children are deprived their rights in partition of family and marital property, and determining child support obligations, and therefore, brought into dangerous risk of poverty and marginalization. Additional problem is related to inefficient and slow mechanisms of paying family support.

The Study defined several recommendations in each of the targeted areas that should be integrated in laws and policies at all levels of decision-making – from local self-governance to state governance. Additionally, it is necessary to re-define or adopt new laws and policies that would improve position of women victims of gender based violence, and prevent their further poverty, since they are also exposed to marginalization on other basis of social exclusion.

Ending of the all forms of gender-based violence, including harmful customs and traditional practices is part of integral response on needs of women exposed to violence. With objective of reducing risks of poverty of women and their children, it is of special importance for decision of a woman to leave violent relationship is to have conditions to do so – employment and child care, different forms of housing (temporary housing in the safe environment, such are women's shelters, safe houses for women, as well as housing during transitional period, and finding new home and financial assistance/benefits for covering housing costs), regulating residence status for women that do not have the place of residence. Free legal assistance, information, writing petitions, psychosocial support during judicial proceedings, and legal representation, are of key importance for women exposed to violence, and should be available to them.

Although certain progress has been made in protection of victims of gender based violence in Bosnia and Herzegovina, both through adoption of the legislative framework for protection and building of certain protection mechanisms, it is necessary to have further involvement of governmental institutions, and civil society organizations with objective of improving existing legislation, harmonization of existing regulations with standards of protecting victims of gender based violence, preparing and implementation of programs that would improve position of victims of gender based violence, especially in the areas of employment, childcare, housing, and access to justice, in order to reach adequate level of social and economic empowerment of victims of gender based violence. Women and men associates to the NGO "United Women" Banja Luka that were involved in collecting and processing data, legal analysis, and preparing recommendations were, as follows:

- Non-governmental organizations: *Women's Association „Lara“ Bijeljina, „Mirjam“ Mostar and „Rights for All“ Sarajevo*, which participated in implementation of focus group discussions and interviews;
- Radmila Žigić, Mirjana Vlaho, Mirjana Brajković, Franjo Brkan, Fedra Idžaković and Arijana Čatović that conducted analysis of local documents and prepared proposals for improving measures of social policy toward women that are exposed to violence⁵;
- Nina Karađinović, a consultant that prepared analysis of legislative and strategic framework of Bosnia and Herzegovina from the aspect of women's rights⁶;
- Mirna Dabić, M.A. a trainer, and a consultant in the area of gender, youth work and community development that assisted in developing conception of instruments for collecting field data, and prepared the final report⁷;
- Sonja Robnik MA and Maruša Gortnar, female experts from Slovenia, which prepared analysis of the policies of European Union, Finland, Spain, and Slovenia, in achieving equality of women and support for victims of violence⁸.
- Results of the analysis were presented and discussed on thematic working meetings, with participation of women and men representatives of legislative and executive governance, gender centers, nongovernmental organizations, and political parties that contributed to practical implementation of collected data and analysis through their suggestions and ideas.

Key words:

violence against women, social cohesion, employment, housing childcare, access to justice.

5 Documents are available at: <<http://socijalna-kohezija.womenngo.org.rs/>>.

6 The report available at: <<http://socijalna-kohezija.womenngo.org.rs/>>.

7 The report available at: <<http://socijalna-kohezija.womenngo.org.rs/>>.

8 The reports are available at: <<http://socijalna-kohezija.womenngo.org.rs/>>.

III NASILJE NAD ŽENAMA

Prava žena, kao posebna oblast zaštite ljudskih prava, razmatrana su kroz koncept zabrane diskriminacije žena na političkom, društvenom, ekonomskom, kulturnom i građanskom polju, što je 1979. godine rezultiralo donošenjem *Konvencije Ujedinjenih nacija o eliminaciji svih oblika diskriminacije žena*⁹. Tekst Konvencije ne sadrži odredbe koje se direktno odnose na pitanja nasilja prema ženama i nasilja u porodici, uz izuzetak trgovine ženama. Međutim, Komitet je 1992. godine usvojio *Opštu preporuku broj 19* pod nazivom *Nasilje nad ženama*¹⁰.

Generalna Skupština UN 1993. godine usvojila je *Deklaraciju o eliminaciji nasilja prema ženama*, u kojoj je data univerzalno prihvaćena definicija **nasilja prema ženama** koja označava *svaki akt polno/rodno zasnovanog nasilja koji rezultira ili bi mogao rezultirati u fizičkoj, seksualnoj ili psihološkoj povredi ili patnji žena, uključujući i prijetnje takvim djelima, prisiljavanje ili oduzimanje slobode, bez obzira događa li se to u javnom ili u privatnom životu*¹¹. U Deklaraciji je naglašeno da ljudska prava žena predstavljaju neodvojiv dio univerzalnih ljudskih prava i da nasilje prema ženama predstavlja prepreku ka postizanju rodne ravnopravnosti.

Na Četvrtoj svjetskoj konferenciji o ženama, održanoj u Pekingu 1995. godine, vlade država članica UN su usvojile *Pekinšku deklaraciju i Platformu za akciju*, u kojoj su zaključile da je *nasilje prema ženama manifestacija istorijski nejednakih odnosa društvene moći između muškaraca i žena, koji su doveli do dominacije i diskriminacije žena od strane muškaraca i do sprečavanja potpunog napretka žena (paragraf 118)*. Radi otklanjanja ove strukturne nejednakosti, Vlade su usvojile čitav niz akcija koje treba preduzeti, koje u oblasti nasilja prema ženama kao prioritetno pitanje preporučuju da se usvaja, primjenjuje i periodično revidira i analizira zakonodavstvo, da bi se obezbijedila njegova efikasnost, da se aktivno radi na implementaciji međunarodnih standarda i promoviše aktivna i rodna politika usmjeravanja rodne perspektive u svim politikama i programima vezanim za nasilje prema ženama (paragraf 124).¹²

Savjet Evrope, kao regionalna organizacija koja okuplja 47 članica, počeo je da se bavi pitanjem nasilja nad ženama 1985. godine kada je Komitet ministara usvojio *Preporuku Rec (85)4 o nasilju u porodici*¹³. Od tada do danas ovo tijelo je usvojilo veliki broj preporuka, rezolucija i deklaracija, a jedna od najpoznatijih, koja definiše devet različitih oblika nasilja nad ženama, je *Rec (2002)5 Komiteta Ministara zemljama članicama za zaštitu žena od nasilja sa Memorandumom sa objašnjenjima i Smjernicama za praćenje uvođenja Preporuke*¹⁴.

Kao rezultat napora tijela Savjeta Evrope, Komitet ministara Savjeta Evrope usvojio je 7. aprila 2011. godine ***Konvenciju o suzbijanju i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici***¹⁵. Ova Konvencija predstavlja prvi pravnoobavezujući međunarodni dokument u Evropi koji se bavi pitanjem prevencije nasilja nad ženama, zaštitom žrtava i kažnjavanjem učinilaca, i trenutno se smatra najnaprednijim međunarodnim instrumentom zaštite ljudskih prava u ovoj oblasti. Konvencija daje jednu sveobuhvatnu definiciju nasilja nad ženama i po prvi put u međunarodnim dokumentima *ekonomsko nasilje* biva prepoznato kao oblik nasilja. Definicija nasilja u porodici navodi širok krug lica koja se mogu smatrati članovima porodice, uvažavajući činjenicu da je kod nasilja u porodici bitan emotivni odnos koji postoji ili je postojao između

9 Pravni osnov za njenu primjenu je Ustav BiH, čl. II, tačka 7, Anex I – Dodatni sporazumi koji će se primjenjivati u Bosni i Hercegovini, vidjeti na <http://www.ccbh.ba/public/down/USTAV_BOSNE_I_HERCEGOVINE_bos.pdf>.

10 Tekst preporuka dostupan na: <http://www.gendernet.rs/files/dokumenta/cedaw_opste_prep_1-24.pdf>

11 Čl. 1 Deklaracije o eliminaciji nasilja prema ženama, vidjeti na <<http://www.womenngo.org.rs/publikacije-dp/medjunarodni%20dokumenti.pdf>>, str. 39.

12 Vidjeti na <<http://www.womenngo.org.rs/publikacije-dp/medjunarodni%20dokumenti.pdf>>, str. 52–54.

13 <<https://wcd.coe.int/com.instranet.InstraServlet?command=com.instranet.CmdBlobGet&InstranetImage=604990&SecMode=1&DocId=686100&Usage=2>>.

14 <<http://www.womenngo.org.rs/images/prevod2002-web.pdf>>

15 Prevod teksta konvencije dostupan na sajtu <<http://www.coe.int/t/dghl/standardsetting/convention-violence/texts/Convention%20210%20Serbian.pdf>>.

učinioca i žrtve, a ne činjenica da li žive ili ne u istom domaćinstvu. Član 3. definicije navodi da: **nasilje nad ženama** označava kršenje ljudskih prava i oblik diskriminacije žena i predstavlja svaki oblik rodno zasnovanog nasilja koje rezultira ili bi moglo rezultirati u fizičkoj, seksualnoj, psihičkoj ili ekonomskoj šteti ili patnji žena, uključujući i prijetnje tim djelima, prisilu ili svojevrijedno uskraćivanje slobode, bilo da se to događa u javnoj ili privatnoj sferi života; **nasilje u porodici** označava svaki čin fizičkog, seksualnog, psihološkog ili ekonomskog nasilja koje se dešava u porodici ili porodičnoj zajednici ili između bivših ili sadašnjih supružnika ili partnera, bez obzira na to da li učinilac nasilja dijeli ili je dijelio ili nikada nije dijelio isto mjesto stanovanja kao i žrtva.

Konvencija počiva na principima jednakosti i nediskriminacije, i na principu odgovornosti države uključujući i princip dužne pažnje (engl. *due diligence*). Princip dužne pažnje označava da će se države smatrati odgovornim da preduzimaju radnje kojima se sprečavaju kršenja ljudskih prava, i dužne su, da ukoliko do takvog kršenja dođe, istraže, gone i kazne one koji su kršili ljudska prava drugih¹⁶.

Konvencija u V Poglavlju (čl. 32–40) definiše različite pojavne forme nasilja prema ženama, između ostalog: prinudne brakove, psihičko nasilje, proganjanje, fizičko nasilje, seksualno nasilje, uključujući silovanje, genitalno sakaćenje žena, prinudni abortus i prinudnu sterilizaciju, seksualno uznemiravanje¹⁷.

Nasilje nad ženama u porodici i u partnerskim relacijama ima brojne manifestacije, a najčešće klasifikacije specifičnih oblika uključuju fizičko, seksualno, psihičko i ekonomsko nasilje, uz činjenicu da je u realnim situacijama ono isprepletano i da se vremenom mijenja¹⁸.

Fizičko nasilje podrazumijeva brojne i veoma različite manifestacije primjene ili prijetnje silom¹⁹. Težina nastalih povreda varira, od minimalnih i lakih do ozbiljnih, teških povreda i funkcionalnih oštećenja, čak i smrtnih ishoda.

Seksualno nasilje podrazumijeva širok spektar radnji koje predstavljaju svako neželjeno ponašanje seksualne prirode²⁰. Javno mnijenje, pa i stručna javnost, imaju bitno različite reakcije kada je u pitanju silovanje i seksualno zlostavljanje bračnog ili vanbračnog partnera i zlostavljanje nepoznatog lica. Što je kontekst privatniji i što je veća bliskost odnosa između osoba, manja je vjerovatnoća da će seksualni napad biti prepoznat i sankcionisan.

Psihičko nasilje²¹ najčešće se tretira kao pratilac i indikator drugih oblika nasilja, a u nasilničkom ponašanju nekada je teško razdvojiti nezavisne oblike. Samostalno prisutno, ili u kombinaciji sa drugim oblicima nasilja, psihičko nasilje igra ključnu ulogu u 'slamanju otpora' i u obezbjeđivanju 'dobrovoljne žrtve'.

16 Detaljnije o međunarodnim standardima o zaštiti žena od nasilja vidjeti u: Macanović, V. (2012). Međunarodni standardi za zaštitu žene od svih oblika nasilja i od nasilja u porodici. U: Novi pristupi rešavanju problema nasilja u porodici u pravosudnoj praksi sudova za prekršaje, Autonomni ženski centar, Beograd; Ignjatović, T. (ur.) (2005). Nasilje nad ženama – prepreka razvoju: Međunarodni dokumenti, Autonomni ženski centar, Beograd.

17 Detaljnije o Konvenciji vidjeti u: Gasmi, G. (2012): Konvencija Saveta Evrope o sprečavanju i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici – Komentar, Projekat Borba protiv seksualnog i rodno zasnovanog nasilja, Uprava za rodnu ravnopravnost, Ministarstvo rada i socijalne politike.

18 Ignjatović, T. (2011): *Nasilje prema ženama u intimnom partnerskom odnosu: model koordiniranog odgovora zajednice*, Rekonstrukcija ženski fond, Beograd, str. 42–44.

19 Ono obuhvata, ali ne isključuje i druge oblike: odgurivanje, povlačenje za kosu, šamaranje, udaranje, ugrize, davljenje, paljenje, polijevanje vreloom vodom, ubode, premlaćivanje, fizičko mučenje, upotrebu oružja ili oruđa sa namjerom da se žrva povrijedi, ali i ubistvo.

20 Svaka seksualna aktivnost bez pristanka, što uključuje nepoželjne seksualne komentare i prijedloge, prisilu na učešće ili gledanje pornografije, neželjeno dodirivanje, bolni i ponižavajući seksualni čin, prisilni seks, silovanje, incest.

21 Psihičko (mentalno, emotivno) nasilje podrazumijeva, ali ne isključuje i druge oblike: omalovažavanje, vrijeđanje, ignorisanje, korišćenje privilegija, psovke, ismijavanje, podrugivanje, prigovaranje, prijetnje i prinude (sa upotrebom ili bez upotrebe oruđa i oružja kojima se mogu izazvati tjelesne povrede), zastrašivanje, kontrolu, izolaciju, prezir, maltretiranje, okrivljavanje, manipulacije djecom, verbalni napad. Poseban oblik psihičkog nasilja predstavlja »duhovno nasilje« usmjereno na nacionalna, religijska i kulturna svojstva žrtve (nametanje ili uništavanje kulturnih ili religijskih uvjerenja/vjerovanja putem ismijavanja, kažnjavanja, omalovažavanja ili prisiljavanja da se ne praktikuje vlastiti sistem vrijednosti i/ili da se usvoji sistem vrijednosti koji pripada nasilniku).

Ekonomsko nasilje se prepoznaje kao kontekst, odnosno faktor nasilja²², kao posljedica izloženosti drugim oblicima nasilja i kao nezavisni oblik nasilja prema ženama u porodici, odnosno način na koji nasilnik postiže kontrolu i dominaciju nad partnerkom²³. Istovremeno, želja žene za ekonomskom nezavisnošću predstavlja faktor rizika za pojavu nasilja, a njegova očigledna posljedica je onesposobljavanje žene za samostalnu egzistenciju, što se percipira i kao najčešći razlog ostanka u zajednici sa nasilnikom.

III 1. Rasprostranjenost nasilja u partnerskom odnosu i u porodici

nasilje prema ženama je najučestaliji, široko rasprostranjen vid nasilja u porodici. U Studiji Ujedinjenih nacija, na osnovu istraživanja o obimu i prevalenciji oblika intimnog partnerskog nasilja u 71 zemlji svijeta, ono je registrovano kod 13–61% žena, najčešće između 23 i 49%. Kada nasilje prema ženama dovede do smrtnog ishoda, učinioci nasilja u 40–70% slučajeva su njihovi intimni partneri. Psihičko i emotivno nasilje privlačilo je manje istraživačke pažnje, ali Studija Svjetske zdravstvene organizacije navodi prevalenciju 20–75%²⁴.

Pregledni podaci za Evropu naglašavaju značaj varijacija u metodologiji, ali upućuju na to da je najmanje između 20 i 25% žena tokom života bar jednom iskusilo fizičko nasilje od strane partnera, a njih više od 10% seksualno nasilje koje je uključivalo upotrebu sile²⁵. O psihičkom nasilju, kao posebnoj kategoriji, govori se u nekoliko studija, a stope se kreću od 19 do 42%²⁶. Ako bi se uzele u obzir sve forme nasilja (uključujući i proganjanje), više od 45% žena u Evropi imalo je u svom životu iskustvo nasilja²⁷.

Prema podacima Ministarstva unutrašnjih poslova Republike Srpske o stanju bezbjednosti za 2011. godinu, navodi se da je evidentirano ukupno 219 krivičnih djela i učinioca krivičnog djela nasilje u porodici ili porodičnoj zajednici, te podnesen 214 izvještaj o počinjenim krivičnim djelima protiv 221 učinioca, što je za 14,5% manje u odnosu na 2010. godinu. Međutim, u istom periodu prijavljeno je 1.047 prekršaja nasilja u porodici, podnesen 681 zahtjev za vođenje prekršajnih postupaka protiv 928 lica. Podaci Federalne uprave policije govore o 875 registrovanih krivičnih djela nasilja u porodici, što je za 9,9% više nego u 2010. godini, te 873 prijavljena lica, od kojih 364 povratnika u vršenju krivičnih djela, a osam maloljetnika²⁸. Osim podataka policije, ne postoji sistematizovani podaci ostalih subjekata zaštite žrtava nasilja u porodici, što je uočio i Komitet Ujedinjenih nacija o eliminaciji svih oblika diskriminacije žena u svojim zaključnim komentarima na posljednji razmatrani izvještaj Bosne i Hercegovine:

Komitet izražava zabrinutost zbog odsustva statističkih podataka o djelima porodičnog nasilja nad ženama, kao i zbog činjenica da takva djela i dalje ostaju neprijavljena i da se i dalje smatraju privatnom stvari. [...] Komitet, takođe, podstiče Zemlju članicu da prikuplja podatke o slučajevima porodičnog nasilja nad ženama i da, na temelju takvih podataka, nastavi sa izradom održivih strategija za borbu protiv ovakvih kršenja ljudskih prava²⁹.

22 Siromaštvo, bijeda i socijalna isključenost navode se kao česti faktori nasilja, potvrđeni u br.nim istraživanjima, ali se ne mogu smatrati njegovim uzrocima. Nasilje se tumači kao očekivani bihevioralni odgovor ljudi koji su izloženi različitim vrstama socijalne i ekonomske deprivacije.

23 Uključuje nejednaku dostupnost zajedničkim sredstvima, uskraćivanje/kontrolisanje pristupa novcu, sprečavanje zapošljavanja ili obrazovanja i stručnog napredovanja, uskraćivanje prava na vlasništvo, prisiljavanje da se odrekne vlasništva ili da traži vlasništvo kojeg se odrekla/namjeravala da se odrekne, prodaju stvari bez saglasnosti vlasnika/ce, prodaju pod prinudom i dr..

24 *Ending violence against women – From words to action*, (2006). Study of the Secretary-General, United Nations.

25 Hagemann-White, C., (2006). *Combating violence against women – Stocktaking study on the measures and actions taken in Council of Europe member States*, Council of Europe, Directorate General of Human Right; Martinez, M, and M. Schröttle, et. al., (2006). *State of European research on the prevalence of interpersonal violence and its impact on health and human rights*, CAHRV Report (Project No. 506348.).

26 Martinez, M, and M. Schröttle, et al., (2006).

27 Hagemann-White, C., (2006).

28 Federalna uprava policije, (2012). Stanje kriminaliteta za 2011: <<http://www.fup.gov.ba/wp-content/uploads/2012/02/STANJE-KRIMINALITETA-NA-PODRUCJU-FBiH-U-2011.pdf>>.

29 Komitet za eliminaciju svih oblika diskriminacije žena, (2006). Zaključni komentari Bosna i Hercegovina, CEDAW/C/BIH/CO/3, <<http://www.ombudsmen.gov.ba/materijali/preporuke/preporuke%20Un%20>

Nažalost, preporuke CEDAW Komiteta nisu uticale da se ovaj problem riješi u periodu do podnošenja narednog izvještaja čije se razmatranje očekuje. Iz liste priloga uz izvještaj, u dijelu koji se odnosi na nasilje u porodici, vidi se da podatke i dalje nije bilo moguće prikupiti³⁰. Ovo upućuje na zaključak da svi pozitivni napori u smislu usvajanja zakona kojim se nasilje zabranjuje i sankcioniše, nisu doveli do značajnije promjene položaja žena koje trpe nasilje u porodici.

III 2. Nasilje nad ženama, siromaštvo i socijalna isključenost

znanje o posljedicama partnerskog nasilja nad ženama dolazi iz različitih izvora i potvrđuje da dugotrajnost i ozbiljnost nasilja može da ostavi velike posljedice po zdravlje, psihičko, socijalno i ekonomsko funkcionisanje žene i drugih članova porodice, koji su nasilju direktno i indirektno izloženi. Posljednjih godina razvija se složena metodologija za mjerenje troškova nasilja u porodici, uticaja koji nadilaze individualnu sferu i ostavljaju posljedice na društveni, politički i ekonomski život zajednice. Ukazuje se na četiri tipa troškova: (a) direktni troškovi koji uključuju cijenu usluga zaustavljanja nasilja, tretmana žrtve i nasilnika i prevencije budućih događaja, (b) nenovčani troškovi koji obuhvataju teško mjerljive indikatore trpljenja, boli i ljudske patnje, (c) višestruke ekonomske efekte kao što su izostajanje sa posla, bolovanje, niska produktivnost, teškoće u pronalaganju i zadržavanju posla, češće gubljenje posla, izostanak napredovanja i usavršavanja i slično i (d) višestruke socijalne efekte koji uključuju kvalitet života³¹.

Zbog razlika u metodologiji izbora indikatora i različitih načina procjene troškova ne može se dobiti jednostavan i među državama lako uporediv podatak, ali su procjene da evropske države godišnje za nasilje u porodici izdvajaju između 9,2 i 555 evra po glavi stanovnika³². U Bosni i Hercegovini do sada nije urađena procjena troškova nasilja prema ženama, što ukazuje na potrebu za ozbiljnim poboljšanjem u prikupljanju i obradi statističkih podataka u ovoj oblasti.

Žene žrtve nasilja su daleko češće korisnice socijalne i materijalne pomoći i u znatno su **većem riziku od siromaštva i socijalne isključenosti**. Nasilje u porodici je češće zabilježeno (63%) u socijalnim kategorijama „neadekvatna primanja“ (36%) i „jedini roditelj ili razdvojeni par“ (27%), te se zaključuje da dvije različite grupe žena češće iskuse nasilje: udate žene u čijim brakovima primanja nisu visoka i žene koje žive u braku da bi dobijale socijalnu pomoć, jer su nezaposlene³³. Široki uzroci siromaštva mogu da utiču jedan na drugi i da vrše pritisak na svakodnevni život žene, limitirajući njen pristup resursima i mogućnostima. Nasilje, u interakciji sa drugim faktorima, uslovljava marginalizaciju i isključenje žena u različitim oblastima: učešću na tržištu rada, primanjima, edukaciji, porodičnoj i socijalnoj mreži, posjedovanju vlastitog mjesta življenja, slobodnim aktivnostima³⁴. Za mnoge žene odluka da izađu iz nasilne veze i da započnu život kao samohrane majke nosi vrlo visok rizik od siromaštva³⁵. Istovremeno, iako je nasilje u porodici zajedničko mnogim ženama koje primaju socijalnu pomoć i u vezi je sa (ne)zaposlenošću, žrtve rijetko primaju socijalne usluge i pomoć socijalnih službi u vezi sa nasiljem. I kada izvijeste o nasilju u porodici, tek 0,5–3% žena dobije uslugu radnika u socijalnim službama³⁶.

tijelima/08%20CEDAW%20Zakljucni%20komentar.pdf>str. 5.

30 Isto, str. VIII.

31 Ignjatović, T., (2011), str. 69.

32 Hagemann-White, C., (2006), p. 10.

33 Seith, C., (2001). Security Matters – Domestic Violence and Public Social Services, *Violence Against Women*, Vol.7, No.7, July 2001, 799–820.

34 Lybecker Jensen V. and S. L. Nielsen, (2005). *Wen violence happens evry day – a study of male violence against eomen in intimate relationships*, The Danish Centre for Research on Social Vulnerability and LOKK, Denmark.

35 Klein, S. (Ed.), (2009). The poverty risks of women affected by violence and their children – Report on the socioeconomic situation in Austria, WAVE – Women against violence Europe, Vienna; Seith, C., (2001).

36 Lindhorst, T., M. Meyers, E. Casey, (2008). Screening for Domestic Violence in Public Welfare Offices, An Analysis of Case Manager and Client Interactions, *Violence Against Women*, Vol. 14 No 1, January 2008, 5–28.

III 3. Zakonodavni i normativni okvir u državama evropske unije

Savjet Evrope

Konvencija o suzbijanju i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici ³⁷

Komite ministara Saveta Evrope usvojio je 7. aprila 2011. godine ovu konvenciju, a do sada ju je potpisalo 20 država i ratifikovala tek jedna³⁸. Ova konvencija predstavlja prvi pravnoobavezujući međunarodni dokument u Evropi koji se bavi pitanjem prevencije nasilja nad ženama, zaštitom žrtava i kažnjavanjem učinilaca i trenutno se smatra najnaprednijim međunarodnim instrumentom zaštite ljudskih prava u ovoj oblasti. Ona uz Preambulu sadrži 12 poglavlja: Poglavlje I – Ciljevi, definicije, principi jednakosti i nediskriminacije, opšte obaveze; Poglavlje II – Integrisanje politika i prikupljanje podataka; Poglavlje III – Prevencija; Poglavlje IV – Zaštita i podrška; Poglavlje V – Materijalno krivično pravo; Poglavlje VI – Istraga, sudski postupak, proceduralno pravo i zaštitne mjere; Poglavlje VII – Migracije i azil; Poglavlje VIII – Međunarodna saradnja; Poglavlje IX – Mehanizam za praćenje (predviđa se formiranje ekspertske grupe za borbu protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici, Komitet strana, učešće Parlamenta u praćenju primjene Konvencije); Poglavlje X – Odnos prema drugim međunarodnim instrumentima; Poglavlje XI – Izmjene i dopune Konvencije; Poglavlje XII – Završne odredbe; i Dodatak – Privilegije i imuniteti.

U čl. 18 – Opšte obaveze, u tački 3, navodi se da se „strane obavezuju da mjere, koje preduzimaju u skladu sa ovim poglavljem, budu:

- zasnovane na razumijevanju nasilja nad ženama i nasilja u porodici iz rodne perspektive i da su usmjerene na ljudska prava i bezbjednost žrtava;
- zasnovane na integrisanom pristupu, koji uzima u obzir odnos između žrtava, učinilaca, djece i njihovog šireg društvenog okruženja;
- usmjerene na izbjegavanje sekundarne viktimizacije;
- usmjerene na osnaživanje i ekonomsku nezavisnost žena žrtava nasilja;
- smještene, tamo gde je to prikladno, u istim prostorijama različite službe za zaštitu i podršku ženama;
- odgovarajuće za specifične potrebe ugroženih osoba, uključujući i djecu-žrtve, i da su im dostupne.

U tački 4. se navodi: Pružanje usluga ne smije da zavisi od spremnosti žrtve da podnese prijavu ili svjedoči protiv bilo kog učinioca.

U čl. 20 – Opšte usluge podrške, navodi se da su strane obavezne da preduzmu neophodne zakonodavne i druge mjere i obezbijede da žrtve imaju pristup uslugama, koje omogućavaju njihov oporavak od nasilja. Kada je to neophodno, ove mjere treba da obuhvataju sljedeće usluge: **pravno i psihološko savjetovanje, finansijsku pomoć, stanovanje, obrazovanje, obuku i pomoć prilikom zapošljavanja.**

Evropska konvencija o naknadi štete žrtvama krivičnih djela (1983)

Konvencijom je propisano da će država dati doprinos radi naknade štete kada ona nije u potpunosti raspoloživa iz drugih izvora onima koji su pretrpjeli teške tjelesne povrede ili narušavanje zdravlja kao direktnu posljedicu djela nasilja počinjenog s namjerom i izdržavanim članovima porodice osobe koja je umrla od posljedica takvog krivičnog dela. Štete se u tim slučajevima nadoknađuju i kada se učinilac ne može krivično progoniti ili kazniti.

Zavisno od slučaja, naknada štete obuhvata bar izgublenu zaradu, troškove liječenja, bolničke troškove (pogrebne troškove), a u odnosu na izdržavane članove porodice, gubitak izdržavanja.

37 Do kraja jula 2012. godine Bosna i Hercegovina nije ratifikovala Konvenciju.

38 Ona stupa na snagu (i za države čl.ice Savjeta Evrope koje je ne budu ratifikovale) kada je ratifikuje najmanje 10 država, od kojih najmanje osam država čl.ica Savjeta Evrope, prvog dana mjeseca po isteku tri mjeseca od dana posljednje ratifikacije (čl. 75 stav 5).

U nacionalnim zakonodavstvima može se utvrditi gornja granica iznad koje, kao i najniža granica ispod koje se ta šteta neće nadoknađivati.

Austrija – model dobre prakse

Donošenjem *Zakona o zaštiti od nasilja u porodici* 1997. godine promijenjene su osnovne paradigme postupanja službi, a novi odgovor države zamišljen je kao postupanje koje izražava bezuslovno neodobravanje nasilnog akta, što je impliciralo prihvatanje odgovornosti službi (posebno policije i sudova) za preduzimanje odgovarajućih i srazmjernih mjera u cilju zaštite osoba koje doživljavaju nasilje od partnera, kao i drugih osoba koje su mu izložene. Definisana je koncept policijske intervencije a razumijevanje fenomena nasilja uslovalo je reakciju države strukturiranu u dvije faze, sa tri ključna elementa.

Tokom prve faze intervencija ne zavisi od želje žene, a u određenim slučajevima (zaštite života) ona mora da se preduzme čak i protiv njene volje. Austrijski zakon je policiji dao ovlaštenje da nasilniku izda nalog za iseljenje iz stana na period od 10 (odnosno 20) dana, bez obzira na želju žene. Izdvajanje nasilnika iz stana pokazalo se kao efikasno sredstvo i snažna poruka: podrška sigurnosti i bezbjednosti žene u momentu kada je nasilje zaustavljeno i nasilna veza prekinuta, kao i sloboda koju žena dobija da donese odluke o mogućim promjenama³⁹. Policijska intervencija je ograničena i predstavlja prvi korak, nakon čega se kontrola nad daljim procesom jasno i bezuslovno prepušta ženi, u okolnostima u kojima ona raspolaže informacijama i može da donese nezavisnu odluku, i koja zahtijeva dalju saradnju institucija.

U drugoj fazi intervencija podrazumijeva dugoročniju zaštitu, građansko-pravne privremene zaštitne mjere i podršku za žrtve kroz koordinaciju usluga službi⁴⁰. Interventni program obuhvata: (a) proaktivni pristup (automatski prenos informacija regulisan je zakonom; obavezno kontaktiranje žrtve); (b) procjenu opasnosti i planiranje bezbjednosti (upotrebljava se lista pitanja i faktora kojima se olakšavaju procjena i planiranje); (c) organizovanje konferencije slučaja radi prevencije nasilja; (d) savjetovanje žrtve (na srednji i duži rok) i kontrolni kontakti (ako se žene ne javljaju tri ili šest mjeseci); (e) kućne posjete i savjetovanje kod kuće (za slučaj da žena nema resurse za čuvanje djece, putovanje i sl.); (f) koordinisanje i umrežavanje grupa i intervencija; (g) intervencije koje se odnose na nasilnike i (h) obuku za profesionalce.

Praćenje efekata zaštite smatra se drugim ključnim elementom uspjeha. Identifikuju se pokazatelji dobre prakse: broj, prostorna i vremenska dostupnost usluga zaštite za žene; preciznost definicija i zakonske regulacije policijskog postupanja, implementacija mjera, efikasnost primjene zaštitnih mjera⁴¹. Istražuju se i problemi i izazovi za implementaciju: nedostatak sredstava za finansiranje interventnih centara, zbog čega nije moguće obezbijediti široku i sveobuhvatnu zaštitu za sve žrtve; nedostaci u koordinaciji i elementima zaštite žrtve, posebno kada se radi o „ekstremno opasnim nasilnicima“; krivično-pravosudni sistem kao „karika koja nedostaje“⁴², nedovoljna zaštita emigrantkinja, problem zaštite djece u porodicama u kojima su majke žrtve i sl.

Analizirajući pritužbe povodom slučaja ubistva dvije žene, UN Komitet za eliminaciju diskriminacije žena⁴³, uvažavajući postignuto, preporučio je Austriji da: (a) ojača primjenu

39 Dearing, A., (2002). Austrijski zakon o zaštiti od nasilja u porodici, *Temida*, časopis o viktimizaciji, ljudskim pravima i rodu, br. 3, god. 5, str. 15–27, Viktimološko društvo Srbije, Beograd.

40 U svakoj od devet saveznih pokrajina kao zakonsko rješenje ustanovljena je interventna služba protiv nasilja; Logar, R., (2003). Iseljenje nasilnika – i šta onda? O mogućnostima novih oblika intervencije i nemogućnosti da se nasilje nad ženama spriječi uz mala sredstva. Spoznaje iz sedme godine Zakona o zaštiti od nasilja u porodici u Austriji; Stručni skup, Berlin, novembar 2003 (prevod: Autonomni ženski centar).

41 Na primjer, od 1997. do 2004. godine policija je izdala 26.717 naredbi o iseljenju, a registrovano je tek 12% kršenja, zbog dosljedne politike kažnjavanja prekršioca, novčano, čak i hapšenjem; Haller, 2002, prema Logar, R., (2005). Austrijski model intervencije u slučajevima nasilja u porodici, Sastanak ekspertske grupe: Nasilje nad ženama: primeri dobre prakse u eliminaciji nasilja i borbi protiv nasilja nad žena, Odsjek Ujedinjenih nacija za unapređenje položaja žena i Kancelarija Ujedinjenih nacija za borbu protiv droge i kriminala, maj 2005, Beč.

42 Haler je otkrila da je približno svaka druga prijava fizičke povrede odbačena, a samo u jednom od sedam slučajeva zabilježena je primjena kazne. Svaki treći slučaj je odbačen jer žrtva nije htjela da svjedoči (prema Logar, 2005).

43 Zakon o zaštiti od nasilja i mjera iseljenja ne sprečavaju „ekstremno opasne nasilnike“ od daljeg činjenja nasilja, zbog čega su se u Austriji (2002. i 2003. godine) desila dva ubistva žena i pored toga što su nasilnici imali

i praćenje sprovođenja Zakona za zaštitu od nasilja u porodici i relevantnih odredbi Krivičnog zakona; (b) odlučno i brzo procesuirati učinioce nasilja u porodici i osigura da se u svim akcijama obrati dužna pažnja na bezbjednost žene, naglašavajući to da prava nasilnika ne mogu imati primat nad ženskim ljudskim pravima na život i na fizički i mentalni integritet; (c) obezbijedi poboljšanu koordinaciju između policije i predstavnika pravosuđa, a takođe i da obezbijedi da svi nivoi krivično-pravnog sistema (policija, javni tužioci, sudije) redovno sarađuju sa nevladinim organizacijama koje rade na zaštiti i podršci ženama koje su preživjele rodno zasnovano nasilje; (d) usavrši programe treninga i edukacije na temu nasilja u porodici za sudije, advokate i policiju⁴⁴.

Austrijski *Zakon o zaštiti od nasilja* dopunjavao je 1999, 2002. i 2004. godine, da bi juna 2009. bio usvojen *Drugi Zakon o zaštiti od nasilja*, kojim je poboljšana zaštita i podrška za žrtve. Pravo na zaštitu od nasilja garantovano je svakom licu koje boravi u Austriji, nezavisno od porijekla i državljanstva. Zakon o bezbjednosti omogućio je da policijski nalog za iseljenje traje dvije nedjelje, a da se na sudu može produžiti na četiri nedjelje⁴⁵. Dugoročna zaštita dobija se na sudu, kao iseljenje i zabrana povratka u stan/kuću, koja može trajati do šest mjeseci⁴⁶ i/ili mjera opšte zaštite od nasilja (zabrana pojavljivanja na određenim mjestima i zabrana kontakta), koja može trajati do godinu dana i može se produžavati ako postoje opravdani razlozi. Mjere se mogu izdati i za psihičko nasilje, a mogu ih dobiti i djeca koja su svjedočila nasilju koje je činjeno prema njihovim majkama (za djecu ovu mjeru mogu tražiti i nadležne službe). Sudski postupak ne traje duže od četiri nedjelje (zbog kontinuiteta zaštite), može se okončati bez saslušanja nasilnika, a po prvi put žrtve dobijaju pravo na psiho-socijalnu podršku i praćenje u građanskim postupcima. Zakonske izmjene iz 2009. obuhvatile su i proširenje *Krivičnog zakona* i *Zakona o krivičnom postupku*. Zaštita od nasilja je u Krivičnom zakonu (koji ne sadrži djelo „nasilje u porodici“) regulisana većim brojem dela, da bi 2006. godine bila proširena djelom „uporno proganjanje“, a 2009. djelom „trajno vršenje nasilja“, za koje je zapriječena strožija kazna nego za pojedinačni slučaj nasilja. Proširena su prava žrtve u krivičnom postupku, tako da obuhvataju: pravo na informisanje o postupku, na uvid u sudske spise, na saslušanje sa posebnom poštedom i sa respektom (obavezno u svim slučajevima kada su djeca žrtve), učestvovanje i davanje ličnog doprinosa u odvijanju krivičnog postupka, naknadu štete i naknadu za pretrpljeni bol i strah, pratnju u postupku. Od 2009. godine žrtva može da zahtijeva saslušanje sa posebnom poštedom, tajnost svoje adrese za nasilnika i praćenje u postupku i u građanskim procesima (uvijek kada su oni u relaciji sa krivičnim procesom za nasilje)⁴⁷. Na ovaj način zakonodavac je potvrdio opredijeljenost za безусловno neodoljivo nasilja i za prihvatanje odgovornosti države i službi u ispunjavanju prava žrtava nasilja.

III 4. Analiza politika u evropskoj uniji

Sagledana su ključna strateška dokumenta Evropske unije u vezi sa politikom smanjenja siromaštva, socijalne inkluzije i jednakosti između muškaraca i žena: *Evropska platforma za borbu protiv siromaštva i socijalne isključenosti, Jačanje posvećenosti ravnopravnosti žena i muškaraca: Ženska povelja i Strategija o ravnopravnosti žena i muškaraca 2010–2015, Rezolucija o situaciji samohranih majki*. U odnosu na četiri izabrane teme izdvojeni su primjeri nacionalnih rješenja i/ili inicijative ženskih nevladinih organizacija specijalizovanih za podršku ženama koje su izložene nasilju, koji bi mogli da ukazu na pravce promjena zakona i politika u Bosni i Hercegovini.

mjeru iseljenja i zabranu prilaska, a žene prijavile policiji prijetnje nasilnika da će ih ubiti. Bečki Interventni centar i Asocijacija za pristup žena pravdi su 2004. godine podnijeli predstavku Komitetu za eliminaciju diskriminacije nad ženama, koji je konstatovao propuste države u zaštiti i dao preporuke za unapređenje.

44 CEDAW/C/39/D/5/2005 (6 August 2007); CEDAW/C/39/D/6/2005 (1 October 2007).

45 Policija je dužna da da pisanu informaciju i učiniocu nasilja i žrtvi o pravima i obavezama, kao i da napravi detaljni zapisnik o intervenciji. Takođe, policija nadgleda izvršenje iseljenja (najmanje jedan obilazak). U slučaju otpora izvršenju, policija može da upotrijebi silu, a u slučaju kršenja ovih mjera nasilnik plaća prekršajne kazne, a može biti i uhapšen.

46 ...uz mogućnost da se produži ako su pokrenuti drugi postupci u relaciji sa nasiljem, npr. razvod braka ili zahtjev za podjelu imovine, kada mjera traje do okončanja sudskog postupka, odnosno pravosnažnosti presude.

47 Logar, R., (2009). Pravo žrtava nasilja u porodici na zaštitu i pomoć – Zakoni vezani za zaštitu od nasilja u Austriji, BM für Frauen und Öffentlichen Dienst, BM für Inneres, BM für Justiz.

Nova Konvencija o suzbijanju i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici, usvojena aprila 2011, kao prvi pravnoobavezujući međunarodni dokument u Evropi, predstavlja okvir za buduće zakonske i strateške promjene i u Bosni i Hercegovini, kao i svim zemljama članicama Savjeta Evrope, u oblasti nasilja nad ženama, zaštite žrtava i kažnjavanja učinilaca. Iako Bosna i Hercegovina još uvijek nije ratifikovala Konvenciju, vjerujemo da će proces pridruživanja EU doprinijeti da se ratifikuje i *Evropska konvencija o naknadi štete žrtvama krivičnih djela*, što bi obuhvatilo i sve žene koje su nasiljem teško tjelesno povrijeđene, nasljednike/ce onih koje su usljed nasilja izgubile život, kao i njihove izdržavane članove porodice. Uvjerene smo da će reforme zakona i politika u oblasti zaštite žena od nasilja u Bosni i Hercegovini ići u pravcu najboljih praksi evropskih država, u prvom redu Austrije i njenog *Drugog Zakona o zaštiti od nasilja* (2009).

Evropska platforma za borbu protiv siromaštva i socijalne isključenosti identifikuje porodice samohranih roditelja i porodice sa jednim zaposlenim članom kao grupe zaposlenog stanovništva pod najvećim rizikom od siromaštva. Postizanje cilja smanjenja siromaštva zahtijevaće objedinjene napore i instrumente na nivou EU, ali se glavna odgovornost locira na zemlje članice. U tom smjeru, Komisija je identifikovala ključna polja za akciju: mjere u čitavom spektru javnih politika, veće i uspješnije korišćenje fondova EU, promovisanje socijalnih inovacija zasnovanih na podacima, rad kroz partnerstva i iskorišćavanje potencijala socijalne ekonomije, poboljšanje koordinacije javnih politika između zemalja članica. Ključna strateška dokumenta Bosne i Hercegovine uključuju neke od preporuka i mjera evropskih dokumenata, ali je njihova koordinacija i implementacija nedovoljna i neefikasna.

Bliža integracija socijalnih politika i politika borbe protiv diskriminacije ima ključnu ulogu u rješavanju posebnih vidova siromaštva rasprostranjenog među višestruko diskriminiranim grupama stanovnika, kao što su migranti/kinje, Romi/Romkinje, osobe sa invaliditetom, beskućnici, ali i žene, stari, mladi, djeca.

Balansiranje različitih oblasti života je od ključne važnosti za smanjenje siromaštva i socijalne isključenosti žena. Postojeće mjere ne stimulišu na dovoljan način učešće muškaraca/očeva u porodičnim obavezama. Fleksibilni modeli rada, privremeni i povremeni poslovi ili poslovi sa nepunim radnim vremenom, iako olakšavaju usklađivanje porodičnih obaveza sa obavezama rada, mogu da imaju nepovoljne dugoročne efekte na zaposlenost, zaradu, napredovanje u karijeri i penzije žena, te je nužno istražiti rješenja koja ne idu na štetu žena. Visokokvalitetne i dostupne usluge njege (brige o djeci i starim članovima porodice) i usluge obrazovanja djece, kao i efikasno ispunjavanje obaveza izdržavanja od strane očeva, ključne su mjere u poboljšavanju položaja žena. Primjeri zakonskih rješenja Finske, Španije, Holandije, Slovenije ili Engleske i Velsa mogu poslužiti kreiranju boljih zakonskih rješenja u Bosni i Hercegovini.

Nadgledanje primjene zakona koji zabranjuju diskriminaciju na osnovu pola u zapošljavanju, samozapošljavanju, odabiru zanimanja, kriterijumima u oglasima za posao ili izboru kandidata/kandidatkinje, jednakoj zaradi za jednak rad, kao i efikasna primjena mjera pozitivne akcije (u skladu sa objedinjenom Direktivom 2006/54/EC) nužni su za ostvarivanje ekonomske nezavisnosti žena i poštovanje dostojanstva i integriteta žena. Bosna i Hercegovina je usvojila ključne zakone i strategije u ovoj oblasti, ali se efekti njihove primjene ne vide u dovoljnoj mjeri. Poseban problem je nepostojanje rodno osjetljive statistike i nedostatak izvještaja o implementaciji.

Uz strateška opredeljenja Evropske unije i rješenja pojedinačnih država, prikazane su i inicijative austrijskih i hrvatskih ženskih organizacija (*Bečko žensko sklonište*, *Autonomna ženska kuća Zagreb*, *Centar za žene žrtve rata – ROSA* i *Preduzetnički centar – ROSA*) kao primjeri sveobuhvatnih pristupa podrške ženama koje su izložene nasilju, koji uz psihološku i pravnu pomoć nude usluge u oblasti zapošljavanja, obuke i stanovanja.

III 5. Primjer inicijative za izmjene i dopune zakonskih rješenja

Evropski ženski lobi na svojoj godišnjoj konferenciji maja 2012. (u evropskoj godini aktivnog starenja i solidarnosti između generacija) izdao je Manifest: **Ženska socio-ekonomska prava i rodna jednakost kroz perspektivu životnog ciklusa**⁴⁸, pozivajući na rodno osjetljiv pristup

48 EWL Manifesto – Women's Socio Economic Rights and Gender Equality from a life-cycle perspective (May 2012), <<http://www.womwnlobby.org/spip.php?article3545>>.

tokom cijelog životnog ciklusa u svim političkim i ekonomskim odlukama koje oblikuju evropsku budućnost. U preporukama se navodi da bi kreatori politika trebalo da omoguće ženama svih dobi i porijekla, te njihovim organizacijama da učestvuju u projektovanju, realizaciji i procjeni svih politika i mjera koje pokušavaju da postignu ekonomsku nezavisnost žena i njihovo aktivno učešće u svim oblastima, na jednakoj osnovi sa muškarcima, tokom njihovog cijelog životnog ciklusa. Manifest navodi preporuke u 4 ključne oblasti djelovanja. U okviru **ekonomske i socijalne politike** traži se da se obezbijede obaveze u odnosu na ravnopravnost žena i muškaraca u okviru održivog sveobuhvatnog razvoja, definisanog Strategijom EU2020. Preporučuje se primjena alternativnih ekonomskih modela, održivih za ljude i za planetu, koji bi trebalo da uvedu nove načine vrednovanja "ekonomije brige/njege", koji su do sada bili zanemarivani u ekonomskom odlučivanju. Rad u vezi sa brigom/njegovom, plaćeni ili neplaćeni, formalni ili neformalni, mora se preispitati, tako da investicije u ovom sektoru odražavaju fundamentalne ekonomske i socijalne doprinose koje ovaj sektor donosi društvu. Potreba društva za brigom/njegovom zavisnih članova je u stalnom porastu i mora se riješiti kroz jednaki doprinos žena i muškaraca, kao zajednička društvena odgovornost. U vezi sa **brigom/njegovom i politikom zapošljavanja** traži se da se u strategiji EU2020 ovaj sektor postavi na jednako mjesto sa „zelenom ekonomijom“ i „ICT sektorom“, kao i da se stvori rodno osjetljivo i inkluzivno tržište rada. Potpuno plaćeno materinsko, očinsko, roditeljsko i starateljsko odsustvo, vraćanje na posao poslije porođaja, kao i kontinuirano obrazovanje žena i muškaraca, omogućava da se izbjegnu ekonomski gubici kasnije u životu (nedovoljne penzije), koje sada uglavnom pogađaju žene. Moraju biti obezbijeđene garancije za puno učešće žena na tržištu rada, bez obzira na njihovo obrazovanje: žene u reproduktivnom dobu se ne smiju diskriminisati zbog rađanja i brige o djeci; žene preko 50 godina treba smatrati vrijednom radnom snagom; žene svih obrazovnih nivoa treba da imaju priliku da se obrazuju tokom cijelog radnog vijeka. Potrebno je uvjeriti se u jednakost žena i muškaraca u promociji „strategija fleksibilnosti“ koje se re-dizajniraju na tržištu rada. „Sigurnost“ može da ima različito značenje za muškarce i žene u različitim fazama njihovog života: sigurnost kao preduslov za slobodan izbor, sigurnost od diskriminacije, sigurnost da se pronađe kvalitetno zaposlenje, sigurnost za izdržavana lica, sigurnost da neko brine o osobi, sigurnost da se ima jednaka plata i penzija, sigurnost u vezi primanja van perioda rada. Trebalo bi napraviti obavezujuće ciljeve rodne jednakosti i praktične izlaze fleksibilnosti koji uključuju: ostvarivanje i jačanje ciljeva brige o djeci uspostavljenih na samitu u Barseloni („The Barcelona childcare targets“), i preko toga, ka povećanju odredbi, kvaliteta, pristupačnosti i dostupnosti usluga njege, uključujući kvalitetnu njegu za stare. U dijelu koji se odnosi na **plate i penzije** tvrdi se da rodne razlike u penzijama odražavaju nagomilanu nejednakost žena tokom njihovog života, što povećava rizik od siromaštva i socijalne isključenosti kada postanu starije. Traži se „nulta tolerancija“ u odnosu na jaz u platama i politika kojom će se na godišnjem nivou u svakoj državi članici EU ova razlika smanjivati za 5%. Ovo zahtijeva, ali ne isključuje druge aktivnosti: vrednovanje plata i uslova rada i jačanje ženske pregovaračke moći u privrednim sektorima u kojima su žene većina (prije svega sektor brige/njege, zdravstvo, obrazovanje, maloprodaja, javne i socijalne usluge); rješavanje rodno visoke segregacije, naročito u „zelenim“ i „ICT“ sektorima, odnosno činjenje sektora brige/njege privlačnog za muškarce; garantovanje transparentnosti plata. Traži se postavljanje EU indikatora rodnog jaza u penzijama, kao jednog od načina za rješavanje i praćenje uticaja pola na aktuelne reforme penzionog sistema. U oblasti **socijalne sigurnosti i poreske politike** osuđuje se tretiranje žena kao „zavisnih“ ili „drugog koji zarađuje“ („second earners“) u poreskim i sistemima socijalne zaštite. Nužno je obezbijediti individualizaciju u pogledu prava na socijalno osiguranje i porez. Na makro-ekonomskom planu nužno je zatvoriti jaz u platama žena i muškaraca, što će obezbijediti veću sigurnost žena i manje oslanjanje na socijalnu pomoć zbog toga što su im primanja mala. Treba redefinisati zastarjele koncepte u vezi sa modelom sastava domaćinstva i porodice. Podatke treba iskazivati u odnosu na polnu pripadnost i mjere za rješavanje problema feminizacije siromaštva tokom cijelog životnog vijeka. Nuklearna porodica sa „muškim hraniocem“ sve je manje dominantna u evropskom društvu, što zahtijeva redefinisavanje statusa žena i nove modele socijalnog osiguranja i poreza. Rodni pregled podataka, koji trenutno nije praksa, omogućio bi bolji uvid u rizik od siromaštva (npr. „samohrani roditelj“ i „kohabitanti“ su u povećanom riziku od siromaštva, a žene čine većinu u obje grupe).

IV REZULTATI ISTRAŽIVANJA – BOSNA I HERCEGOVINA

Kao posebne oblasti u kojima su žene Bosne i Hercegovine koje su žrtve nasilja izložene diskriminaciji i dodatnoj viktimizaciji, ova studija je prepoznala oblasti zapošljavanja, brige o djeci, stanovanja i dostupne pravde. Posljedice koje nezaposlenost, nedostatak adekvatnog mjesta za stanovanje, nedostatak uslova i podrške za brigu o djeci i otežan pristup pravdi imaju na poboljšanje (ili pogoršanje) položaja žena žrtava nasilja su vrlo usko povezane, i ne mogu se u svakom slučaju jasno razgraničiti.

Nezaposlenost direktno utiče na ekonomski položaj žene i njenu dalju izloženost nasilju, ali žrtve nasilja vrlo često nisu u mogućnosti, iako imaju potrebne kvalifikacije, da prihvate dostupni posao zbog činjenice da se samostalno brinu o svojoj djeci. Ukoliko nemaju zaposlenje žene, nisu u mogućnosti da plaćaju troškove iznajmljenog (ili bilo kakvog) stana niti da obezbijede sebi i svojoj djeci zadovoljenje minimuma potreba. Kako zakoni i politike na državnom, entitetskom ili lokalnom nivou⁴⁹ ne prepoznaju ove probleme i potrebe žena žrtava različitih oblika rodno zasnovanog nasilja, nema ni mjera ni aktivnosti koje bi se bavile poboljšanjem položaja žena žrtava nasilja, žrtve nemaju povlastice ili definisan status u pristupu socijalnoj zaštiti, zapošljavanju, pomoći u brizi o djeci, socijalnom stanovanju ili pravnoj pomoći. Ukoliko je nekim od dokumenata i uočen problem, mjere koje se njime ustanovljavaju često se pokazuju kao neodgovarajuće potrebama žrtava (preživjelih) nasilja. Odgovor institucija sistema, usljed neprepoznavanja problema ili, usljed različitog pristupa prepoznavanju problema, njegovih uzroka i posljedica, pa samim tim i planiranja i usmjeravanja mjera zaštite, doprinosi dodatnoj viktimizaciji i marginalizaciji žena žrtava (preživjelih) nasilja, odnosno, učvršćuju ih u poziciji socijalne isključenosti.

Radi identifikovanja formalnih uslova za socijalnu uključenost žena žrtava nasilja kao višestruko marginaliziranih kategorija u kontekstu nasilja, izvršena je analiza zakonskih i strateških akata Bosne i Hercegovine, Federacije Bosne i Hercegovine i Republike Srpske u oblasti porodičnih odnosa, socijalne zaštite, stambenog zbrinjavanja, zaštite djece, zdravstvene zaštite, obrazovanja, zapošljavanja, sprečavanja nasilja, zabrane diskriminacije, te pristupa pravdi za žrtve nasilja i diskriminacije. Izvršen je pregled ukupno 73 zakonska, podzakonska i strateška akta u ovim oblastima, a analiza ovih akata je rezultirala mapiranjem odredbi koje omogućavaju socijalno uključivanje žrtava nasilja, žena i djece, na direktan ili indirektan način⁵⁰.

49 Bosna i Hercegovina se administrativno dijeli na Federaciju Bosne i Hercegovine (51%) i Republiku Srpsku (49%). Ustav Bosne i Hercegovine sastavni je dio Opšteg okvirnog mirovnog sporazuma za Bosnu i Hercegovinu (Aneks 4), poznatijeg pod nazivom Dejtonski mirovni sporazum (parafiran 22. novembra 1995. godine u američkom gradu Dejtonu a potpisan 14. decembra 1995. godine u Parizu). Bosna i Hercegovina je njime transformisana u složenu i decentralizovanu državnu tvorevinu sa dva entiteta – Federacija Bosna i Hercegovina i Republika Srpska. Najviši ('zajednički') zakonodavni organ u Bosni i Hercegovini je Parlamentarna skupština Bosne i Hercegovine koja se sastoji od dva doma, Predstavničkog i Doma naroda. Vijeće ministara Bosne i Hercegovine i Predsjedništvo Bosne i Hercegovine čine izvršnu vlast Bosne i Hercegovine. Svaki od entiteta ima zakonodavne ovlaštenja koja pripadaju, na nivou Federacije Bosne i Hercegovine Parlamentu Federacije Bosne i Hercegovine, a na nivou Republike Srpske Narodnoj skupštini Republike Srpske. Izvršna vlast u entitetima podijeljena je između Vlade i predsjednika. Brčko Distrikt Bosne i Hercegovine je jedinstvena administrativna jedinica lokalne samouprave uspostavljena odlukom Međunarodnog arbitražnog tribunala od 8. marta 2000. godine koja je pod suverenitetom Bosne i Hercegovine, ali ima vlastitu zakonodavnu, izvršnu i sudsku vlast. Federacija Bosne i Hercegovine dijeli se na 10 kantona/županija koji takođe imaju zakonodavnu, izvršnu i sudsku vlast. Dakle, Bosna i Hercegovina kao državna tvorevina ima 14 ustava, 14 parlamenata koji usvajaju zakone i 14 vlada koji ih izvršavaju. U cilju nadgledanja implementacije Dejtonskog mirovnog sporazuma osnovana je Kancelarija visokog predstavnika (OHR) kao vrhovnog autoriteta u zemlji u pogledu svih civilno-ekonomskih pitanja, te interpretacije Dejtonskog mirovnog sporazuma. Ovo je pojednostavljeno objašnjenje administrativne podjele vlasti Bosne i Hercegovine, samo u dijelu koji se odnosi na one nivoe koji imaju ovlaštenja usvajanja zakona, a predočeno je u svrhu lakšeg praćenja analiziranih dokumenata.

50 Tabela označava koji zakoni i strategije sadrže relevantne odredbe, koji se širim tumačenjem mogu smatrati inkluzivnim, te koji uopšte ne sadrže odredbe o inkluziji. Detaljniji pregled zakona koji sadrže inkluzivne elemente u odnosu na žrtve nasilja dat je u tekstu.

		Sadrži odredbe koje omogućavaju inkluziju žrtava nasilja	Ne sadrži direktne odredbe o inkluziji žrtava nasilja, ali se širokim tumačenjem može smatrati inkluzivnim	Ne sadrži odredbe o inkluziji
1.	Porodični zakon FBiH			
2.	Porodični zakon RS			
3.	Zakon o socijalnoj zaštiti, zaštiti civilnih žrtava rata i zaštiti porodice sa djecom FBiH	civilne žrtve rata		
4.	Zakon o socijalnoj zaštiti RS			
5.	Zakon o zaštiti civilnih žrtava rata RS			
6.	Zakon o izmjenama i dopunama Zakona o fondu stanovanja RS	civilne žrtve rata		
7.	Zakon o socijalnoj zaštiti, zaštiti civilnih žrtava rata i zaštiti porodice sa djecom TK			
8.	Zakon o pravima boraca, vojnih invalida i porodica poginulih boraca odbrambeno-otadžbinskog rata RS			
9.	Uredba o stambenom zbrinjavanju RS			
10.	Zakon o dječijoj zaštiti RS			
11.	Strategija za unapređenje socijalne zaštite djece bez roditeljskog staranja RS			
12.	Odluka o formiranju Savjeta za djecu RS			
13.	Zakon o zdravstvenoj zaštiti FBiH			
14.	Zakon o zdravstvenom osiguranju FBiH			
15.	Zakon o zdravstvenom osiguranju RS			
16.	Zakon o zaštiti lica sa mentalnim poremećajima RS			
17.	Zakon o zabrani prodaje i upotrebe duvanskih proizvoda licima mlađim od 18 godina RS			
18.	Zakon o zabrani pušenja duvanskih proizvoda na javnim mjestima RS			
19.	Zakon o zabrani reklamiranja duvanskih proizvoda RS			
20.	Zakon o uslovima i postupku za prekid trudnoće RS			
21.	Strateški pravci razvoja obrazovanja u BiH			
22.	Okvirni zakon o predškolskom vaspitanju i obrazovanju u BiH			

23.	Strateški pravci razvoja predškolskog vaspitanja i obrazovanja u BiH			
24.	Sporazum o zajedničkoj jezgri cjelovitih razvojnih programa za rad u predškolskim ustanovama BiH			
25.	Zakon o predškolskom obrazovanju i vaspitanju RS			
26.	Okvirni zakon o osnovnom i srednjem obrazovanju u BiH			
27.	Zakon o osnovnom obrazovanju i vaspitanju RS			
28.	Zakon o srednjem obrazovanju i vaspitanju RS			
29.	Okvirni zakon o srednjem stručnom obrazovanju i obuci u BiH			
30.	Strategija razvoja stručnog obrazovanja i obuke u BiH			
31.	Okvirni zakon o visokom obrazovanju BiH			
32.	Zakon o visokom obrazovanju RS			
33.	Zakon o omladinskom organizovanju RS			
34.	Zakon o školovanju i stipendiranju mladih talenata RS			
35.	Zakon o volontiranju RS			
36.	Zakon o radu FBiH			
37.	Zakon o radu RS			
38..	Zakon o posredovanju u zapošljavanju i socijalnoj sigurnosti nezaposlenih osoba FBiH			
39.	Pravilnik o evidencijama u oblasti zapošljavanja FBiH			
40.	Zakon o posredovanju u zapošljavanju i pravima za vrijeme nezaposlenosti RS			
41.	Zakon o profesionalnoj rehabilitaciji, osposobljavanju i zapošljavanju invalida RS			
42.	Strategija zapošljavanje BiH			
43.	Strategija zapošljavanja RS			
44.	Strategija zapošljavanja BiH			
45.	Strategija razvoja BiH			
46.	Strategija socijalne uključenosti			
47.	Zakon o obrazovanju odraslih RS			
48.	Zakon o zapošljavanju stranih državljana i lica bez državljanstva RS			
49.	Zakon o ravnopravnosti spolova BiH			
50.	Zakon o zabrani diskriminacije BiH			

51.	Zakon o zaštiti prava pripadnika nacionalnih manjina BiH			
52.	Zakon o zaštiti od nasilja u porodici FBiH			
53.	Zakon o zaštiti od nasilja u porodici RS			
54.	Strateški plan za prevenciju nasilja u porodici FBiH			
55.	Strategija za borbu protiv nasilja u porodici u RS			
56.	Strategija prevencije i borbe protiv nasilja u porodici BiH			
57.	Gender akcioni plan BiH			
58.	Protokol o međusobnoj saradnji u radu na prevenciji i zaštiti žrtava nasilja u porodici u ZDK			
59.	Pravila o zaštiti žrtava i svjedoka žrtava trgovine ljudima državljana BiH			
60.	Rezolucija o sprečavanju maloljetničke delikvencije i postupanju u slučaju nasilja među djecom i mladima u FBiH			
61.	Protokol o postupanju u slučajevima vršnjačkog nasilja među djecom i mladima u obrazovnom sistemu RS			
62.	Državna strategija za borbu protiv nasilja nad djecom			
63.	Strategija protiv maloljetničkog prestupništva u BiH			
64.	Krivični zakon FBiH			
65.	Krivični zakon RS			
66.	Krivični zakon BiH			
67.	Zakon o opštem upravnom postupku RS			
68.	Prijedlog okvirnog zakona o besplatnoj pravnoj pomoći BiH	Žrtve trgovine ljudima		
69.	Zakon o besplatnoj pravnoj pomoći RS	Žrtve trgovine ljudima		
70.	Zakon o ombudsmanu za djecu RS			
71.	Zakon o inspekcijama RS			
72.	Zakon o matičnim knjigama RS			
73.	Strategija za reformu sektora pravde BiH			

Tabela 1: Mapa uključenosti žrtava nasilja u zakonski i strateški okvir BiH, FBiH i RS

Studija je podijeljena u četiri zasebna segmenta, prema aspektu društvene uključenosti u oblastima zapošljavanja, brige o djeci, obezbjeđivanja stanovanja i dostupne pravde ženama žrtvama rodno zasnovanog nasilja. Krajnji cilj je poboljšanje položaja žena koje trpe ili su pretrpjele nasilje putem unošenja njihove perspektive u odnosu na potrebe, regulisanje njihovog statusa u ovim dokumentima i zagovaranje unapređenja položaja višestruko marginalizovanih žena žrtava porodičnog nasilja.

Pored analize pravnih i političkih propisa, u periodu od jula do avgusta 2011. godine, obavljeno je terensko istraživanje koje se fokusiralo na višestruko marginalizovane žene koje su i žrtve rodno zasnovanog nasilja, te njihove potrebe, status i probleme u različitim oblastima.

Za potrebe ovog istraživanja, tehnike, odnosno instrumenti koji su bili korišćeni su fokus grupe i polustrukturirani intervjui. Samo terensko istraživanje je ujedno i participativno istraživanje jer je omogućilo direktnim korisnicama projekta ne samo da prepoznaju svoje potrebe, nego da kreiraju preporuke i predlože konkretne mjere podrške koje lokalne vlasti i država treba da preduzmu.

Organizovano je 15 fokus grupnih diskusija, po pet u svakom od područja obuhvaćenih istraživanjem (Hercegovačko neretvanski kanton, Kanton Sarajevo i regija Semberije), i intervjuisano devet žena, po tri žene u svakoj pomenutoj regiji unutar Bosne i Hercegovine.

Žene žrtve rodno zasnovanog nasilja koje su intervjuisane nastanjene su u Sarajevu, Bijeljini, Mostaru, predgrađu Mostara i Čitluka, a rođene su u periodu od 1977. do 1952. godine. Neke od ispitanica su žrtve psihičkog nasilja, dok su ostale žrtve i ekonomskog i fizičkog nasilja, koje se dešavalo posljednjih godina braka, a u nekim slučajevima tokom čitavog braka. Trajanje bračnih/vanbračnih zajednica ovih ispitanica je različito, nekoliko ispitanica živjelo je u braku sa nasilnikom po dvije ili pet godina, a ostale po 15, 18 ili 30 godina. Obrazovna struktura ispitanica je: visokoobrazovane, sa srednjom stručnom spremom i sa nezavršenom osnovnom školom; zaposlene povremeno, stalno u javnom, privatnom ili civilnom sektoru, a tri žene su nezaposlene i bez socijalne pomoći. Jedna od intervjuisanih žena je Romkinja, jedna ima status izbjeglice. Većina ispitanica su majke jednog ili dvoje djece, nekoliko troje ili četvero djece, a jedna ispitanica ima osmoro djece.

Na prostoru Kantona Sarajevo i Zeničko-dobojskog kantona u pet fokus grupa bilo je uključeno ukupno 29 žena. Ispitanice su:

- devet pripadnica romske nacionalne manjine iz prigradskog dijela Sarajeva i Zenice koje ujedno pripadaju i socijalno ugroženoj kategoriji stanovništva, a jedna od njih ima i status izbjeglice, žene sa invaliditetom. Neke od njih su organizovane u udruženje „Romano centro“ iz Zenice. Od samog početka diskusija bile su otvorene, opuštene i bez problema su razgovarale o partnerskom nasilju koje su preživljavale. Razgovoru su pristupile kao olakšanju, pričajući o načinu života, neefikasnosti institucija, preživjelim traumama, bolestima. Navele su da je jedan od osnovnih problema što su „neškolovalane“. U grupi je učestvovala i djevojčica od 16 godina koja je preživjela silovanje. Insistirala je da učestvuje jer želi dati svoj doprinos u borbi za zaštitu žena.
- sedam bivših šticeznica sigurne kuće „Medica“ iz Zenice pri čemu su sve, osim jedne žene koja je bila žrtva trgovine ljudima, preživjele nasilje u porodici. Većina žena je aktivno učestvovala u razgovoru. Nijedna od žena nije imala problem da iznese svoje iskustvo nasilja te su i one razgovor iskoristile kao priliku za olakšanje pričajući lična traumatska iskustva, žaleći se na loše uslove života i neadekvatnu pomoć institucija i sl. Kod pojedinih se osjetila izrazita potreba za terapijskim razgovorom.
- sedam članica grupe žena sa anksioznim paničnim poremećajem koje dolaze na grupnu terapiju u Centar za mentalno zdravlje Zenica pri čemu su sve učesnice bile žrtve porodičnog nasilja, ali su se i sve uspješno oporavile i redovno učestvovala u radu grupe. Nedovoljno su informisane o svojim pravima i ne obraćaju se institucijama sistema za pomoć, jer ne vjeruju da im mogu pomoći.
- pet žena sa onesposobljenjem koje nisu bile otvorene da pričaju o ličnom iskustvu nasilja bez obzira što se poznaju od ranije. Prije održavanje fokus grupe su se izjasnile da ne žele pričati o ličnom iskustvu. Fokus njihove priče bio je na generalnom nasilju s kojim se susreću žene sa invaliditetom. Samo je jedna učesnica iznijela ličnu priču. Ostale su govorile o problemima porodičnog nasilja sa kojima se suočavaju članice njihovih udruženja.

Većina žena, njih 25, ima djecu, dok četiri učesnice nemaju djecu. Veći dio žena pripadaju grupi koje imaju po jedno, dvoje ili troje djece, dok jedna žena ima šestoro djece, a druga dvanaestoro. Obrazovna struktura je različita: od nezavršene osnovne škole, sa završenom

osnovnom školom, sa završenom srednjom stručnom spremom ili sa završenom višom te završenim fakultetom. Od njih 29, 9 je zaposleno, a 20 nezaposleno (jedna je penzionerka). Starost učesnica istraživanja iz gore pomenuta dva kantona kreće se od 16 do 58 godina. Diskusija u kojima su žene iznosile svoja lična iskustva vezana za stanovanje, zapošljavanje, brigu o djeci i dostupnu pravdu je trajala u prosjeku oko sat i trideset minuta.

Sa prostora Hercegovačko neretvanskog kantona, ukupno 32 žene su učestvovala u pet fokus grupa. Od toga su:

- sedam žena koje su majke djece sa posebnim potrebama, a najviše su govorile iz ugla majki čiji je ključni problem briga o bolesnom djetetu. Ulogu žene i supruge su svjesno zaobilazile u odgovorima, stoga nigdje jasno nisu govorile o nasilju koje doživljavaju, bez obzira na facilitatorkino iskustvo iz individualnog rada s njima koje joj daje uvid u to da su u podređenoj poziciji u bračnom odnosu, kao i da nemaju podršku supružnika.
- šest žena korisnica socijalne pomoći koje su ujedno žrtve obiteljskog, rodno zasnovanog i ekonomskog nasilja. Učesnice su u kontaktu bile otvorene, naročito kada je u pitanju tema nasilja koje je postalo dio njihove svakodnevnice, te ga one prihvaćaju i trpe kao „normalnu“ pojavu u svom životu. Iako su vrlo slabo informisane o svojim pravima kada je u pitanju prijava nasilja, fokus grupu su koristile za lično olakšanje govoreći o svojim traumama, bolestima, neadekvatnim životnim uslovima, preživljavanju.
- šest bivših korisnica sigurne kuće „Mirjam“ koje su zbog svog zajedničkog iskustva bile dosta otvorene i komunikativne. Većina njih je uspjela izgraditi novi život bez nasilja i one se sada bore s drugim aktuelnim životnim temama, ali kao žrtve nasilja bile su prepuštene same sebi.
- sedam žena koje su korisnice socijalne pomoći, žrtve porodičnog fizičkog, psihičkog i ekonomskog nasilja, a ujedno su i raseljene ili izbjegle. Većina njih boluje od teških bolesti i žive u teškim ekonomskim uslovima. Kao žrtve nasilja nisu upućene u svoja prava nego svoju situaciju prihvaćaju kao sastavni dio života i svoje svakodnevnice.
- šest mlađih žena i djevojaka, korisnica porodičnog savjetovališta i sigurne kuće „Mirjam“ koje su bile izložene direktnom ili indirektnom nasilju od strane suprug, oca ili poslodavca. Što se tiče prava koje kao žrtve nasilja imaju, pokazale su priličnu upućenost, većina ih je u kriznim situacijama uspjela pronaći izlaz zahvaljujući informacijama s kojima su raspolagale.

Od 32 žene koje su učestvovala u fokus grupama u Hercegovačko-neretvanskom kantonu, njih tri nemaju djecu, dok ostale imaju pretežno po jedno, dvoje, troje ili četvero djece. Starost ispitanica sa ovog područja je od 20 do 66 godina. Devetnaest žena je nezaposleno, ostale su zaposlene (dvije žene su zaposlene na crno, a dvije su u penziji). Većina ih živi u gradu (25), a znatno manji broj na selu (8). Obrazovna struktura je dosta visoka; većina ispitanica je sa srednjom, višom ili visokom stručnom spremom.

Sa područja Semberije, 29 žena je učestvovalo u pet fokus grupnih diskusija. Starost ovih učesnica je od 25 do 53 godine. Većina žena ima jedno, dvoje ili troje djece, a samo nekoliko četvero ili petero djece. Većina ih nije zaposlena (zaposleno je samo sedam žena od ukupno 29). Struktura fokus grupa i ispitanica iz Semberije je:

- šest žrtava nasilja u porodici su korisnice besplatne pravne pomoći u OŽ „Lara“. Neka od zapažanja u radu su da učesnice fokus grupe uopšte nisu imale razvijenu svijest o tome da bi im društvo možda trebalo da pomogne u situaciji u kojoj su se našle (osim jedne ispitanice) i one vjeruju da same moraju da snose sve teškoće prilika u kojima žive i da je svako traženje pomoći unaprijed izgubljena bitka. Zanimljivo u ovoj grupi bilo je i to što je među učesnicima bio i jedan muškarac (31 god.), koji se na nagovor sestre i prijateljice obratio „Lari“ i tražio pomoć u rješavanju problematičnog porodičnog života. Nije mnogo govorio, ali je ipak dijelio iskustva i stavove sa grupom.
- šest žena Romkinja od kojih je većina neobrazovanih (samo jedna je završila osnovnu školu, dvije su kratko pohađale školu), žive na rubu egzistencije, nikada nisu bile zaposlene niti misle da bi mogle biti, skoro svaka je reživila nasilje u porodici, o čemu nerado govore. Smatraju se omraženima u sredini u kojoj žive (“Nas Cigane niko ne voli...”). Iako prepoznaju

diskriminaciju i pate za boljim životom i poštovanjem, jedinstvene su u stavu da nikada, ni po koju cijenu, ne bi prijavile muževe policiji kada ih tuku, („ne d'o Bog“, „pa s njim liježem u krevet“, „bude malo nervozan pa ga prođe...“). Žive (ili su živjele) u nasilnim zajednicama, ali nemaju iskustva o izlasku iz takve zajednice ili o pomoći institucija u takvim slučajevima, jer se rijetko odlučuju da je napuste. Imaju uglavnom negativne stavove o saradnji sa centrom za socijalni rad, opštinom, nevladinim organizacijama...

- pet žena žrtava ekonomskog, psihičkog i/ili fizičkog nasilja u porodici. Kao najveću prepreku u rješavanju svojih problema ispitanice navode sudsku taksu koja je za njih visoka, pa čak i za one koje su u stalnom radnom odnosu i imaju pristojna primanja. Najveću pomoć vide u oslobađanju od plaćanja taksi ili nekim olakšicama pri plaćanju; ogorčene su na sporost sudskih procesa i korumpiranost u sudovima. U ovoj fokus grupi je ukazano i na težinu ekonomskog nasilja, koje se u društvu ne prepoznaje lako.
- pet žena žrtava porodičnog nasilja, među kojima i majka i kćerka žrtve porodičnog nasilja (muža, odnosno oca), koje su svaka iz svog ugla govorile kako su se nosile sa nasiljem, kako su izašle iz nasilne porodice, kakve posljedice nose (posebno kakve je traume imala kćerka pri formiranju nove porodice). Ostvarena je najbolja komunikacija i dinamika među učesnicama i osjetila se solidarnost, međusobna podrška i ohrabivanje.
- sedam žena žrtava porodičnog nasilja (psihičkog, fizičkog ili ekonomskog) koje su se susretale sa najrazličitijim problemima iznijele su dosta savjeta u smislu podrške jedne ispitanice drugoj, saosjećajnosti, otvorenost da konkretno traže šta bi im moglo pomoći, šta pruža „Lara“, šta druge organizacije, bile su željne informacija.

Ukupno 99 žena je učestvovalo u istraživanju sprovedenom u Bosni i Hercegovini. Ove žene, osim što su žrtve rodno zasnovanog nasilja (psihičkog, ekonomskog, fizičkog), višestruko su diskriminisane: majke su djece sa posebnim potrebama, samohrane majke, razvedene, izbjegle/raseljene žene i žene s teškim oboljenjima, Romkinje, nezaposlene ili su zaposlene na crno... Analizirani pravni propisi, kao ni politički dokumenti, ne prepoznaju niti definišu ove žene kao posebne socijalno isključene kategorije.

IV 1. Zapošljavanje i nasilje nad ženama

Fedra Idžaković

Arijana Čatović

IV 1.1 Uvod

Nasilje nad ženama je istovremeno uzrok i posljedica ženskog siromaštva i socijalne isključenosti⁵¹. Ovo istraživanje je pokazalo da su nezaposlenost i siromaštvo česti razlozi zbog kojih žene oklijevaju da napuste nasilno partnerstvo. Veliki broj žena je na početku veze prekidao školovanje ili davao otkaz zbog pritisaka svoga partnera. Iako će za sebe reći da nisu radile, zapravo žene iz ovog istraživanja su godinama prisiljavane da rade posao u kući, na zemlji, da se brinu o porodici, ukoliko, kratko da rade poslove koji se ne priznaju niti vrednuju, koji su „nevidljivi“. Zbog duge odsutnosti sa tržišta rada one više nemaju jednake šanse da nađu posao jer im nedostaju obrazovanje, vještine i radno iskustvo, te zbog sveprisutne diskriminacije žena na tržištu rada, naročito žena preko 40 godina (one su 'prestare' da se ponovo zaposle). Šanse za zaposlenjem ovih žena umanjuju se ukoliko pripadaju jednoj od isključenih grupa u društvu, kao što su osobe sa onesposobljenjem, ukoliko su Romkinje i sl. Bez stalnog zaposlenja i prihoda zavise od pomoći svoje porodice (braće, sestara, roditelja), ili preživljavaju od dječijeg dodatka ili nekog od socijalnih prava ukoliko pripadaju nekoj od kategorija koje zakoni prepoznaju. Najveći broj žena koje su izašle iz nasilne veze imaju probleme prilikom ostvarivanja prava na alimentaciju. Za sve žene sa kojima smo razgovarali zaposlenje je najvažnija potreba koju imaju.

Stoga je ovaj dio studije fokusiran na pitanje prava na rad i zapošljavanje žena žrtava rodno zasnovanog nasilja. Ovaj dio studije temelji se na:

51 Women Against Violence Europe (2009) 'Policy Paper on the Interdependency of Poverty and Women experiencing Domestic Violence, and Migrant women', WAVE Network. Vienna.

- a) kvalitativnoj analizi iskustava, mišljenja i stavova žena žrtava rodno zasnovanog nasilja koje su učestvovala u fokus grupama i sa kojima su obavljani individualni, dubinski, intervjui⁵².

Osnovni zaključak kvalitativne analize jeste da je za žene žrtve rodno zasnovanog nasilja nezaposlenost jedan od najvažnijih problema. Više od polovine žena koje su učestvovala u istraživanju su nezaposlene. Identifikovana su tri dominantna razloga nezaposlenosti žena unutar grupe žena žrtava rodno zasnovanog nasilja:

- nekonkurentnost na tržištu rada zbog njihove nedovoljne obrazovanosti, stručnosti, odnosno neposjedovanja vještina ili radnog iskustva;
- psihofizičko stanje žene uzrokovano nasiljem koje utiče na njenu radnu sposobnost i
- diskriminacija pri zapošljavanju koja je karakteristična za marginalizovane grupe stanovništva (na osnovu godina, izgleda, statusa samohrane majke, pripadnosti romskoj populaciji, izbjegličkog statusa, invaliditeta).

Unutar grupe žena koje su zaposlene jedan dio žena je prijavljen na pola radnog vremena dok većina učesnica radi u neformalnoj ekonomiji ('na crno') što znači da nisu prijavljene kao zaposlene a poslodavac im ne uplaćuje zdravstveno i socijalno osiguranje.

- b) kvantitativnoj analizi zakona i politika prava žena žrtava rodno zasnovanog nasilja na rad i zapošljavanje.

Osnovni zaključak kvantitativne analize: zakoni i strateški akti o radu i zapošljavanju, sa određenim izuzecima, ne identifikuju žrtve nasilja kao posebnu isključenu grupu, ali se zasnivaju na opštim principima nediskriminacije i poštovanja ljudskih prava; posebno ističu nezaposlene i neaktivne žene, samohrane majke ili generalno socijalno ugrožene ili isključene grupe kao što su osobe sa invaliditetom, Romi i sl.

- c) primjerima dobre prakse iz zemalja Evropske unije (EU) u okviru oblasti koje je ovaj dio studije obuhvatio.
- d) Preporuke koje su proizašle iz provedene analize.

IV 1.2 Izvod iz kvalitativne analize

Jedan od osnovnih problema žena žrtava nasilja, a što se vidi i iz ovog istraživanja, jeste nezaposlenost. Od ukupnog broja učesnica istraživanja 99, više od polovine, njih 63, je nezaposleno. Od 36 zaposlenih žena većina radi u neformalnoj ekonomiji ('na crno'), a to znači da nisu prijavljene i ne uplaćuje im se zdravstveno i socijalno osiguranje. Jedan dio žena je prijavljen na pola radnog vremena. Na pitanja koliko je njihova životna situacija uticala na zaposlenje, odnosno nezaposlenje, te da li je neka od ispitanica imala problem zbog porodične priče da nađe posao ili probleme na poslu, ako je već zaposlena, iskustva su različita i razlozi za nezaposlenost se mogu svrstati u tri dominantne kategorije (razloga):

1. nekonkurentnost na tržištu rada zbog njihove nedovoljne obrazovanosti, stručnosti odnosno neposjedovanja vještina ili radnog iskustva,
2. psihofizičko stanje žene uzrokovano nasiljem koje utiče na njenu radnu sposobnost i
3. diskriminacija pri zapošljavanju koja je karakteristična za marginalizovane grupe stanovništva (na osnovu godina, izgleda, statusa samohrane majke, pripadnosti romskoj populaciji, invaliditeta i sl.).

Pored navedenih kategorija izdvajaju se još dvije, specifične kategorije u koje ulaze problemi majki djece sa posebnim potrebama i žena sa invaliditetom.

Prva kategorija u kojoj su razlozi vezani za nekonkurentnost na tržištu rada u prvom redu se odnosi na nedovoljno obrazovanje. Jedan broj žena se tokom školovanja odlučivao za brak, nakon čega su napuštale školu svojevrijedno ili na nagovor partnera. Dio njih iz različitih razloga nije imao priliku da se školuje. Neki od razloga su ratna dešavanja, loša materijalna situacija

⁵² Na području tri regije u BiH, u toku trajanja projekta, vođeno je 15 fokus grupa i izvršeno devet individualnih intervjua (ukupno 99 žena obuhvaćeno je istraživanjem).

u porodici, patrijarhalni odgoj po kojem žene ne trebaju da se školuju, odnosno zabrana školovanja od strane muškog člana porodice (otac, suprug, partner) i dr. U nastavku teksta su izjave žena koje svjedoče o ovim iskustvima.

Ispitanica sa područja Semberije koja ima 25 godina i završenu srednju školu iznosi da je zbog udaje prekinula školovanje:

- *Pokušavam da nastavim školovanje jer sam prije udaje bila krenula na fakultet pa napustila, jer bez fakulteta nema ništa...i sa fakultetom je teško danas, a bez pogotovu.*

Slično iskustvo iznosi i ispitanica iz prigradskog naselja sa područja Zeničko-dobojskog kantona koja ima 28 godina:

- *Ja sam ovdje zaokružila da sam završila srednju školu jer me stid reći da sam završila samo osnovnu školu i kurs. Ja sam ratno dijete, otac nas ima petero. Tad kad sam trebala krenuti u srednju školu otac nije imao mogućnost da školuje i mene i brata. Odlučio je da ja ne nastavim školu. Poslije sam završila neki kurs. Ja sad što bi i tražila neki lakši posao, ne mogu jer nemam škole. Mogu raditi samo u kafani, a ni tu nisam osigurana.*

Drugi, veći problem zašto su žene žrtve nasilja nekonkurentne na tržištu rada je radno iskustvo. Broj godina radnog iskustva koje učesnice imaju povezan je sa porodičnim nasiljem i neobrazovanošću. Neke od ispitanica su poslije udaje napuštale posao na inicijativu bračnog partnera, zbog njegove ljubomore. Jadan broj ispitanica nikada nije ni počinjao raditi zbog zabrana od strane supruga, nekima očevi nisu dozvoljavali da se zaposle. Svi navedeni razlozi su ih doveli u podređenu poziciju, o čemu svjedoče i izjave navedene u nastavku teksta.

Romkinja iz ruralnog dijela područja Zeničko-dobojskog kantona, 57 godina, majka jednog djeteta, nezaposlena, udovica koja je duži vremenski period živjela u nasinom braku, kaže:

- *Nije bilo priče o tome da ja radim. On je radio u željezari jedno vrijeme. Meni nije dao ni da se obučem, ni među žene da izađem.*

Majka jednog djeteta, sa završenom osnovnom školom, nezaposlena, iz područja Sarajevskog i Zeničko-dobojskog kantona, osoba koja ima anksiozni poremećaj, takođe udovica, podijelila je svoje iskustvo o tome zašto je nezaposlena:

- *Moj muž dok je bio živ nikad mi nije dao da radim. Kad je umro ja sam se morala snalaziti i raditi. Radila sam kod privatnika. Imala sam problema, kad vide da ti treba i da moraš raditi počne te ucjenjivati i snižavati platu. Ponižavao me gazda, vrijeđao me. Nekad je bolje biti i gladan nego svašta trpiti.*

Slična su iskustva i žena iz Mostara i okoline. Žena, 48 godina starosti, žrtva psihičkog i ekonomskog nasilja od strane ljubomornog muža, bivša korisnica sigurne kuće, razvedena, izbjeglica, majka jednog djeteta, sa završenom srednjom školom, svjedoči da nije imala podršku muža da se zaposli:

- *...on je bio najsretniji kad sam ja u kući, da ne izlazim da nikoga ne vidim niti mene ko da vidi, da mi stavi i feredžu. To je bolest.*

Jedna od ispitanica koja živi u ruralnom području Semberije priča kako ju je otac sputavao u pronalaženju posla:

- *Jesam, radila sam svašta, pošto nisam mogla da pronađem svoj posao, onda sam počela da radim kao kozmetičarka, bilo je iks situacija da sam ja nešto željela, a da sam bila spriječena od oca. Imala sam priliku, upoznala sam jednu kozmetičarku s kojom sam radila, a koja je imala svoj salon u Beogradu i pozvala me da dođem da me zaposli tamo što je za mene bio veliki izazov -Beograd, htjela sam sebe da iskušam da li mogu da uspijem tamo, da se testiram, međutim to je bilo nemoguće zbog njega: - Ti u Beograd, nema šanse, kaže mi...*
- *Onda sam imala situaciju kada sam završila pripravnici da sam se fino uklopila sa tim sestrama gdje sam volontirala i one su me pozvale jer se njihova prijateljica porodila, rodila blizance i trebao joj neko da joj pomogne, jer ne može sama s dvije bebe, muž na poslu i sl. Ne, on je rekao da ne dolazi u obzir, kao navodno, ja ću joj biti kućna pomoćnica, ribačeš, čistiti i sl.*

Iako sam ja željela, iako su one insistirale na tome, jer su mi sugerisale da postoji mogućnost da preko te žene dobijem posao u struci i da će mi se otvoriti neke šanse, ali nije vredilo, to je za njega bilo poniženje... On me sputavao donekle da se ostvarim.

Veoma česte su i situacije, ukoliko žene ne žele svojevrijedno napustiti posao, da im nasilnici dolaze na radno mjesto i prave probleme. Neke od ispitanica su dobijale otkaz, dok su druge doživljavale pozitivna iskustva i podršku od kolega/ica na poslu.

Primjer žene iz Bijeljine koja ima 36 godina i žrtva je nasilja u porodici:

- *Ja sam bila zaposlena, radila sam, trenutno sam bez posla zbog problema sa suprugom, to je recimo jedan od problema. Već nekoliko puta sam ostala bez posla zbog njega...*

Sličan je primjer i žene iz Kantona Sarajevo:

- *Zadnji put mi je muž pravio probleme na poslu. Dolazio, psovao i tjerao mušterije.*

Treći razlog za nekonkurentnost na tržištu rada je status samohrane majke ili žene koja je u partnerskom odnosu, a ima malo djeteta. Većina učesnica imaju malu djecu i nemaju nikoga ko bi ih čuvao dok one traže posao ili dok rade. Vrtiće su skupi i one ih ne mogu svojoj djeci priuštiti. Dio ispitanica nisu mogle da dobiju posao zato što su samohrane majke. Ovaj razlog za nezapošljavanje se poklapa i sa razlozima iz četvrtne kategorije, diskriminacija pri zapošljavanju koja je karakteristična za marginalizovane grupe stanovništva.

Jedna od ispitanica iz Bijeljine (34 godine) majka jednog djeteta, srednje stručne spreme, nezaposlena, žrtva porodičnog nasilja, napomenula je:

- *To eto gdje god dođeš na razgovor, imaš dijete ko će ti ga čuvati, nećeš moći, izlazićeš sa posla i to je to. To je jedan veliki problem za nas, da nam daju neke popuste za vrtiće ili slično, nego nemamo mi nikakva prava. Ja plaćam vrtić kao i svi ostali.*

Pojedine ispitanice su navodile primjere da su dobijale ponude od Biroa za zapošljavanje za sezonski posao, gdje se zahtijevalo duže odsustvo od kuće, koji nisu prihvatale zbog toga što imaju malu djecu. Jedan od ovih primjera je iskustvo ispitanice koja živi u ruralnom dijelu Zeničko-dobojskog kantona, ima 33 godine, žrtva je dugogodišnjeg nasilja, majka dvoje djece:

- *Ja sam prijavljena na biro. Meni su nudili posao da radim na Vlašiću, u hotelu. Kako ću ja raditi na Vlašiću kad imam dvoje djece?!*

Druga kategorija razloga zbog kojih su žene ostajale bez posla ili nisu bile u mogućnosti da se zaposle jeste njihovo psihofizičko stanje uzrokovano nasiljem koje su trpjele. Situacija koju su doživljavale u porodici ih je iscrpljivala, bile su pod stalnom presijom i strahom, tako da je i njihova radna produktivnost bila snižena. Često su zbog nasilja izostajale sa posla ili koristile bolovanje. Veći broj žena je zbog stida pokušavalo prikriti od kolega na poslu šta im se dešava, a to im je predstavljalo dodatan napor.

Primjer žene iz Mostara:

- *Ja sam funkcionirala, meni niko nije znao izuzev moje dvije kolegice, niko ni za što nije znao do prošle godine dok ja nisam završila na ortopediji.*

Tridesetsedmogodišnja žena iz Bjeljine je podijelila svoje iskustvo:

- *Pa nije, ja jednostavno, da kažem, možda sam imala i sreću da mogu da se isključim da jednostavno odvojim to. I svi su se pitali kako ne pokazuješ to. Ja kažem, ja sad mogu ovdje da plaćem pred vama koliko god hoćete, ja odem kući pa plaćem ali kad sam na poslu posvetim se tome jer znam da od toga zavisim...*

Žena iz Sarajeva, osoba sa invaliditetom, je podijelila svoje iskustvo:

- *Kad imate problema, ne možete samo zatvoriti vrata i otići na posao, to vas prati. Ali hvala Bogu imala sam razumjevanje od strane kolega. Podržavali su me, bili su uz mene. Da nije bilo te podrške, možda bi se sve drugačije dešavalo. On je mene i na poslu uznemiravao.*

Iskustvo žene iz Zenice, starosti 55 godina, dugogodišnja žrtva nasilja:

- *Jest, opadala mi je koncentracija pri radu, onda strah i neizvjesnost šta me čeka napolje kad izađem iz radne organizacije. Da li će me muž presresti, tu sam imala jako velikih problema. Čovjek kad je pun briga ne može ni raditi svoj posao kako treba.*

Još jedna od žena sa područja Zeničko-dobojskog kantona, starosti 47 godina, žrtva dugogodišnjeg nasilja u porodici, koja zbog posljedica nasilja ima zdravstvene probleme, izjavila je:

- *Nisam nikad radila. Nije mi dozvolio muž da nikad ništa završim ni da radim. Sad više ne mogu ni raditi. Bolesna sam, kičma me boli i psihički nisam dobro.*

Treća kategorija, problem diskriminacije pri zapošljavanju, koji je karakterističan za marginalizovane grupe stanovništva kao što su Romi/kinje, osobe starije dobi, osobe sa invalidnošću i sl. uz nasilje u porodici je veoma rasprostranjen i čest. Jedan od razloga je pomenut u prvoj kategoriji, nekonkurentnost na tržištu rada, kada se govorilo o razlozima nemogućnosti zapošljavanja samohranih majki ili žena u partnerskim vezama koje imaju malo djeteta. Veći broj je primjera kada su ispitanice bile diskriminirane pri zapošljavanju zbog svojih godina. Žena starosti 53 godine, majka troje djece, iz grada u Semberiji, nezaposlena i žrtva ekonomskog nasilja a koja 21 godinu planira razvod, kaže:

- *Mene neće niko zbog godina, kažu da imam 25 godina primili bi me...*

Majka dvoje djece, koja ima 66 godina, nezaposlena iz Hercegovačko-neretvanskog kantona, bivša korisnica sigurne kuće, razvedena, koja je doživjela fizičko i psihičko nasilje od strane bivšeg muža, iznosi svoje iskustvo diskriminacije pri traženju posla zbog godina:

- *Ja sam radila do rata, rat me je našao na poslu, u jednom preduzeću sam radila u računovodstvu, poslije kao socijalna radnica i ostala sam bez posla i bez kuće i bez svega. Sa kesicama smo pobjegli. Imala sam malu unučicu od tri mjeseca, ona nas je možda i sve spasila, možda bismo svi bili pobijeni te `92. na početku rata. I ostala sam bez posla. Moja firma je propala, sad sa 46 godina mene neće niko uzeti, ko će me, tražila sam da poslije radim i onda sam volontirala, prisiljena sam bila da tražim mirovinu i nekako, zahvaljujući prijateljima nekim, doktorima, dobila sam tu invalidsku mirovinu koja je bila 60 maraka; to je bila `96/97. godina. Bila sam od `92. bez ikakvih primanja, mislim strašno, ja sam postala kostur živi, sa 70 kila na 57 kila sam došla, to je užasno bilo, sin bio na ratištu.*

Slična iskustva su iznosile i žene sa područja Kantona Sarajevo i Zeničko-dobojskog kantona. Jedna od ispitanica sa ovog područja koja ima 40 godina i dugogodišnja je žrtva nasilja, rekla je:

- *Zadnji put kad sam išla da se prijavim na Biro rekli su mi da ni jedna firma neće da primi ženu koja gređe 35 godina.*

Kroz istraživanje se razgovaralo i sa Romkinjama koje upravo zbog toga što su Romkinje ne mogu da se zaposle. Većina intervjuisanih Romkinja nije zaposlena. Romkinja (31 godina), nezaposlena, majka dvoje djece, iz Bijeljine, udovica, pri čemu je i samohrana majka, žrtva nasilja te pripadnica manjine, kaže:

- *Svi oni koji otvaraju firme, prvo zaposle svoje prijatelje, rođake, pa onda za nas nema posla...*

Druga Romkinja iz Bijeljine, majka dvoje djece, koja ima 40 godina, sa nezavršenom osnovnom školom, nezaposlena, udovica, samohrana majka i pripadnica manjine, tvrdi:

- *Ko će nas Rome da zaposli, pa nas niko ne voli, pa mi kada idemo gradom da kupimo sebi stvari, kažu: - Uf Ciganka... Niko nas ne voli, nas Rome gledaju: - Joj, evo Ciganke...*

Posebne kategorije, žene sa invaliditetom i majke djece sa posebnim potrebama izdvajaju se zbog toga što se, pored svih navedenih problema, suočavaju i sa specifičnim problemima koji su vezani za njihov ili invaliditet ili poteškoću u razvoju njihove djece.

Majke djece sa posebnim potrebama najčešće su prekidale radni odnos zbog djece i time sebe dovele u poziciju ekonomske zavisnosti od bračnog partnera. Te ispitanice su navele socijalnu izolaciju i otuđenost od prijatelja i društva kao jednu specifičnu i tešku situaciju u svom životu, te maksimalnu posvećenost bolesnom djetetu. Istovremeno, njihovi muževi najčešće rade,

drže se po strani, imaju svoj društveni život nezavisno od njih, što dodatno doprinosi socijalnoj isključenosti tih žena. Tako tridesetšestogodišnja majka dvoje djece, od kojih je jedno dijete s posebnim potrebama, nezaposlena, iz Hercegovačko-neretvanskog kantona, koja doživljava ekonomsko nasilje i socijalnu izolaciju, radni odnos prekida zbog čuvanja djeteta. Ona iznosi svoje iskustvo:

- *Kad imate dijete s posebnim potrebama skoro pa da niste dobro došli, kad jednom odete i vide sve, drugi put vas i ne zovu... Teško, jer kad se čovjek nauči raditi od svoje 17. godine, i kad jednom stanete u životu s nečim i kad vam se prekine ritam i kad se zatvorite u četiri zida...*

Majka četvoro djece, takođe iz Hercegovačko-neretvanskog kantona, od kojih je jedno dijete sa posebnim potrebama, koja ima 46 godina i doživljava povremeno fizičko i psihičko nasilje od strane muža, objašnjava zašto je nezaposlena:

- *Pošto je moj sin s posebnim potrebama prvo dijete, onda je došlo drugo dijete nakon godinu i nešto, pa je onda rat došao... Nisam se u tome baš uspjela snaći. Na birou su mi rekli da mi posao nikad neće naći i nisam se nikad ni raspitivala.*

Postoje iskustva da su majke bile prinuđene da napuste posao nakon rođenja djeteta sa posebnim potrebama. Žena starosti 51 godinu, majka troje djece, od kojih je jedno dijete sa posebnim potrebama, koja ima status izbjeglice, iz Hercegovačko-neretvanskog kantona, trenutno nezaposlena, žrtva je ekonomskog nasilja jer suprug raspolaže novcem od početka braka, iznosi svoje iskustvo zašto je napustila posao:

- *Ja sam radila dvije godine u trgovini, i tad mi se rodio sin takav kakav je, sad kad bi mi neko ponudio posao, niti ga tražim, ko bi mene zaposlio kad bi ja voljela raditi od 10 do 14, ko bi mene zaposlio tako, niti pokušavam tražiti.*

Rijetki su slučajevi da su se žene izjasnile da je nezaposlenost njihov sopstveni izbor. Ipak, imamo primjer žene starosti 34 godine, majke dvoje djece, od kojih je jedno dijete je s posebnim potrebama, nezaposlena je, iz ruralnog dijela Hercegovačko-neretvanskog kantona, izbjeglica koja osjeća socijalnu izolovanost, nepodržavanje sredine, sukob mentaliteta od doseljenja sa 17 godina, ali smatra da je nezaposlenost njen izbor. Ona tvrdi:

- *To je moj izbor! Nisam se nikad suviše osjećala. Samo imam problem što nikom ne vjerujem oko brige sina. Tako kad dođe iz vrtića on kaže: -Vidi što mi je teta ružno stavila pelenu. A muž krene negdje, kaže on će ga ponijeti, a ja nikad ne dam! I on je sad naučio da ga ja nosim i sad neće više da ga iko nosi, meni posao nimalo ne fali, ja sa sinom ustajem u 7 sati, on tad ide, i dolazi u 16 nazad, kćerka odlazi ujutro u 6:20 i dođe oko 14:30 i ja to cijelo vrijeme imam za sebe, ja radim što hoću. Ja uživam praviti što oni hoće, uživam čistiti po kući. Meni je to zadovoljstvo, odvrnem muziku i čistim po kući.*

Kada je riječ o ženama sa onesposobljenjem, većina ispitanica koje su učestvovala u ovom istraživanju su zaposlene, a jedna je penzionisana, ali na pitanje da li su imale problema oko traženja posla odgovorile su da u društvu preovladava otpor i nepovjerenje prema osobama sa invaliditetom i da firme, ustanove, ne adaptiraju prostor za osobe sa invaliditetom. To možemo da vidimo iz sljedećih primjera:

Žena starosti 56 godina sa onesposobljenjem iz Kantona Sarajevo, koja je zaposlena, sa završenim fakultetom tvrdi:

- *Ovo poratno društvo ima potpuno druge kriterije. Ljudi imaju otpor i nemaju povjerenje u rad invalida. Ja ne poznajem nijednu slijepu osobu u Sarajevu koja se zaposlila u otvorenom sistemu gdje rade zdrave osobe, izuzev jedne slabovidne osobe koja se zaposlila u centrali u bolnici. Prije rata je u Sarajevu bilo zaposleno nekih 250 slijepih osoba, od toga je bilo sigurno 150 žena. Vrlo malo ih je radilo u invalidskim organizacijama...*
- *O ovom problemu država mora voditi računa i to temeljito i mora se mijenjati svijest ljudi. Imali smo jednu situaciju poslije rata kada se socijalni rad pozabavio invalidima. Tražili su osobu koja bi bila koordinator između invalida i socijalnog rada. Bilo je prirodno da to bude osoba koja ima invaliditet, jer je ta osoba više uključena u problematiku, bolje razumije problem i na kraju ima više senzibiliteta. Predložili smo kolegu koji je visoko slabovidan i koji je visoko obrazovan,*

rekli su da ta osoba treba puno čitati. Onda smo predložili koleginicu iz Saveza paraplegičara, rekli su da ta osoba treba puno hodati. Onda smo predložili koleginicu iz Saveza gluhih, ona može i hodati i čitati. Poslije toga ta osoba s nama dugo nije kontaktirala.

Druga žena sa onesposobljenjem, majka jednog djeteta, iz Kantona Sarajevo, koja se nije izjasnila o tome da li i koliko dugo trpi nasilje, visokoobrazovana, iznosi svoje mišljenje o zaposlenosti žena sa invaliditetom i onih koje doživljavaju nasilje:

- *Firme obično podstiču penzionisanja, ne odlučuju se adaptirati poslovni prostor kako bi osoba poslije oboljenja mogla ostati na svom poslu... Ja moram reći da su žene invalidkinje jako zatvorene i da jako teško priznaju da doživljavaju nasilje. Ima onih koje i ne prepoznaju da žive u nasilnim vezama, npr. kad kaže da muž sve za nju obavlja, te žene su pametne, sposobne i na poslu samostalno funkcionišu. Kada dođu kući to je sasvim druga priča. On obavlja poslove koje ona može. Npr. ta vrsta nasilja uopšte nije prepoznata kao nasilje.*

Ona takođe navodi svoj stav šta za nju znači nasilje:

- *Mi, osobe sa onesposobljenjima, nasiljem smatramo i nepružanje pomoći, indiferentnost. Ako se meni izlazi vani a mom mužu mrsko da mi pomogne da izađem, i to je nasilje. Dođe i meni kad se naljutim da krhnem vratima i odem, ali ja to ne mogu.*

Za žene žrtve nasilja posao je preduslov za materijalnu samostalnost i mogućnost osiguravanja normalnog života. Ta samostalnost bi im pomogla da izađu iz začaranog kruga nasilja i zavisnosti o nasilniku. Kada bi imale siguran posao i mogućnost da zarađuju većina žena bi se lakše odlučila da izađe iz nasilne veze. Ovim ženama zaposlenje, pored finansijske dobiti, potrebno je kako bi povratile samopouzdanje, samopoštovanje i kontrolu nad svojim životom.

Mišljenja i stavovi žena koje su učestvovala u istraživanju a koja se odnose na pomoć i podršku prilikom zapošljavanja su na kraju ovog dijela studije, predstavljena kroz konkretne i specifične preporuke.

IV 1.3 Izvod iz kvantitativne analize

Zbog Ustavom BiH i ustavima entiteta ustanovljenih nadležnosti, u ovoj oblasti razmatrani su propisi na nivou entiteta, Federacije BiH (FBiH) i Republike Srpske (RS), a ondje gdje je to relevantno razmatrani su zakoni, politike i aktivnosti na nivou Bosne i Hercegovine (BiH).

Analiza se zasniva na činjenici da su učesnice istraživanja u fokus grupama i individualnim intervjuima bile žene žrtve rodno zasnovanog nasilja i da su pripadale nekoj od socijalno isključenih grupa: žene sa invaliditetom, Romkinje, žene u stanju socijalne potrebe, žene oboljele od anksiozno-paničnog poremećaja, žene koje imaju djecu sa posebnim potrebama, itd.

Nadalje, kvantitativna analiza zakona i politika zasniva se na analizi podataka koji su prikupljeni kroz intervju sa ženama žrtvama rodno zasnovanog nasilja. Uočeno možemo podijeliti u dvije grupe:

- žene su bile formalno zaposlene/radile su, tokom nasilnog partnerstva,
- žene su prekinule školovanje ili zaposlenje ili su bile prisiljene da napuste školovanje ili formalno zaposlenje/posao tokom nasilnog partnerstva.

Nadalje, napuštanje škole ili formalnog zaposlenja/posla rezultirao je:

- visokom nezaposlenošću među ispitanicama,
- nedostatkom obrazovanja i kvalifikacija, te znanja i vještina zbog dugog izostanka sa tržišta rada,
- nepriznatim radom i doprinosom u kući i u porodici.

Opšti principi, na nivou BiH, koji se tiču oblasti rada i zapošljavanja, postavljeni su u Zakonu o ravnopravnosti polova BiH koji garantuje ravnopravnost polova u procesu zapošljavanja. Zabranjena je *diskriminacija zasnovana na polu u procesu ponude zapošljavanja, otvorenog*

oglasa, postupku popune slobodnih radnih mjesta, radnog odnosa i otkaza radnog odnosa...⁵³. Nadalje, Zakon zabranjuje diskriminaciju na osnovu pola u radu i radnim odnosima te obavezuje poslodavca da preduzme *efikasne mjere u cilju sprečavanja uznemiravanja, seksualnog uznemiravanja i diskriminacije po osnovu pola u radu i radnim odnosima*⁵⁴.

Zakon o zabrani diskriminacije u BiH definiše diskriminaciju kao svako *različito postupanje uključujući svako isključivanje, ograničavanje ili davanje prednosti utemeljeno na stvarnim ili pretpostavljenim osnovama prema bilo kojem licu ili grupi lica na osnovu... spola, ... kao i svaka druga okolnost koja ima za svrhu ili posljedicu da bilo kojem licu onemogući ili ugrožava priznavanje, uživanje ili ostvarivanje na ravnopravnoj osnovi, prava i sloboda u svim oblastima javnog života*. Diskriminacija je zabranjena u svim oblastima uključujući i zapošljavanje⁵⁵ navodeći posebno oblast: *rada i radnih uslova, uključujući pristup zaposlenju, zanimanju i samozapošljavanju kao i radne uslove, naknade, napredovanja u službi i otpuštanja s posla*⁵⁶. Zakon, takođe, kao ostale oblike diskriminacije zabranjuje uznemiravanje, seksualno uznemiravanje, mobing, itd.

Prema oba zakona moguće je pokrenuti postupak na sudu zbog diskriminacije po osnovu pola ili bilo kojem drugom osnovu. Oba zakona zabranjuju viktimizaciju i omogućavaju uvođenja mjera pozitivne diskriminacije.

Rad i radni odnosi regulisani su entitetskim Zakonom o radu FBiH i Zakonom o radu RS⁵⁷ koji predviđaju uslove za zapošljavanje, prava na radu i iz rada. Nekoliko je odredbi ovog zakona koje se odnose na prava žena kao što su pravo na porodiljsko odsustvo uključujući naknadu plate za vrijeme porodiljskog odsustva, posebna zaštita žena i materinstva (noćni rad, rad pod zemljom, vodom i sl.).

Oba Zakona o radu zabranjuju diskriminaciju. *Lice koje traži zaposlenje, kao i lice koje se zaposli, ne može biti stavljeno u nepovoljniji položaj zbog... pola, ...ili kakve druge okolnosti, ...u pogledu angažiranja, obrazovanja, unapređenja, uvjeta i zahtjeva rada, otkazivanja ugovora o radu ili drugih pitanja koja proističu iz radnog odnosa*⁵⁸. Slično je i u Zakonu o radu RS⁵⁹ koji dodatno zabranjuje i posebne oblike diskriminacije kao što su: uznemiravanje i seksualno uznemiravanje, nasilje po osnovu pola, kao i mobing. Nadalje, Zakon RS navodi da *u slučajevima diskriminacije... lice koje traži zaposlenje, kao i radnik, može da pokrene pred nadležnim sudom postupak za naknadu štete u skladu sa zakonom*. Žrtve nasilja nisu predviđene kao posebna zakonska kategorija entitetskim zakonima o radu.

Kao restriktivnim za žene žrtve rodno zasnovanog nasilja mogu se pokazati odredbe zakona u vezi sa odsustvom sa posla radi privremene nesposobnosti za rad koja je nastupila zbog povrede ili bolesti. Zaposlenica je obavezna u roku od tri dana da obavijestiti poslodavca o privremenoj nesposobnosti za rad, odnosno ona ili član porodice moraju dostaviti potvrdu o tome izdatu od strane nadležnog ljekara. Takođe, poslodavac može uručiti otkaz zaposlenici ako nije u mogućnosti da izvršava obaveze iz radnog odnosa, odnosno zbog teže povrede radnog odnosa u vidu neopravdanog izostanaka s posla u trajanju od tri dana u toku kalendarske godine.

Oblast zapošljavanja regulisana je posebnim zakonima na nivou entiteta⁶⁰, odnosno nadalje

53 Zakon o ravnopravnosti polova u BiH, prečišćeni tekst „Službeni glasnik BiH“, br. 32/10, čl. 12.

54 Ibid, čl. 13.

55 Zakon o zabrani diskriminacije BiH „Službeni glasnik BiH“, br. 59/09, čl. 2, stav 2.

56 Ibid, čl. 6.

57 Zakon o radu Federacije BiH “Službene novine Federacije BiH“, br. 43/99, 32/00, 29/03, i Zakon o radu Republike Srpske, prečišćeni tekst “Službeni glasnik Republike Srpske“, br. 55/07.

58 Zakon o radu FBiH, čl. 5.

59 Zakon o radu RS, prečišćeni tekst “Službeni glasnik Republike Srpske“, br. 55/07, čl. 5, izuzimajući otkazivanje ugovora o radu, nadalje čl. 107 – 110.

60 Zakon o posredovanju u zapošljavanju i socijalnoj sigurnosti nezaposlenih osoba FBiH “Službene novine Federacije BiH“, br. 41/01, 22/05 i 09/08 i Zakon o posredovanju u zapošljavanju i pravima za vrijeme nezaposlenosti Republike Srpske “Službeni glasnik Republike Srpske“, br. 30/10.

kantona u FBiH⁶¹, te programima mjera⁶² ili projektima za podsticaj i održavanje više stope zaposlenosti na nivou kantona i entiteta.

Zakon o posredovanju u zapošljavanju i socijalnoj sigurnosti nezaposlenih osoba FBiH uključuje osnovne principe jednakog pristupa osnovnim pravima i nediskriminaciji. Žrtve nasilja nisu decidno navedene kao posebna ciljna grupa ovog zakona. Zakon provodi Federalni zavod za zapošljavanje koji, između ostalog, prati i predlaže mjere za unapređenje zapošljavanja i socijalne sigurnosti nezaposlenih osoba. Posebno se navodi da Zavod prati i predlaže mjere za unapređenje zapošljavanja invalidnih osoba i njihovu profesionalnu rehabilitaciju i osigurava ispunjavanje uvjeta za njihovo zapošljavanje u saradnji za službama za zapošljavanje⁶³. Druge ranjive grupe nisu izdvojene kao prioriteta rada Zavoda na sličan način. Žrtve nasilja spominju se u kontekstu prekida radnog odnosa i novčane naknade u slučaju nezaposlenosti⁶⁴. Naime, seksualno ili drugačije zlostavljanje, te diskriminacija u skladu sa članom 5. Zakona o radu, definišu se kao opravdani razlozi za prekid radnog odnosa koji nisu prepreka za dobivanje novčane naknade u slučaju nezaposlenosti.

Zakon o posredovanju u zapošljavanju i pravima za vrijeme nezaposlenosti RS osigurava princip nediskriminacije te predviđa uspostavljanje specijalnih mjera u cilju promovisanja jednakosti i ravnopravnosti polova i eliminacije postojeće neravnopravnosti, odnosno zaštite polova po osnovu biološkog određenja. Zakon daje prednost kod zapošljavanja na javnim radovima licima: korisnicima novčane naknade, onima koji duže čekaju na zaposlenje, starijim od 50. godina života, ženama i licima u stanju socijalne potrebe.

Žene žrtve rodno zasnovanog nasilja mogu, pod istim uslovima, ostvariti ista prava kao i druge nezaposlene osobe⁶⁵ kao što su novčana naknada za vrijeme nezaposlenosti, zdravstveno i penzijsko osiguranje. Uslovi za ostvarivanje prava na novčanu naknadu u vrijeme nezaposlenosti su vrlo restriktivni i mogu ograničiti ili onemogućiti osobe, uključujući i žene žrtve nasilja, koje su bile u radnom odnosu prije prijave u zavod/službu za zapošljavanje, u ostvarivanju prava po osnovu nezaposlenosti⁶⁶. Kao opšti uslov postavlja se prethodna redovna zaposlenost te uplaćeni doprinosi u periodu koji je prethodio otkazu. Novčana naknada se isplaćuje u periodu koji zavisi od perioda provedenog u statusu zaposlene osobe, odnosno perioda doprinosa uplaćenih od strane poslodavca.

Zdravstveno osiguranje nezaposlenoj osobi osigurava se u skladu sa entitetskim propisima o zdravstvenom osiguranju⁶⁷. Ostvarivanje ovog osiguranja za nezaposlene u FBiH je restriktivnije od uslova za ostvarivanje ovog prava u RS, te predviđa rokove od 30 odnosno 90 dana za

61 *Zakon o posredovanju u zapošljavanju i socijalnoj sigurnosti nezaposlenih osoba u Kantonu Sarajevo*, „Službene novine Kantona Sarajevo“, br. 04/04 i 29/09.

62 Npr. Program mjera za podsticaj zapošljavanja i održavanja više stope zaposlenosti u Kantonu Sarajevo sa načinom i kriterijima za realizaciju u 2011. godini.

63 *Zakon o posredovanju u zapošljavanju i socijalnoj sigurnosti nezaposlenih osoba FBiH*, čl. 5.

64 *Ibid*, čl. 8.

65 Status nezaposlene osobe imaju nezaposlene osobe koje su sposobne za rad a koje nisu vlasnice privrednog društva niti ostvaruju dividendu po osnovu vlasničkog udjela te da ne ostvaruju prihod po bilo kojem osnovu (u oba slučaja prihod od ovih djelatnosti je limitiran na određen iznos), ne može biti vlasnica obrta, baviti se privrednom djelatnošću, niti ostvarivati pravo na penziju, odnosno da nije učenica, odnosno studentkinja, te da aktivno traži posao.

66 Osoba u trenutku nezaposlenosti mora imati najmanje osam mjeseci neprekidnog rada ili osam mjeseci sa prekidima u posljednjih 18 mjeseci, odnosno isti period u kojem je poslodavac redovno uplaćivao ili izmirio sve obaveze prema propisima koji regulišu sistem obaveznih doprinosa. Osim toga, nezaposlena osoba se mora prijaviti na evidenciju u službi zapošljavanja u roku od 30 dana od dana kada je dobila otkaz ili je završila redovno školovanje.

67 *Zakon o zdravstvenom osiguranju*, „Službene novine Federacije BiH“, br. 30/97, 7/02, i 70/08 i *Zakon o zdravstvenoj zaštiti*, „Službene novine Federacije BiH“, br. 46/10, Odluka o utvrđivanju osnovnog paketa zdravstvenih prava u FBiH „Službene novine Federacije BiH“ br.21/09, kao i Odluka o maksimalnim iznosima neposrednog učešća osiguranih lica u troškovima korištenja pojedinih vidova zdravstvene zaštite u osnovnom paketu zdravstvenih prava, „Službene novine Federacije BiH“ br. 21/09.

obaveznu prijavu u službe zapošljavanja za različite kategorije nezaposlenih⁶⁸. Prekoračenje ovih rokova povlači za sobom nemogućnost ostvarivanja zdravstvenog osiguranja za nezaposlene.

Pravilnik o evidencijama u oblasti zapošljavanja u FBiH, kao i *Zakon o posredovanju u zapošljavanju i pravima za vrijeme nezaposlenosti RS*, ne nalažu evidentiranje posebnih podataka o nezaposlenim osobama kao žrtvama nasilja i posljedicama nasilja.

Žene žrtve nasilja su, u nedavnim pozivima Zavoda za zapošljavanje FBiH usmjerenim ka poslodavcima i nezaposlenim, navedene kao jedna od ciljnih grupa u Projektu podrške mrežama za socijalnu sigurnost i zapošljavanje – komponente Posredovanje i podrška zapošljavanju za 2012. godinu. Isti Projekat koji administrira Zavod za zapošljavanje RS u 2012⁶⁹ navodi, između ostalog, kao korisnike: socijalno ugrožena lica – žrtve porodičnog nasilja. Oba zavoda imaju programe namijenjene, između ostalog, ženama sa evidencije nezaposlenih čije se veće zapošljavanje i samozapošljavanje stimuliše, i to kroz samozapošljavanje u određenom iznosu sredstava, odnosno sufinansiranje poslodavca radi zapošljavanja žena sa određenim iznosom bespovratno po jednoj osobi. Žene naravno imaju mogućnost pod jednakim uslovima kao i druge nezaposlene osobe koristiti i druge mjere predviđene entitetskim i/ili kantonalnim programima za povećanje zaposlenosti⁷⁰.

Strateški dokumenti za unapređenje ravnopravnosti polova i borbu protiv nasilja u porodici su Gender akcioni plan (2007) i Strategije za borbu protiv porodičnog nasilja na nivou BiH i entiteta. Gender akcioni plan ne prepoznaje posebno pristup radu i zapošljavanju za žene žrtve rodno zasnovanog nasilja te u tom smislu nema mjera koje bi posebno adresirale ovo pitanje. Ipak, cijelo poglavlje 6. se fokusira na unapređenje pristupa radu i zapošljavanju žena. Nadalje, Strategija prevencije i borbe protiv nasilja u porodici za BiH za period 2009–2011. godine (juli 2009), prepoznaje zapošljavanje kao jedno od važnih pitanja za žrtve nasilja u tački I.2.14. Strategija daje preporuku institucijama za zapošljavanja da u projekte zapošljavanja, kao posebnu ciljnu grupu, uvrste žrtve nasilja u porodici, bilo da je riječ o mjerama sufinansiranja zapošljavanja, obuke i prekvalifikacije ili njihovog samozapošljavanja. Jednaku mjeru predviđa i Strateški plan za prevenciju nasilja u porodici za Federaciju Bosne i Hercegovine – 2009–2010 (novembar 2008).

Strateški dokumenti koji se fokusiraju na zapošljavanje postoje na nivou BiH⁷¹ i entiteta⁷² i ne predviđaju posebno mjere zapošljavanja, odnosno samozapošljavanja žena žrtava rodno zasnovanog nasilja. Svi strateški dokumenti koji se odnose na zapošljavanje prepoznaju ranjivost i diskriminaciju žena u zapošljavanju i radu, te imaju mjere koje se fokusiraju na žene a time i najčešće žrtve rodno zasnovanog nasilja.

Strategija zapošljavanja BiH identifikuje visoku nezaposlenost i neaktivnost žena kao problem. Kao cilj istaknuto je inkluzivno zapošljavanje sa fokusom na ranjive grupe. *Cilj Strategije*

68 Postoji cijeli niz obavezujućih rokova za prijavu službi za zapošljavanje. Rok od 30 dana odnosi se na osobe nakon otkaza odnosno otpuštanja iz zatvora, zdravstvene ili druge specijalizovane ustanove, izdržavanja mjera sigurnosti obaveznog psihijatrijskog liječenja ili obaveznog liječenja alkoholičara i narkomana, završetka stručnog osposobljavanja ili prekvalifikacije koje organizuje služba, po povratku iz inostranstva ako je prije odlaska u inostranstvo bila zdravstveno osigurana, odnosno 90 dana nakon završetka redovnog školovanja ili ako je osoba starija od 18 godina izgubila status učenika, odnosno redovnog studenta ili su prekinula redovno školovanje, zadržavaju pravo na zdravstvenu zaštitu u trajanju od jedne godine do dana prekida školovanja ako su se prijavila službi u roku od 30 dana od dana prekida školovanja i ako pravo na zdravstvenu zaštitu ne mogu ostvariti po drugom osnovu.

69 Projekat podrške mrežama socijalne zaštite i zapošljavanju RS (SSNESP).

70 Kao što su osobe sa invaliditetom, žene i muškarcu nezaposleni duže od 15 mjeseci; žene i muškarcu starosne dobi preko 40 godina; mladi starosne dobi od 15 do 24 godine sa niskim stepenom obrazovanja ili prekinutim srednjim obrazovanjem; mladi starosne dobi od 15 do 24 godine sa nižim i srednjim stepenom obrazovanja nezaposleni duže od šest mjeseci; osobe sa višim i visokim stepenom obrazovanja nezaposleni duže od 12 mjeseci; povratnici; socijalno ugrožene osobe (korisnici prava iz socijalne zaštite), Romi itd.

71 Strategija zapošljavanja u Bosni i Hercegovini 2010–2014.

72 Strategija zapošljavanja Federacije Bosne i Hercegovine 2009–2013. i Strategija zapošljavanja Republike Srpske 2011–2015.

zapošljavanja u Bosni i Hercegovini je da unaprijedi puno, produktivno i slobodno izabrano zaposlenje za sve... Glavni cilj Strategije zapošljavanja u Bosni i Hercegovini je da poveća kvalitet i kvantitet radnih mjesta i istovremeno promoviše socijalnu uključenost i borbu protiv nejednakosti među polovima. Postavljena su tri strateška cilja: promovisanje inkluzivnog i zapošljavanjem bogatog rasta i smanjenje deficita produktivnog zaposlenja i dostojanstvenog rada; unapređenje zaposlenosti žena i muškaraca, a naročito najugroženijih; te unapređenje djelotvornosti, efikasnosti i upravljanja politikama i institucijama tržišta rada. Jedan od opštih ciljeva strategije za period 2010–2014. je godišnje povećanje stope zaposlenosti žena za 2,5 %.

Strategija zapošljavanja FBiH prepoznaje status ranjivih i ugroženih grupa, tako što identifikuje problem visoke nezaposlenosti žena i veliku neaktivnost žena. Od šest strateških ciljeva, tri se direktno tiču inkluzije žena, a time i najčešćih žrtava nasilja. Strateški cilj 2. predviđa osiguranje ininkluzivnog tržišta rada kroz kampanje i programe usmjerene na neaktivne žene, i eliminisanje diskriminacije po osnovu pola u oblastima rada, zapošljavanja, obrazovanja i tržišta rada, uključujući i mjere za usklađivanje obaveza na poslu i porodici. Strateški cilj 4. usmjeren je na vezu između obrazovanja i tržište rada a naročito kroz smanjenje broja osoba koje napuštaju školu prije završetka, i uspostavljanje sistema obrazovanja odraslih koji će pružati obrazovanje i obuku usmjerenu prema potrebama tržišta rada. Strateški cilj 5. teži ka bržem rastu poduzetništva i otvaranju radnih mjesta.

Strategija zapošljavanja RS takođe prepoznaje neaktivnost i nezaposlenost žena kao poseban problem. Istaknuta je visoka stopa neaktivnosti žena, nesrazmjer između polova u nezaposlenosti, disparitet u stepenu stečenog obrazovanja žena u poređenju sa muškarcima, problem zapošljavanja i stručne spremladnih žena. Fokus Strategije, između ostalog, su programi zapošljavanja žena i razvoj njihovih vještina, te stvaranja uslova za usklađivanje profesionalnog i privatnog života. Opšti cilj je postizanje stope zaposlenosti od 70%, od toga najmanje 60 posto za žene od 2010. do 2014. godine, i to putem strateških ciljeva koji, između ostalih, predviđaju i *povećanje uključenosti na tržište rada sprečavanjem dugotrajne nezaposlenosti, društvene isključenosti i siromaštva radno sposobnog stanovništva, naročito grupa koje su u nepovoljnom položaju, sa posebnim mjerama za prilagođavanje obrazovnog sistema tržištu rada te razvoj sistema obrazovanja odraslih.*

Na nivou BiH postoje još dva relevantna strateška dokumenta: Strategija razvoja BiH i Strategija socijalnog uključivanja. Oba dokumenta ne obuhvataju žene žrtve rodno zasnovanog nasilja kao ciljnu grupu. Ipak, oba dokumenta prepoznaju i predviđaju neke mjere usmjerene na smanjenje diskriminacije žena. Unutar trećeg strateškog cilja Strategije razvoja BiH – zapošljavanje, posebno se navodi potreba za razvojem postojećih malih i srednjih preduzeća te naglašava potreba za posebnim podsticajima za žene, među ostalim ranjivim grupama; nadalje, naglašava se potreba za povećanjem fleksibilnosti i unapređenja funkcionisanja tržišta rada, uz politike usklađivanja privatnog, porodičnog i profesionalnog života, osiguranje jednakosti muškaraca i žena na tržištu rada te sprečavanju diskriminacije u procesu zapošljavanja i uslovima rada. Nadalje, navodi se potreba za doobukom i prekvalifikacijom, te samozapošljavanjem; kao i potreba za poboljšanjem vještina na tržištu rada, strukovnog obrazovanja i treninga, kroz cjeloživotno učenje i nastavak reforme srednjeg stručnog obrazovanja.

Strategija socijalnog uključivanja BiH identifikuje, između ostalih, žene i djecu unutar ranjivih grupa. Među ženama, Strategija posebno ističe samohrane majke kao isključenu grupu. Ovdje naravno treba istaknuti da prema domaćem zakonodavstvu status samohrane majke nemaju razvedene žene koje se, u najvećem broju slučajeva, staraju o svojoj djeci bez pomoći bivšeg muža, oca djece, te da i dalje u velikom broju slučajeva ove žene imaju problem ostvarivanja i naplate alimentacije. Strategija ima nekoliko ciljeva relevantnih za položaj žena uopšte. Cilj 1. Strategije cilja na socijalnu politiku u funkciji zapošljavanja. Ponovno se prepoznaju problemi kao što su nezaposlenosti i neaktivnosti žena, niska i neodgovarajuća obrazovna struktura, naplata naknada za vrijeme porodičnog odsustva, te poteškoće u pomirenju profesionalnog, privatnog i porodičnog života, postojanje platnog jaza, itd. Identifikovan je niz prioriteta i mjera za socijalno uključivanje, ali se žene ne tretiraju kao posebna već kao jedna od ciljnih grupa. Cilj 2. je poboljšati položaj porodica s djecom naročito porodica koja su u stanju socijalne isključenosti. Cilj 3. je poboljšanje obrazovanja naročito posebno ranjivih grupa,

dok žene nisu posebno navedene kao ciljna grupa. Cilj 4. je poboljšanje zdravstvene zaštite i to posebno ranjivih grupa kao što su osobe sa invaliditetom i Romi. Cilj mjera je povećanje pokrivenosti stanovništva zdravstvnim osiguranjem i unapređenjem primarne zdravstvene zaštite sa fokusom na porodicu.

IV 1.4 Prikaz EU analiza

Veliki broj istraživanja rodno zasnovanog nasilja ukazuju na vezu između nasilja prema ženama i marginalizacije. Marginalizacija uključuje ograničenu kontrolu nad sopstvenom egzistencijom, a marginalizovane pojedince definišemo kao društveno izložene, odnosno kao osobe koje više ne mogu kontrolisati ili sa velikim poteškoćama kontrolišu svoj život ili smjer u kojem on ide⁷³.

Iako koncept siromaštva ne smije biti sveden na manjak prihoda, ipak nivo prihoda je u direktnoj vezi sa standardom i mogućnostima neke osobe. Tradicionalne rodne uloge, nejednake mogućnosti na tržištu rada i nejednak pristup resursima otežavaju pristup zaposlenju za mnoge žene. Nezaposlenost je i dalje najveći faktor rizika od pada u siromaštvo⁷⁴. Mnoge žene žrtve nasilja suočavaju se sa problemima na radnom mjestu jer im njihovi nasilni partneri zabranjuju da rade ili traže posao. Mnoge žene i dalje slijede konzervativan pristup u kojem je muškarac hranitelj porodice, te se podazumijeva da muškarac zarađuje većinu porodičnih prihoda a da žena samo „doprinosi“. S druge strane ima i žena koje njihovi partneri prisiljavaju da zarade novac za izdržavanje porodice. Pojedine studije pokazuju da nestabilna finansijska situacija ima značajan uticaj na nasilje u domaćinstvima⁷⁵. U mnogim situacijama muškarci sami određuju kako će se prihodi njihovih žena ili partnerica upotrijebiti, imaju kontrolu nad dječijim doplatkom i sl., što degradira žene na poziciju da treba da traže novac da kupe hranu ili odjeću ili druge potrepštine za sebe i svoju djecu i često moraju biti „dobre“ da bi to dobile⁷⁶.

Nadalje, u jednoj od studija, kao što je studija sprovedena u Danskoj 2005., pokazalo se da je pretrpljeno nasilje faktor rizika za marginalizaciju žena žrtava nasilja na tržištu rada, a da se rizik povećava ukoliko žena pripada nekoj od ranjivih grupa kao što su samohrane majke, migrantkinje, žene sa invaliditetom itd. Nadalje, ista studija pokazuje da značajan broj žena koje se nalaze u skloništima nema posao. Ovo dalje utiče na njihovu finansijsku situaciju i mogućnosti da planiraju budućnost. Žene žrtve nasilja ne mogu sebi priuštiti da učestvuju u društvenim aktivnostima. Za žene koje su zbog pretrpljenog nasilja već više ili manje izolovane, takva finansijska situacija doprinosi daljoj marginalizaciji, ili će dalje otežati ili otežava njihov izlazak iz društvene izolacije⁷⁷.

Jasno je da žene žrtve rodno zasnovanog nasilja ne mogu započeti proces oporavka ako ne mogu osigurati sebi i svojoj djeci hranu, odjeću, krov nad glavom. Potrebno je uložiti dodatne napore kako bi se ženama žrtvama nasilja omogućio siguran i pristupačan smještaj, pravna pomoć, socijalna pomoć, zaposlenje. Kako pokazuje jedna studija, žene žrtve nasilja suočavaju se sa cijelim nizom prepreka prilikom pronalaska posla, kao što su: visoki troškovi brige za djecu što smanjuje sredstva koja žene mogu potrošiti za stan, hranu i druge potrebe; siromaštvo kojem su izložene često vodi ka prihvatanju manje plaćenih poslova ili visoko rizičnih poslova; finansijska kriza i brige utiču na sposobnost žena da budu stalno zaposlene ili budu efikasne na poslu⁷⁸;

73 When violence happens every day – a study of male violence against women in their intimate relationships, Danish Centre for Research on Social Vulnerability (DCV/SV) and Danish Organization of Shelters for Battered Women and their Children (LOKK), Copenhagen 2005.

74 The Poverty Risks of Women Affected by Violence and their Children Report on the socioeconomic situation in Austria, WAVE – WOMEN AGAINST VIOLENCE EUROPE European Network and European Info Centre Against Violence, Vienna, Austria (2009).

75 Ibid.

76 Ibid.

77 When violence happens every day – a study of male violence against women in their intimate relationships, Danish Centre for Research on Social Vulnerability (DCV/SV) and Danish Organization of Shelters for Battered Women and their Children (LOKK), Copenhagen 2005.

78 A Bridges for Women Society, Canada (2007), p. 35.

Ovdje treba ponovo istaći da Konvencija o eliminaciji svih oblika diskriminacije nad ženama (CEDAW Konvencija) definiše pravo na rad „kao neotuđivo pravo svih ljudi“⁷⁹ a država se obavezuje na preduzimanje svih „mogućih mjera radi eliminiranja diskriminacije žena u oblasti zapošljavanja“. Ovo podrazumijeva uvođenje principa ravnopravnosti žena u zakonodavstvo, kao i eliminiranje diskriminativnih zakona, običaja i praksi u vezi sa zapošljavanjem, ali i drugim pravima kao što su pravo na rad i prava na osnovu rada⁸⁰.

Zakonodavstvo EU, naročito objedinjena Direktiva 2006/54/EZ⁸¹ zabranjuje diskriminaciju na osnovu pola u zapošljavanju bez obzira da li se radi o postupanju javnog ili privatnog sektora, ili javnih tijela, uključujući uslove za zapošljavanje, samozapošljavanje ili odabir zanimanja, ili kriterije u oglasima za posao ili izbor kandidata itd.

Objedinjena Direktiva⁸² zasnovana na Ugovoru o EU⁸³, u skladu sa standardom CEDAW Konvencije, predviđa mogućnost uvođenja privremenih posebnih mjera ili *mjera pozitivne akcije*. Ovakvo drugačije postupanje opravdano je činjenicom da formalna jednakost muškaraca i žena je neadekvatna za popravak faktičke nejednakosti žena. Ove mjere moraju biti *objektivno opravdane legitimnim ciljem, a moraju biti proporcionalne, primjerene i nužne*⁸⁴.

Nadalje, treba ukazati na član 20. stav 1. Konvencije Vijeća Evrope o prevenciji i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici⁸⁵ koji kaže da će *države članice poduzeti potrebne zakonske i druge mjere da osiguraju da žrtve nasilja imaju pristup servisima koji olakšavaju njihov oporavak od nasilja. Ove mjere uključuju, kada je to potrebno, servise kao što su pravno i psihološko savjetovanje, finansijsku pomoć, stanovanje, obrazovanje, obuke i pomoć prilikom nalaženja posla.*

IV 1.4.1 AUSTRIJSKI MODEL – PRIMJER DOBRE PRAKSE: PREVENCIJA SIROMAŠTVA U BEČKIM SKLONIŠTIMA ZA ŽENE

Pored drugih oblika servisa, bečka skloništa za žene pružaju pomoć u pronalasku posla i sticanju odgovarajuće kvalifikacije kroz postojeće državne programe. Ovo se odnosi na žene koje nisu nikada prošle obuke za posao, žene koje ne mogu pronaći posao prema njihovim trenutnim kvalifikacijama, te žene koje žele ponovo na tržište rada nakon perioda nezaposlenosti. Skloništa sarađuju sa bečkim Fondom za promociju zapošljavanja (Vienna Employment Promotion Fund (WAFF)) kako bi osigurala da žene dobiju svu potrebnu pomoć u korišćenju programa koji, npr. podržavaju žene prilikom povratka sa porodijskog (NOVA) i program *Šanse za žene* (FRECH) i to kroz pružanje informacija, savjetovanje i finansijsku podršku za profesionalne obuke. Drugi važan aspekt je pomoć prilikom priznavanja postojećih kvalifikacija za imigrantkinje kako bi se žene vratile na tržište rada što je moguće prije. Pritisak da nađu posao je izuzetno visok za imigrantkinje jer moraju dokazati da imaju dovoljno

79 CEDAW konvencija, čl. 11. stav 1. a).

80 Ova prava su regulisana čl. 13, 14. i 15. *Zakona o ravnopravnosti spolova*.

81 Direktiva 2006/54/EZ Evropskog parlamenta i Vijeća od 5. jula 2006. o primjeni principa jednakih mogućnosti i ravnopravnog tretmana muškaraca i žena u vezi sa radom i zapošljavanjem (objedinjena) (Directive 2006/54/EC of the European Parliament and of the Council of 5 July 2006 on the implementation of the principle of equal opportunities and equal treatment of men and women in matters of employment and occupation (recast)).

Ova direktiva je objedinila, zamjenila, i modernizovala šest prethodnih direktiva: Direktiva 75/117/EEZ o jednakoj plati, Direktiva 76/207/EEZ o pristupu zapošljavanju, stručnom obrazovanju i napredovanju te uslovima rada, Direktiva 2002/73/EZ kojom se mijenja i dopunjava 76/2007/EEZ, Direktiva 86/378/EEZ o profesionalnom socijalnom osiguranju koju je zamijenila Direktiva 96/97/EC, i konačno Direktiva 97/80/EZ o teretu dokazivanja u slučajevima diskriminacije na temelju pola;

82 Direktiva 2006/54/EZ, čl. 3.

83 Ugovor o EU, čl. 141. (4), „održavanje ili usvajanje mjera kojima se osiguravaju posebne prednosti podzastupljenom polu sa ciljem da se olakša mogućnost obavljanja poslovnih aktivnosti ili spriječavanje ili kompenziranje postojećih nepogodnosti u profesionalnim karijerama“.

84 ZoRS, čl. 8 (1).

85 Vijeće Evrope: Konvencija o sprečavanju i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici, Istanbul, 11.5.2011. godine, dostupna na: <<http://www.coe.int/t/dghl/standardsetting/convention-violence/texts/Convention%20210%20Bosnian.pdf>>.

sredstava da bi dobile produženje njihovih boravišnih dozvola. Stoga je neophodno osigurati pristup tržištu rada za imigrantkinje koje su bile pogođene nasiljem⁸⁶.

IV 1.5 Konkretna i specifična preporuka

- 1 Uspostavljanje novih ili unapređenje postojećih politika koje ciljaju na unapređenje zapošljavanja odnosno samozapošljavanja koje će:
 - A) uvesti kategoriju žena žrtava rodno zasnovanog nasilja kao korisnica ovih programa na opštinskom, kantonalnom i entitetskom nivou. Ovi programi treba da budu prilagođeni potrebama žena žrtava rodnozasnovanog nasilja, koje su često dugi niz godina odsutne ili su zbog nasilja bile prisiljene odsustvovati sa tržišta rada;
 - B) primjena ovih programa mora biti redovno praćena, treba da se periodično vrše ocjene uticaja programa na povećanje zaposlenosti ovako zaposlenih žena, te, u slučaju potrebe, na uočene propuste reagovati prilagođavanjem programa kako bi se ostvario cilj osiguranja zaposlenosti i rada za žene žrtve rodnozasnovanog nasilja. Naročito je važno onemogućiti poslodavce da žene, koje su na ovakav način zaposlene, nakon isteka roka trajanja programa, otpuste kako bi ponovo koristili prednosti ovakvih programa;
 - C) žene žrtve rodnozasnovanog nasilja zbog dugotrajnog odsustva nisu imale pristup novim znanjima i vještinama te ne vladaju novim tehnologijama, često nemaju dovoljno ili uopšte nemaju radnog iskustva ili potrebnog obrazovanja. Stoga je potrebno hitno uspostaviti programe, na opštinskom, kantonalnom ili entitetskom nivou, za dodatno osposobljavanje, odnosno prekvalifikaciju ovih žena sa ciljem sticanja zanimanja ili vještina i znanja za zaposlenja koja su tražena na tržištu rada;
 - D) osigurati obuke za žene žrtve rodno zasnovanog nasilja koje su potencijalne kandidatkinje programa samozapošljavanja sa ciljem upoznavanja sa osnovnim vještinama potrebnim za osnivanje malog biznisa ili obrta, identifikovanja oblasti u kojoj potencijalno mogu djelovati, izrade biznis plana, te drugih dokumenata koje se traže za samozapošljavanje;
 - E) svi programi zapošljavanja, odnosno samozapošljavanja, treba da budu praćeni informativnim kampanjama u lokalnim zajednicama, te oglašavani putem nevladinih organizacija, službi za zapošljavanje, centara za socijalni rad, i drugih institucija kako bi informacija bila pristupaćna i dostupna svim ženama žrtvama rodno zasnovanog nasilja;
 - F) svi programi zapošljavanja odnosno samozapošljavanja žena žrtava rodnozasnovanog nasilja treba da imaju mjere koje odgovaraju i specifičnim potrebama posebno osjetljivih grupa žena kao što su Romkinje, žene sa invaliditetom, žene preko 45 godina života, žrtve trgovine ljudima, itd.;
 - G) uspostavljanje i podržavanje programa koji ciljaju na socijalno preduzetništvo ili formiranje zadruga žena žrtava rodno zasnovanog nasilja kako bi se na taj način pomoglo njihovo uključivanje na tržište rada.
- 2 Hitno uspostavljanje sistema praćenja primjene Zakona o zabrani diskriminacije BiH, odnosno entitetskih Zakona o radu koji zabranjuje diskriminaciju prilikom zapošljavanja ili rada po bilo kojem osnovu uključujući pol/rod, godine, invaliditet, pripadnost manjini, ili bilo koje druge okolnosti. Potrebno je rigorozno kažnjavati prekršioce ovih zakona u slučaju diskriminacije i uvesti efikasno i oštro sankcionisanje viktimizacije.

86 The Poverty Risks of Women Affected by Violence and their Children Report on the socioeconomic situation in Austria, izdavač - WAVE – WOMEN AGAINST VIOLENCE EUROPEAN Network and European Info Centre Against Violence, Vienna, Austria (2009)

IV 1.6 zakonodavni i normativni okvir država evropske unije u oblasti zapošljavanja

Evropska unija

Objedinjena Direktiva 2006/54/EC⁸⁷ zabranjuje diskriminaciju na osnovu pola u zapošljavanju, bez obzira da li se radi o postupanju javnog ili privatnog sektora, ili javnih tijela, uključujući uslove za zapošljavanje, samozapošljavanje ili odabir zanimanja, ili kriterijume u oglasima za posao ili izbor kandidata itd.

Objedinjena Direktiva, zasnovana na Ugovoru o EU⁸⁸, u skladu sa standardom CEDAW Konvencije, predviđa mogućnost uvođenja privremenih posebnih mjera ili *mjera pozitivne akcije*, koje su opravdane činjenicom da je formalna jednakost muškaraca i žena nedovoljna za promjenu faktičke nejednakosti žena.

Evropska Komisija

Evropska platforma za borbu protiv siromaštva i socijalne isključenosti: Evropski okvir za socijalnu i teritorijalnu koheziju, SEC(2010) 1564 final

Evropska platforma za borbu protiv siromaštva i socijalne isključenosti predstavlja doprinos EU u rješavanju identifikovanih problema kroz strategiju Evropa 2020.

Nezaposlenost je glavni uzrok siromaštva među radno sposobnim stanovništvom. Siromaštvo i isključenost sa tržišta rada su udruženi, a to je posebno uočljivo kod **žena** i mladih ljudi. Niske plate, ograničene veštine i nepotpuna iskorišćenost kapaciteta zaposlenih mogu doprinijeti siromaštvu zaposlenih. Od 2000. godine, povećan je broj **siromašnih zaposlenih usljed porasta broja privremenih i povremenih poslova ili poslova sa nepunim radnim vremenom** (uključujući i skraćeno radno vrijeme), ponekad ukombinovano sa kašnjenjem plata. Siromaštvo zaposlenih takođe je u vezi sa položajem čitavih porodica koje zavise od prihoda jednog zaposlenog člana.

U skladu sa novom Strategijom za jednakost žena i muškaraca za period 2010–2015. godine, **politike jednakosti polova** su potrebne da bi se otklonio *jaz u prihodima polova* očigledan u većini starosnih grupa, a koji rezultira višim stopama siromaštva kako među zaposlenom tako i nezaposlenom ženskom populacijom. Ovaj rizik dramatično raste među samohranim majkama i starijim ženama.

Evropska unija

Jačanje posvećenosti ravnopravnosti žena i muškaraca: Ženska povelja⁸⁹

Povelja predlaže pet specifičnih oblasti djelovanja (izdvojene tri relevantne):

1. Ekonomska nezavisnost, koja treba da se dostigne posebno kroz borbu protiv diskriminacije, obrazovnih stereotipa, segregacije na tržištu rada, nesigurnih uslova zapošljavanja, prinudnog skraćenog radnog vremena i neuravnotežene podjele odgovornosti za brigu o porodici sa muškarcima. Komisija se obavezuje da osigura punu realizaciju mogućnosti žena i korišćenje njihovih vještina.
2. Jednako plaćanje rada za žene i muškarce. Komisija se obavezuje na borbu protiv razlika u platama svim dostupnim sredstvima, uključujući zakonske instrumente.

87 Directive 2006/54/EC of the European Parliament and of the Council of 5 July 2006 on the implementation of the principle of equal opportunities and equal treatment of men and women in matters of employment and occupation (recast). Ova direktiva je objedinila, zamijenila, i modernizovala šest prethodnih direktiva: Direktiva 75/117/EEZ o jednakoj plati, Direktiva 76/207/EEZ o pristupu zapošljavanju, stručnom obrazovanju i napredovanju, te uslovima rada, Direktiva 2002/73/EZ kojom se mijenja i dopunjava 76/2007/EEZ, Direktiva 86/378/EEZ o profesionalnom socijalnom osiguranju koju je zamijenila Direktiva 96/97/EC, i konačno Direktiva 97/80/EZ o teretu dokazivanja u slučajevima diskriminacije na osnovu pola;

88 Ugovor o EU, čl. 141. (4), „održavanje ili usvajanje mjera kojima se osiguravaju posebne prednosti podzastupljenom polu sa ciljem da se olakša mogućnost obavljanja poslovnih aktivnosti ili sprečavanje ili kompenzovanje postojećih nepogodnosti u profesionalnim karijerama.“

89 *Strengthening the commitment to equality between women and men: a Women's Charter.*

3. Poštovanje dostojanstva i integriteta žena i zaustavljanje rodno zasnovanog nasilja, uključujući štetne običajne i tradicionalne prakse.

Evropska unija

Strategija o ravnopravnosti žena i muškaraca 2010-2015⁹⁰

Strategija postavlja šest tematskih prioriteta, od kojih se dva odnose na jednako pravo na ekonomsku nezavisnost i jednaku zaradu za jednak rad ili rad jednake vrijednosti, a jedno na zaustavljanje rodnog nasilja⁹¹.

Naglašava se da je ekonomska nezavisnost preduslov koji omogućava ženama (i muškarcima) da imaju kontrolu nad sopstvenim životom i prave vlastite izbore. Žene i muškarci doživljavaju siromaštvo i socijalni isključenost na različite načine: žene su suočene sa većim rizikom od siromaštva, posebno samohrane majke i starije žene, kada razlika u zaradi pređe u razliku u visini penzije. U marginalizovanim grupama postoji veća tendencija ka stvaranju dubljeg jaza između polova, koji dovodi do mnogih problema kada su žene u pitanju. U skladu sa rečenim Komisija:

- podržava implementaciju relevantnih nacionalnih mera, a u kontekstu Smernica za zapošljavanje i vrednovanje nacionalnih planova za zapošljavanje pažljivo nadgleda usvojene nacionalne politike kako bi se unaprijedila rodna ravnopravnost na tržištu rada i povećala socijalna uključenost žena;
- promoviše žensko preduzetništvo i samozapošljavanje;
- procjenjuje jaz u pravima na odsustvo zbog porodičnih razloga, te procjenjuje na koji način može da se smanji;
- izvještava o aktivnostima koje preduzimaju zemlje članice u vezi sa sadržajima za brigu o djeci;
- promoviše rodnu ravnopravnost u svim inicijativama integracije i integracije migranata.

Iako je jednaka zarada za rad jednake vrednosti ugrađena u ugovore EU, razlika u zaradama žena i muškaraca je i dalje 17,8%. Uzroci ove razlike uglavnom ne potiču od razlike u obrazovanju i stručnom usavršavanju, te bi pažnju trebalo usmjeriti na prelazak iz obrazovanja na tržište rada, segregaciju na tržištu rada⁹², na neproporcionalni udio žena u porodičnim obavezama i poteškoćama sa usklađivanjem privatnog i poslovnog života. Mnoge žene rade nepotpuno radno vrijeme ili su angažovane u netipičnim oblicima zapošljavanja, što može imati negativne posljedice na njihovu zaradu, razvoj karijere, izgleda za napredak i penziju. Tim povodom, Komisija:

- istražuje moguće načine za unapređenje transparentnosti visine zarada i uticaj nepotpunog radnog vremena i ugovora na određeno vrijeme na ostvarivanje jednake zarade;
- nastoji da ohrabri žene da počnu da se bave netradicionalnim zanimanjima, posebno u „zelenim“ i inovativnim sektorima.

Finska

„Paket porodičnog odsustva“ (HE 147/2002)⁹³

Paket porodičnog odsustva predviđa novi oblik porodičnog odsustva, odnosno djelimično

90 *Strategy for equality between women and men 2010-2015.*

91 Ostala tri tematska prioriteta obuhvataju: jednakost u donošenju odluka, promovisanje rodne jednakosti izvan EU i horizontalna pitanja (rodne uloge, zakonodavstvo i upravljački instrumenti).

92 Žene i muškarci često rade u različitim sektorima što doprinosi razlici u platama. Žene su više zastupljene u zdravstvenoj njezi, obrazovanju, socijalnoj zaštiti i javnoj upravi, poslovima koji su manje vrednovani od „muških zanimanja“. I kada su zaposleni u istom sektoru ili preduzeću, poslovi koje obavljaju žene često su manje vrednovani i manje plaćeni.

93 Family Leave Package (HE 147/2002).

roditeljsko odsustvo. Novo odsustvo se zasniva na podjeli odgovornosti za njegu djeteta između roditelja. To znači da oba roditelja zaključuju ugovor sa svojim poslodavcima o skraćenom radnom vremenu za period od najmanje dva mjeseca.

Reforma posebno ima za cilj povećanje učešća očeva u aktivnostima vezanim za brigu i vaspitanje djece kroz povećanje njihovih mogućnosti izbora. U okviru reforme, roditeljsko odsustvo koje je na raspolaganju biološkim očevima i očevima usvojiocima je prošireno tako da očevi imaju mogućnost na kontinuirano jednomjesečno odsustvo sa posla kombinovanjem roditeljskog odsustva (*paternal leave*) i odsustva očeva (*paternity leave*).

Zakonskim amandmanima sistem roditeljskog dodatka je postao fleksibilniji pa roditelji (male) djece takođe mogu uzeti djelimično roditeljsko odsustvo dok dijele odgovornost za njegu djeteta, tako da su istovremeno na djelimičnom roditeljskom odsustvu i rade skraćeno radno vrijeme.

Pored toga, naknada za porodiljsko odsustvo koja se isplaćuje majkama je uvećana za period od prvih 56 radnih dana nakon porođaja. Povećanje dodatka ne poboljšava samo prihode porodice već i nadoknadu poslodavcu za zaradu isplaćenu majci tokom njenog porodiljskog odsustva.

Španija

Royal Decree 255/2006 amending the General Regulations governing the terms and conditions of employment in the central government, approved by Royal Decree 365/1995*

Uredba daje preferencijalno pravo zaposlenoj ženi koja je žrtva rodno zasnovanog nasilja da dobije drugu poziciju u okviru svog ranga ili nivoa plate, sa sličnim karakteristikama, ako je takva pozicija upražnjena i mora biti popunjena, kako bi joj bila data efikasna zaštita ili ispunjeno njeno pravo na integralnu socijalnu pomoć.

Royal Decree 1369/2006 regulating the minimum income programme for the unemployed*

Među korisnicima su žrtve rodno zasnovanog nasilja i žrtve nasilja u porodici. Program obuhvata mjere afirmativne akcije za poboljšanje mogućnosti žena za zapošljavanje i pruža ekonomsku podršku u vidu minimalnog dohotka, u kombinaciji sa mjerama afirmativne akcije za zapošljavanje koja ne uključuje plaćenu naknadu.

Španija

Zakon o pravosuđu⁹⁴

Uključivanje i napredovanje u pravosuđu i državnom tužilaštvu (čl. 310): svi ispiti za uključivanje i napredovanje u pravosuđu i državnom tužilaštvu obuhvatiće izučavanje principa ravnopravnosti žena i muškaraca, uključujući mjere protiv rodno zasnovanog nasilja.

Odsustvo sa rada zbog nasilja prema ženama (član 360 bis): sudije i sudije za prekršaje žrtve rodno zasnovanog nasilja imaju pravo na odsustvo zbog nasilja prema ženama. One mogu da održe takav administrativni status najduže tri godine. One imaju pravo da zadrže svoju poziciju u prvih šest mjeseci, što je procenjen rok za namjere i svrhe napredovanja, trogodišnje bonuse i druge pasivne beneficije. Takvi periodi mogu biti produženi za periode od po tri mjeseca do maksimuma od osamnaest mjeseci. Sudije i sudije za prekršaje ženskog pola na odsustvu zbog nasilja prema ženama primaju naknadu u cjelosti za prva dva mjeseca, pored porodičnih davanja za svako dijete o kome brinu. Sudije i sudije za prekršaje koje se vraćaju u aktivnu službu poslije šest mjeseci odsustva zbog nasilja prema ženama postavljaju se u isti sudski organ u kome su rezervisale svoju poziciju i gdje su radile prije

94 Constitutional Act on the Judiciary (6/1985) – amended by Organic Act for effective equality between women and men (3/2007) and by Organic Act on Integrated Protection Measures against Gender Violence (1/2004).

odsustva. Kada je odsustvo duže od šest mjeseci, vraćanje u aktivnu službu podliježe učešću u svim konkurentnim postupcima otvorenim za popunjavanje pozicija u njihovoj kategoriji. Ukoliko odbiju da učestvuju, biće tretirane kao da su na dobrovoljnom odsustvu iz ličnih razloga.

Hrvatska

Zakon o radu⁹⁵ definišući subjekte radnog odnosa (čl. 2) **koristi rodno `osjetljivi` jezik** (u skladu sa Zakonom o ravnopravnosti polova): radnik-ca (zaposlenik-ca, uposlenik-ca, namještenik-ca, službenik-ca ili drugi radnik-ca, u daljem tekstu radnik), čime se poštuje zabrana diskriminacija prema polu. Zakonom o ravnopravnosti polova uvedena je i obaveza korišćenja naziva radnog mjesta u muškom i ženskom rodu kod donošenja rješenja o rasporedu na radno mjesto i drugih rješenja o pravima i obavezama državnih službenika/službenica, te u području obrazovanja (obaveza korišćenja jezičkih standarda u muškom i ženskom rodu, u svim obrazovnim ustanovama, u sadržajima svjedočanstava, diplomama i drugim dokumentima).

Zakon o radu sadrži i **odredbe o zaštiti privatnosti** radnika/radnica u skladu sa Zakonom o zaštiti osobnih podataka, koje su posebno važne jer Hrvatski zavod za zapošljavanje u okviru Nacionalnog plana za poticanje zapošljavanja posebnih skupina nezaposlenih osoba za 2011. i 2012. godinu, među kojima se nalaze i žene žrtve nasilja u porodici i žene žrtve trgovine ljudima, ima mjere o sufinansiranju zapošljavanja i finansiranju obrazovanja za ove žene. Poslodavac koji koristi ove mjere unaprijed zna da je žena sa kojom sklapa ugovor o radu žrtva nasilja u porodici ili žrtva trgovine ljudima, jer je to uslov za korišćenje mjere. Za ove žene važno je da znaju da su podaci o njihovoj privatnosti osigurani kroz zakonodavni okvir. Istovremeno ove odredbe nalažu poslodavcu da u roku od 30 dana, a na zahtjev radnika/radnice dostavi potvrdu o podacima koji se prikupljaju, čija je obrada u toku, ko je i po kojoj osnovi dobio ove podatke na korišćenje i omogući uvid u zbirke ličnih podataka koji se na njega/nju odnose. U slučaju neovlašćenog korišćenja podataka, radnik/radnica može zahtijevati naknadu štete koja mu/joj je nastala.

Iskustva iz Hrvatske u **primeni mjera za podsticanje zapošljavanja žrtava nasilja u porodici** ukazala su da ove mjere u praksi ne funkcionišu zadovoljavajuće. Tokom 2009. zaposleno je tek 13, a u prvoj polovini 2010. zaposleno je 20 žrtava nasilja u porodici (u izvještaju HZZ nije naveden pol zaposlenih osoba). Razlozi za to su različiti: mjera nije dovoljno dobro pripremljena i izrađena; mjera ne obraća pažnju na specifičnost problema kada je riječ o zaštiti žena od dodatne viktimizacije (žene ne žele da ih na ovakav način etiketiraju); zaposleni u HZZ nedovoljno informišu korisnice o postojanju mjere, podsticajima i pravima žena koje su preživjele nasilje; ne postoji jasno propisan sistem funkcionisanja ove mjere, koji u obzir uzima osjetljivost žrtve; sredstva namijenjena sprovođenju ove odluke nisu sigurna (iako se početkom godine predvide, događa se da ih država rebalansom budžeta povuče); mjera je za poslodavce teško sprovodiva zbog složene procedure, što dovodi do gubitka njihovog interesovanja i dr.⁹⁶

Hrvatska

Inicijativa nevladinog sektora: Model programa zapošljavanja za žene koje su preživjele nasilje, Autonomna ženska kuća Zagreb, Centar za žene žrtve rata – ROSA i Preduzetnički centar – ROSA

Imajući u vidu da je nezaposlenost žena jedan od najznačajnijih faktora ostajanja u nasilnoj vezi, nužno je da se zapošljavanje uključi u programe podrške i pomoći ženama. Model koji ove 3 organizacije predlažu podrazumijeva djelovanje na tri nivoa:

1. *Osigurati cjelovitu i sistemsku pomoć i podršku ženama koje su preživjele nasilje, kao i specifična znanja i vještine potrebne pri traženju posla.* U skloništu za žene, kao i za žene koje se ovim organizacijama obraćaju za pomoć, uz psihološku i pravnu pomoć

95 *Zakon o radu* (NN 149/09, 61/11).

96 *Mogućnosti zapošljavanja za žene koje su preživjele nasilje – Izveštaj*, (2011), Autonomna ženska kuća Zagreb, Centar za žene žrtve rata – ROSA i Poduzetnički centar – ROSA, str. 46-47

i podršku, kreira se individualni plan (prema potrebama žene) za pronalaženje posla, napredovanje na poslovnom planu, dodatnu edukaciju i usavršavanje, podizanje samopouzdanja i osjećanja sigurnosti u postizanju planiranih ciljeva, prezentaciju ličnih kvaliteta, vještina i znanja, informisanja o zagarantovanim pravima (uključujući i mjeru za podsticanje zapošljavanja žrtava nasilja u porodici koju sprovodi Hrvatski zavod za zapošljavanje). Organizuje se poseban program od pet tematskih radionica (10 dana) koje obuhvataju: komunikacijske veštine, prezentaciju i samoprezentaciju (dva dana), pisanje biografije i molbe (jedan dan), IT tehnologije i kancelarijske vještine (četiri dana), obeveze i prava na radnom mjestu (jedan dan) i dodatne informacije – dodatna prava ili novine na tržištu rada (jedan dan). U ovu svrhu urađen je i *Vodič – mogućnosti zapošljavanja za žene koje su preživjele nasilja* sa preglednim informacijama i primjerima koji mogu da posluže ženama u traženju posla⁹⁷.

2. *Redovno koristiti dostupnu mjeru podsticajnog zapošljavanja žena koje su preživjele nasilje*: analize primjene ove mjere pokazuju da je sasvim mali broj žena zaposleno na ovaj način, te da bi se moralo obezbijediti sistematsko informisanje i dostupnost informacija za sve potencijalne korisnice ove mjere.
3. *Informisanje poslodavaca o mjeri sufinansiranja zapošljavanja žena koje su preživjele nasilje*: Istraživanje⁹⁸ je pokazalo da čak 89% poslodavaca nije znalo da postoje ove mjere, a oni koji su znali nisu podnosili zahtjev jer smatraju da se traži dosta dokumentacije, dugo se čeka na rješavanje zahtjeva, ili oba ova razloga, ili nisu imali potrebu. Stoga je motivisanje poslodavaca da primjenjuju ove podsticajne mjere jedna od nužnih sistemskih aktivnosti.

Austrija

Inicijativa nevladinog sektora: Prevencija siromaštva u Bečkom ženskom skloništu⁹⁹

Sigurni opstanak: Informisanje i pravo na socijalne beneficije kao što je naknada za nezaposlene, socijalna pomoć, asistencija u stanovanju, dječji dodatak, dodatak za iznajmljivanje stana, karte za socijalne beneficije i dr. od ogromne su važnosti da bi se „sastavio kraj sa krajem“ u vrijeme bez, ili sa malim prihodima. Iskustvo pokazuje da mnoge žene ne znaju koje beneficije mogu dobiti. Imigrantkinje koje su iskusile nasilje a žele da ostanu u Austriji za kratko vrijeme ostaju bez ikakvih finansijskih sredstava. Prelazna pomoć može biti važna za sve žene koje su izložene nasilju muškaraca, jer one moraju naći hrabrost da učine prvi korak za izlazak iz nasilnog odnosa. Privatne donacije koje Sigurna kuća dobija čine mogućnost da se obezbijedi izvjesna finansijska pomoć neposredno pošto se žena nađe u hitnoj situaciji.

Zapošljavanje i kvalifikacije: Pomoć da se nađe posao i uzme učešće u adekvatnim programima za kvalifikaciju namijenjena je ženama koje do tada nisu imale nijedan trening, kao i ženama koje ne mogu da nađu posao u oblasti svoje kvalifikacije, a takođe i ženama koje se vraćaju na tržište rada nakon perioda nezaposlenosti. Sigurna kuća ima blisku saradnju sa Bečkim fondom za promociju zapošljavanja (WAFF) koja osigurava da žene dobiju izvještaj o svim pitanjima u vezi sa zapošljavanjem: programi kao što je NOVA za žene koje se vraćaju poslije roditeljskog odsustva, program FRECH (Šansa za žene), da dobiju informacije i savjete, kao i finansijsku pomoć za buduće treninge. Drugi važan aspekt je priznavanje profesionalnih kvalifikacija koje su stečene u zemljama porijekla, tako da žene mogu da se vrate na tržište rada što je prije moguće. Pritisak da se nađe posao je izrazito visok za imigrantkinje koje treba da pripreme dokaze o dovoljnim prihodima da bi im se dozvolilo produženje boravka. Zato je centralni zahtjev da imigrantkinje koje su izložene nasilju na lakši način pristupe tržištu rada.

97 Bego, A. (pr.), (2011). *Vodič – Mogućnosti zapošljavanja za žene koje su preživjele nasilje*, Autonomna ženska kuća Zagreb, Centar za žene žrtve rata – ROSA i Preduzetnički centar – ROSA, Zagreb.

98 Ured pravobraniteljice za ravnopravnost spolova u saradnji sa ženskom grupom "Oaza", (2008). *Istraživanje o korišćenju subvencija za zapošljavanje posebnih skupina nezaposlenih osoba: žena žrtava nasilja na području Baranje*.

99 Klein, S. (Ed.), (2009), p. 84-88.

Savjetovanje u vezi sa dugovanjima: Mnoge žene koje žele da napuste nasilne relacije imaju visoke dugove. Često ti dugovi nisu nastali zbog samih žena, već pre zbog toga što su one ko-potpisnice ugovora za kredit, zato što njihovi partneri prekorače dozvoljeni bankovni račun koji je zajednički, zato što nasilnik plaća novčane kazne, ili iz mnogih drugih razloga. Savjetnice pribavljaju informacije o mjerama za umanjenje dugovanja (što uključuje i kontakte sa bankama i drugim relevantnim akterima, pregovaranje rata i sl.) i daju pravne savjete u vezi sa podjelom dugovanja u procesu razvoda (preuzimanje otplate dugova i sl.) ili, ako je potrebno, upućuju klijentkinje na usluge savjetovanja u vezi sa dugovanjima.

IV 2. Briga o djeci i nasilje prema ženama

Radmila Žigić

IV 2.1 Uvod

Odgovornost za dobrobit i budućnost djece predstavlja jedan od ključnih uzroka zbog kojih žene trpe nasilje i ostaju u nasilnim zajednicama. U nedostatku podrške institucija, a često i socijalnog okruženja, mnoge žene godinama podnose nasilje ubijedene da na taj način obezbjeđuju bar „krov nad glavom“ i osnovne potrebe svoje djece. Djeca su često osnov za ucjenu i manipulaciju kojima pribjegavaju nasilnici kako bi ženu zadržali u *status quo* porodičnih odnosa, pa čak i kada nasilje ima uznemirujuće i dramatične forme.

Odsustvo bilo kakve društvene podrške ženama koje su izložene nasilju u oblasti brige o djeci jedan je od ključnih indikatora društvene marginalizacije problema nasilja u porodici. Slijedeći patrijarhalni obrazac po kojem je žena prvo majka, a njena prava sporedna u odnosu na majčinsku odgovornost, bosanskohercegovačko društvo ženu, odgovornošću za djecu, prisiljava da bira između položaja žrtve nasilja ili krajnje neizvjesnosti i siromaštva, pa čak i moralne osude zajednice, ukoliko djecu prepusti na brigu društvu ili ocu nasilniku.

Društvenom marginalizacijom nasilja u porodici dalje se multiplikuje siromaštvo jer direktno proizvodi i siromaštvo djece. Odsustvom društveno organizovane brige o djeci žrtvama nasilja, nasilje u porodici reprodukuje i marginalne grupe u zajednici i obespravljuje djecu često u dobi odmah poslije rođenja. Djeca žrtve nasilja u porodici i partnerskim odnosima usljed pretrpljenih trauma, imaju smanjene šanse za normalan razvoj i u riziku su da usvoje društveno neprihvatljive modele ponašanja koji će umanjiti njihovu socijalnu perspektivu i socijalnu inkluziju.

Istraživanje provedeno u pripremi ove studije pokazalo je da, i pored Ustavom BiH i ustavima entiteta proklamovanih vrijednosti ravnopravnosti polova i „zaštite majke i djeteta“, u praksi djeca žrtve nasilja u porodici trpe posljedice društvene marginalizacije njihovih majki. U sličnom položaju su i majke djece sa posebnim potrebama koje primaju simboličnu ili nikakvu novčanu pomoć na ime socijalne zaštite. U nedostatku adekvatnog školskog sistema i institucija podrške odgoju ove djece, one podnose sav teret staranja o djeci kojoj često ne mogu da obezbijede potrebne uslove za učenje i razvoj.

Ovaj dio studije fokusiran je na pitanje prava žena žrtava rodno zasnovanog nasilja na pomoć u rješavanju dnevnih i dugoročnih potreba njihove djece. Nalazi i preporuke zasnivaju se na:

- a) kvalitativnoj analizi iskustava, mišljenja i stavova žena žrtava rodno zasnovanog nasilja koje su učestvovala u fokus grupnim diskusijama, kao i žena sa kojima su obavljani individualni, dubinski, intervjui u oblasti brige o djeci;

Više od 95% žena koje su učestvovala u istraživanju imaju djecu, najmanje jedna trećina čak troje i više djece. U sferi brige o djeci izdvojeno je pet vrsta problema:

- loša zdravstvena i socijalna zaštita za bolesnu djecu i djecu sa posebnim potrebama,
- teškoće u obezbjeđivanju sredstava za osnovne potrebe djece kao što su hrana, odjeća, adekvatno stanovanje,

- prepreke u školovanju djece, a posebno djece sa posebnim potrebama, od nedostatka sredstava za kupovinu pribora i knjiga za školu do nedostupnosti programa za obrazovanje djece ometene u razvoju,
- problemi u naplati alimentacije,
- čuvanje djece za vrijeme boravka na poslu, nedostatak pomoći u plaćanju boravka djece u vrtićima i ustanovama za djecu.

Žene koje su zaposlene suočavaju se sa istim teškoćama kao i one koje ne rade; imaju mala ili nedovoljna primanja da pokriju sve troškove brige o djeci, a kao zaposlene nemaju pravo na socijalna davanja. Majke bolesne i djece sa posebnim potrebama najčešće ne rade jer nemaju pomoć u njegi djece, a zdravstvena zaštita i socijalna davanja su nedovoljni za njihove potrebe ili ih uopšte ne uspijevaju ostvariti. Karakteristično za dio fokus grupnih diskusija na temu brige o djeci, posebno za žene koje su napustile nasilnu porodičnu zajednicu, je što većina njih probleme sa kojima se suočava posmatra kao lične i nisu svjesne ili obaviještene da bi trebalo da imaju pomoć institucija. Žene koje imaju bolesnu djecu ili djecu sa posebnim potrebama bolje poznaju svoja prava ali iznose da ih teško ostvaruju, čak da im socijalne službe otežavaju ostvarivanje prava.

- b) kvantitativnoj analizi zakona i politika koji definišu obaveze države u oblasti brige o djeci, socijalne i porodične zaštite i prava na obrazovanje.

Osnovni zaključak kvantitativne analize: zakoni i strateški dokumenti u BiH, usredsređeni uglavnom, sa nekim izuzecima, u nadležnosti entiteta, promovisu kao obavezu i vrijednost "posebnu zaštitu majke i djeteta", ali veoma selektivno i neusklađeno definišu prava žrtava nasilja u porodici na socijalnu zaštitu čime bi ženama žrtvama nasilja bio olakšan izlazak iz nasilne zajednice. Slijedom činjenice da žene žrtve rodno zasnovanog nasilja nisu eksplicitno prepoznate kao kategorija korisnika/ca socijalne zaštite i u oblasti brige o djeci nemaju adekvatnu podršku zajednice¹⁰⁰.

- c) Primjerima dobre prakse iz zemalja Evropske unije (EU) u okviru oblasti koje je ovaj dio studije obuhvatio.
- d) Preporuke koje su proizašle iz provedene analize.

IV 2.2 Izvod iz kvalitativne analize

Većina žena koje su učestvovala u istraživanju, čak više od 95%, imaju djecu. U istraživanju, pristup pravima u oblasti brige o djeci imao je dva fokusa. Prvi, koji se odnosi na to kako majke obezbjeđuju djeci osnovne potrebe kao što su: hrana, odjeća, obuća, pribor i knjige za školu i sl. Drugi se odnosi na čuvanje djece: ko ih čuva ako su majke zaposlene, idu li u vrtić, kako majke materijalno osiguravaju čuvanje djece i sl. Još jedan važan segment u ovom istraživanju je briga za bolesnu djecu i djecu sa posebnim potrebama.

Loša zdravstvena zaštita i neadekvatna socijalna podrška za majke djece sa posebnim potrebama predstavljaju najveći problem. Iskustva koja iznose uglavnom se tiču prava za djecu koja su uspjele ostvariti ili povlastica koje nisu uspjele da ostvare kao što je pravo na tuđu njegu i pomoć ili besplatno liječenje, lijekovi, pelene, prevoz i sl. Većina ih je razočarana zdravstvenim sistemom i činjenicom da su u čuvanju djece prepuštene same sebi. One se najvećim dijelom unutar porodice same brinu za djecu. Prilikom vođenja razgovora u fokus grupi su svjesno zaobilazile temu nasilja koje doživljavaju.

Majka četvero djece iz Mostara, od kojih je jedno s posebnim potrebama, starosti 46 godina, nezaposlena, žrtva fizičkog i psihičkog nasilja od strane muža, iznosi svoje iskustvo u

100 Socijalna zaštita u BiH je u nadležnosti entiteta. U Republici Srpskoj je tek 4. aprila 2012. godine usvojen novi Zakon o socijalnoj zaštiti koji je djecu žrtve nasilja i odrasle osobe žrtve nasilja u porodici uvrstio u korisnike socijalne zaštite. U Federaciji BiH u toku je donošenje novog zakona o socijalnoj zaštiti koji u nacrtu predviđa žrtve nasilja kao korisnike socijalne zaštite.

obezbjeđenju sredstava za liječenje djeteta sa posebnom potrebama:

- Sin je lake mentalne retardacije, sposoban i nemam s njim nekih problema. Nakon srednje škole imao je dva tumora koje je operirao (dubok uzdah). Sve smo sami snosili, i lijek interferon koji je preskup, preko 2.000 maraka mjesečno smo morali izdvajati, sami smo se snalazili i tražili. Samo smo jednom od zdravstvenog dobili pomoć za jedan mjesec. Snalazili smo se preko rodbine i prijatelja. Mora ići na PCT koji ima samo Split i Zagreb, tu smo se izborili da dobijemo zdravstveno u Republici Hrvatskoj i sad smo to dobili besplatno, inače je to tri do četiri hiljade maraka, jer mu je ta bolest ušla u limfne čvorove, tako da se opet može pojaviti bolest bilo kad i bilo gdje. Inače, s njime nikad nisam imala problema k'o s djetetom, dosta je samostalan, ali, nažalost, bolest je takva.

Još jedna majka (36 godina) djeteta sa posebnim potrebama iz istog geografskog područja kao i prethodna ispitanica, nezaposlena, žrtva ekonomskog nasilja i socijalne izolacije, iznosi da je morala prekinuti radni odnos zbog čuvanja djeteta:

- Mi smo par mjeseci išli u redovni vrtić, ali nije se mogao uklopiti u redovnu sredinu. Onda sam ja s njim morala ostajati unutra po sat vremena, a nije ni tako išlo, pa smo na kraju digli ruke. Gospođa K. mi je rekla da pokušam u 'Svetoj Obitelji'. Onda smo se javili u Centar [misli na Svetu Obitelj], bili smo pozvani na razgovor i sad ide tamo dva puta tjedno po dva sata, ja ga dovodim i odvodim. Vodim ga u bolnicu kod logopeda i radnih terapeuta... Sve o svom trošku. Također ga vodim četvrtkom u radnu grupu s radnim terapeutom. I tako stalno čekam. Ja sam muža isključila iz svega i sve obveze oko toga sam ja preuzela, snalazim se. Nisam nikad ništa tražila. Kad je nosio pelene, nije ništa dobivao ali eto skinuli smo ga s pelena. Tablete kupujemo preko esencijalne liste lijekova, a drugi lijek ne mogu nabaviti jer ga nema kupiti na našem tržištu, a pitanje je koliko bi njemu pomoglo!

Ispitanice iz područja Zeničko-dobojskog i Kantona Sarajevo smatraju da ne dobijaju redovnu pomoć za bolesnu i djecu sa posebnim potrebama. Pojedine od njih su dobile jednokratnu pomoć za odlazak djeteta na pregled u veći centar. Ako se odluče tražiti pomoć za tuđu njegu moraju same prikupiti svu potrebnu dokumentaciju, koja poprilično košta, i moraju same platiti komisiju za procjenu, prolaze redovnu proceduru, nemaju nikakve povlastice zbog toga što su žrtve rodno zasnovanog nasilja. Većina učesnica iz istog geografskog područja je rekla da njihova djeca primaju dječiji doplatk i to je jedina redovna pomoć koju imaju. Iznosi su jako niski, mjesečno od 14 do 40 KM u zavisnosti od broja djece i finansijske situacije porodice. Pored doplatka pojedine žene koje se nalaze u izrazito teškoj materijalnoj situaciji su rekly da su kao pomoć za djecu dobijale jednokratnu pomoć od opštine u iznosu od 50 do 100 KM.

Čuvanje djece za vrijeme radnog vremena zajednički je problem svih učesnica u istraživanju koje su zaposlene, ili ključna prepreka da se zaposle, za one koje traže posao. Majke djece sa posebnim potrebama najveći problem imaju kako da organizuju čuvanje djeteta u toku radnog vremena. Žena starosti 40 godina, majka dvoje djece, od kojih je jedno dijete s posebnim potrebama, zaposlena, iz Mostara, žrtva fizičkog i psihičkog nasilja vanbračnog supruga, navodi svoje iskustvo brige o sinu sa posebnim potrebama:

- Sin ide u školu s kombijem i iz škole ide opet kombijem u „Svetu Obitelj“ i od centra ide s kombijem do kuće. Kad dođe kući preuzima ga kćer, jer ja radim do 17. Problem je bio kad je išao u „Svetu Obitelj“ ujutro, iz škole je dolazio u 13, i od ove godine sam tražila promjenu, tj. da ide ujutro u školu. Najveći problem je čuvanje, jer svi radimo privatno, kćer mi ide u školu. I sva obitelj mi je van Mostara, teško se nađe iko ko želi uskočiti. Najviše ja izlazim i preuzimam brigu.

Žene koje imaju bolesnu djecu ili djecu sa posebnim potrebama su navodile da im je potrebna pomoć u pribavljanju lijekova i pomagala, kao i pomoć da obezbijede djeci redovne terapije kod određenih specijalista i stručnjaka, kao što su usluge logopeda i sl. U nekim fokus grupama se razgovaralo o prijedlogu za projekat „Stariji brat, starija sestra“, u sklopu kojeg bi studenti u vidu prakse pomagali djeci u učenju.

Ženama koje su napustile nasilnu porodičnu zajednicu najveću pomoć pružaju roditelji. Dvadesetpetogodišnja žena, samohrana majka jednog djeteta sa posebnim potrebama, nezaposlena, iz ruralnog područja Semberije, razvedena, žrtva nasilja u porodici, organizuje čuvanje djeteta uz pomoć roditelja. Po razvodu suočava se sa nemarnim odnosom bivšeg

muža prema djetetu a, kao i većina ispitanica koje su razvedene, ima problema u naplati alimentacije:

- *Čuvaju ga moji roditelji, kada treba nekud otići, a trenutno je samo za mene vezan. Muž ponekad plati alimentaciju, tada mu i dozvolim da dijete ode kod njega, kada ne plati ja mu ne dozvoljavam da uzme dijete, jer drugačije ni ne mogu da dobijem novac od njega. Da se nešto posebno brine, ne brine se... Pošto je on dijete sa posebnim potrebama, ima malo više potreba u odnosu na drugu djecu, a njega ne zanima da li je mali bio u Beogradu, na kontroli, da li je na vježbama i sl. Ništa to njemu ne znači...mislim da se to neće ni promijeniti, jedino možda kada dijete bude veće, ali čisto sumnjam. Sa mnom je sad trenutno, ja ne radim nigdje tako da mogu da se posvetim njemu, jer puno pažnje treba djetetu sa posebnim potrebama, stalno smo negdje, u Beogradu bar tri-četiri puta godišnje, u Dvorovima smo po nekoliko mjeseci na vježbama, put trošak i tako... Ne znam, jedino od pomoći imamo doplatak što on prima i ništa više, majka me izdržava i to je to.*

Kada je riječ o vrsti pomoći koja je potrebna kako bi se ženama olakšala briga za djecu, žena starosti 38 godina, majka dvoje djece, žena sa onesposobljenjem, iz urbanog dijela Zeničko-dobojskog kantona i Kantona Sarajevo, zaposlena, duži niz godina živjela u nasilnom braku, predlaže sljedeće:

- *Sad se uvodi zakon gestovnog jezika, to je OK ali to je sekundarna pomoć. Ja predlažem da se uvede da centri za socijalni rad porodicama koje ne mogu pomoći djeci u učenju obezbijede osobe koje bi im pomagale.*

Socijalna pomoć, kada je ostvaruju, ženama koje imaju djecu nije dovoljna. U grupi žena koje su korisnice socijalne pomoći briga o djeci se svela na osnovne potrebe: dječiji doplatak koje nisu sve uspjele ostvariti, hranu, obuču, odjeću, zatim besplatni vrtić kod manje djece, kasnije besplatne školske knjige i pribor. Različita su njihova iskustva o tome kako obezbjeđuju djeci osnovne potrepštine za školu (najčešće preko centra za socijalni rad, SOS dječijeg sela) ili kako obezbjeđuju besplatan vrtić.

Žena starosti 35 godina, majka dvoje djece, zaposlena, iz Mostara, korisnica socijalne pomoći, raseljena osoba, žrtva psihičkog nasilja od strane ljubomornog muža, radno izrabljivana, iznosi da socijalna pomoć nije dovoljna ni za minimum potreba njene djece:

- *SOS-Kinderdorf centar mi je ponudio besplatan vrtić za dijete. Zahvaljujući njima dosta sam prava ostvarila, pomagali su mi cijelo vrijeme i još uvijek. Pomagao mi je i psiholog s mužem, on je bio u depresiji kad nije radio... Da Vam kažem, ja preko socijalnog dobijem svake godine ruksak, 5 teka, pernicu i to je sve što dobijem od njih. Imala sam prošle godine k'o olakšanje za neke predmete, a ostale sam knjige morala kupiti. Vi znate djeca kad je Bajram skupljaju bajramluk, ona je otišla kod nene skupila bajramluk i od tih para kupila je sebi knjige. A sad mi i druga kreće u školu i sve sama moram kupiti.*

Majka dvoje djece, ima 44 godine, iz ruralnog je dijela Hercegovačko-neretvanskog kantona, korisnica socijalne pomoći, nezaposlena, žrtva fizičkog i psihičkog nasilja od strane muža alkoholičara, knjige za djecu obezbjeđuje zahvaljujući solidarnosti druge djece:

- *Ovdje (u SOS-Porodičnom centru) ako mi Z. može naći od nekog knjigu ili fotokopirat' to je to. Pošto imamo dječji klub, djeca iz dječjeg kluba donose knjige od razreda koji su završili, na taj način mi skupimo knjige i kome treba obezbijedimo.*

Romkinje su se za obezbjeđivanje osnovnih potrepština za djecu obraćale različitim institucijama za pomoć: udruženjima građana, centrima za socijalni rad, opštini i sl. Različita su im iskustva, negdje su nailazile na podršku, a negdje ne. Ono što im je bitno jeste da djeca imaju zdravstveno osiguranje, zatim da se obezbijedi bolesnoj djeci i djeci sa posebnim potrebama odlazak na redovne terapije i kontrole. Takođe im je potrebna pomoć u vidu školskog pribora i knjiga, kao i odjeće i obuće. Osim toga, nemaju dovoljno informacija kome mogu da se obrate za pomoć i kakva prava imaju.

Nedostatak sredstava da obezbijede potrebnu stručnu pomoć za djecu sa posebnim potrebama izaziva posebne frustracije kod žena jer nisu u mogućnosti da im obezbijede normalan razvoj.

Žena starosti 27 godina, majka dvoje djece, bez škole, nezaposlena, Romkinja, iz prigradskog naselja Zeničko-dobojskog kantona, razvedena i izbjeglica, iznosi svoje iskustvo:

- *Moja mama se opštini obraćala za pomoć za mog sina i dobila je jednom 100 KM za garderobu i stvari za školu...Obratila sam se udruženju Roma i dobila sam paket kad je bio beba. I dobila sam paket za majke porodilje, to je od države... Imam sina koji će sad u peti razred i pomoglo bi mi kada bi mu se obezbijedila garderoba i pribor za školu. A za ovog mlađeg bi mi dobro došla pomoć za pelene, maramice i hranu... Mene su slali da idem u Zenicu, pošto mali mora da ide na vježbe za govor. Ja nemam sredstava da idem. To je nekad davno bilo u Visokom a sad nema i šalju me za Zenicu. Trebala bi svaka tri-četiri dana da ga vodim na te vježbe. Ja nemam sredstava za to. Ja bi svoje djete vodila na sve što mi predlože da progovori, ali nemam sredstava. Pomogla bi mi pomoć za odlazak na vježbe.*

Romkinja iz Zeničko-dobojskog kantona (46 godina), majka dvoje djece koja je nezaposlena, sa završenom srednjom stručnom školom, trpi nasilje od strane zeta, navodi svoje iskustvo o istoj oblasti:

- *Ove godine je udruženje „Budi mi prijatelj“ imalo projekat obrazovanja predškolske djece, nešto kao vrtić. I Opština je prije dvije godine imala projekat gdje su samohrane majke mogle besplatno da u razdoblju od tri mjeseca upišu djecu u vrtić. Djeca su tu mogla boraviti tri-četiri sata.. Ja se nisam obraćala za pomoć. Radim volonterski u udruženju pa imam informaciju da Opština daje pomoć za prevoz školske djece. Tu ima razlike u kilometraži. Ja mislim da nije pravedno da jedno dijete koje je kilometar dalje dobije kartu, a drugo koje takođe mora da putuje do škole a kilometar je bliže ne dobije kartu.*

Romkinja starosti 50 godina, sa završenom osnovnom školom, iz prigradskog naselja Zeničko-dobojskog kantona, majka dvanaestero djece, koja dugi niz godina trpi nasilje i još je u nasilnom braku, iznosi svoje iskustvo:

- *Ja sam se obraćala centru za socijalni rad za dječije knjige. Nisu mi nikad ništa dali. Više mi je pomogla škola. Jednom mi je pomogla Opština, dali su mi jednokratnu pomoć da im kupim teke... Išla sam ja u centar za socijalni rad i rekli su mi da nemaju pravo preko njih da budu osigurana. Sad sam mislila otići u Opštinu i tražiti da ih osiguram preko njih. Imam kćerku koja će sad u drugi razred i ima govornu manu. Trebala sam je voditi u Zenicu ali ne može se, nema knjižice a nemam ni novca da je vodim... Imam sad četvero djece koja idu u školu. Nemam sredstava da im kupim sveske i knjige. Čak im ni obuču neću moći obezbijediti. Ono što uspijemo zaraditi to nam je samo da preživimo i ništa više. A nemamo ni struje. Ako budu druga smjena neće vidjeti ni čitati ni pisati, morat će sve na vrat na nos.*

Žene žrtve nasilja teško ostvaruju bilo kakva prava u oblasti brige o djeci jer ih socijalni sistem ne „prepoznaje“ kao nositeljice prava iz socijalne zaštite. Iako zakonski nisu samohrane majke, razvedene žene koje su nekad bile korisnice sigurnih kuća i sl. u stvarnosti same moraju da obezbijede sve materijalne uslove za djecu jer alimentaciju po pravilu ne uspijevaju da naplate. Primorane su da se snalaze na razne načine. Najčešće se obraćaju nevladinim organizacijama poput SOS Porodičnog centra ili Karitasa zbog toga što od centra za socijalni rad ili opštine ne mogu ostvariti svoja prava kao žene žrtve nasilja. Nekada dobiju jednokratnu socijalnu pomoć ili školski pribor i knjige od centra za socijalni rad. Neke ni ovu pomoć nisu uspjele da dobiju.

Bivša korisnica sigurne kuće starosti 45 godina, raseljena, iz Mostara, majka četvero djece, žrtva fizičkog i psihičkog nasilja od strane muža, iznosi svoje iskustvo u traženju pomoći za osnovne potrebe svoje djece:

- *Uvijek su govorili da imaju pravo, ali ja nikad nisam ništa dobila, kćer mi je uvijek dobivala jedinice i minuse, išla sam u ministarstvo kod čovjeka kojeg znam, vozali su me od vrata do vrata i govore mi, a meni pukne film i ja kupim knjige i rekli su mi iz Centra za socijalni rad, čuvaj račun da mi plate, dok bih ja to izganjala trebam izgubiti pet dnevnicu radi toga... Isto, ja ću pokušati i ove godine za M. jer bih trebala imati pravo opet tražiti besplatne ali nisam nikad uspijevala. Vi bi trebali imati pravo, meni kažu u Centru. Ja ću nešto dobiti od prijateljica, a uvijek mi treba 80-90 maraka da dokupim ostalo, i kažu da čuvam račun, ja mislim da bih trebala 25 puta otići da dobijem pet maraka od njih.*

Korisnica socijalne pomoći starosti 34 godine, teško bolesna, žrtva psihičkog i emocionalnog nasilja zbog bolesti, iz ruralnog dijela Hercegovine, majka dvoje djece, nezaposlena, navodi svoje iskustvo o pomoći za djecu od države, opštine i sl.:

- *Nisam ništa, išla sam jednom i rekli su mi da će se naći neki donator, malom je bilo tri godine tad, i tek otkad sam u SOS-u tek sam onda dobila neki doplatak na djecu od 60 maraka mjesečno i svako tri mjeseca se isplaćuje i to je sve što imam i svoju invalidninu, svake godine izađem na reviziju.*

Žena starosti 25 godina, majka jednog djeteta, iz Mostara, korisnica socijalne pomoći, nezaposlena, Romkinja koja je doživjela fizičko i psihičko nasilje od strane muža oboljelog od PTSP-a, navela je svoje iskustvo o tome od koga je tražila pomoć za brigu o djeci:

- *Ja nisam nikad ništa, sad će tek u 1. razred i ide sad u vrtić u SOS, nisam je dovodila nekoliko dana jer me boli i ne smijem po suncu radi tlaka i par puta sam pala i nisam je dovela i sad će u školu što bi je dovela. Meni je drago da je dovedem malo i sebi olakšam, ipak je meni daleko iz Sjevernog logora. Zimi su mi platili jedan mjesec kartu iz vrtića, ide tu besplatno i to, ipak je sramota tražiti još i kartu. Nisam u socijalnom, muž mi ide ponekad po jednokratnu pomoć jer je i on invalid 90 posto i ima 190 maraka, bilo je 220, sad su jedan dio ukinuli. I sad su ukinuli sve, ja sam podnosila žalbu u Sarajevu na komisiju ima dva i po mjeseca i nema sad ništa kad će biti odgovor ne znam. A sad za knjige i to ja ne znam kako ću.*

Žena starosti 39 godina, majka jednog djeteta, iz Mostara, zaposlena sa srednjom stručnom spremom, korisnica savjetovališta, razvedena i žrtva fizičkog i psihičkog nasilja od strane bivšeg muža, pomoć u čuvanju djeteta ima od roditelja. Na pomoć bivšeg muža ne može da računa:

- *Pa, eto, kako sam sa roditeljima, mama mi radi, tata je penzioner, pa ona ostane s dedom. Što se tiče oca, on to ni u ničem više nije, distancirao se i za najbanalniju stvar da uradi, odbija, da ode po putovnicu, neki dan ja nisam mogla zbog posla, ma kakvi.*

Naplata alimentacije je latentan problem žena koje su izašle iz nasilnih veza, bez obzira na sudsku presudu. Nasilnici najčešće ne plaćaju alimentaciju. Većini žena je, pored dječijeg doplatka, to jedini izvor primanja. Zbog neplaćanja alimentacije žene se nalaze u jako teškoj situaciji i djeci ne mogu obezbijediti ni osnovne potrebe.

Pomenuta sagovornica o tome kaže:

- *Od 10. mjeseca do prije mjesec dana ništa, čak se nije ni javljao L., sad kako je to službeno, jer on nikad nije došao ni na jedno ročište u socijalno, nije se pojavio, pa ga je gospođa Lj. pozvala dan prije prvog ročišta pa mu je objasnila neke stvari, pa evo kao počeo je, zakonski mu je od 15.3. ali ima dva mjeseca da plaća [još s nelagodom i teško priča]. Nije ni on osiguran tako da je to njegova dobra volja i ja se ne uzdam baš u to. Tako da je sva briga o L., o školi, instrukcijama, aktivnostima na meni. Kad bih duže radila ne bi mogla ni to, eto bar to, pošto sam kod svojih sad zasad je tako, ostane s mojim tatom. I kad je sama dođe kod mene.*

Dvadesetšestogodišnja majka troje djece iz Bijeljine, nezaposlena, žrtva nasilja u porodici, kojoj je razvod u toku, doživljava da njen nasilni muž zlostrebljava roditeljsko pravo, preuzimanjem i trošenjem dječijeg doplatka:

- *Isto što se tiče dječijeg doplatka, dešavalo se ne jednom, nego više puta, kada dolazi dječiji doplatak, da on svojim potpisom može da preuzme te novce. Ako sam ja slučajno van kuće, ako sam odvela djecu do mame ili do prijateljice kad se vratim, samo nađem ček, i kako ja narednih mjesec dana sa troje djece i nas dvoje, kako da preživim. Čak on meni i kad ja preuzmem novce, on mene prisili i otme mi te novce, ode u kladionicu potroši do zadnjeg novčića. Kad bi mogli, znači ako je to njihovo, bez njihovog prisustva da se to ne može uzimati...*

Ista ispitanica navodi da se, sada, kada je razvod u toku, suočava sa drugom vrstom zanemarivanja djece:

- *Ja dovedem djecu, a oni su izgledniji, oni su čisto potamnili u licu, misliš od sunca, ma kakvi, ja njih kad okupam, nahranim, djeca bijela, normalna oni jednostavno posive u licu od gladi,*

bukvalno od gladi. Niti ih kupa, niti bilo šta o njima brine, ostavi da ih čuvaju od djevera djeca, a on hoda po gradu, samo provede noć sa njima. A noću dolazi mu društvo, pije, bude mrtav pijan, on to ne vodi računa.

Zanimljivo je iskustvo jedne ispitanice u čijem slučaju je sud dodijelio djecu ocu. Iz Bijeljine je, ima 37 godina, srednju stručnu spremu, zaposlena je, majka troje djece, žrtva nasilja u porodici. Jedna od njenih izjava oko viđanja djece glasi:

- *To mi ne može zabraniti, to sam mu rekla, mislim ja sam bila u stanju da odem na televiziju, to mene uopšte nije sramota ničega, ja bih otišla kod predsjednika, nebitno, ne bi me se riješio niko, znači ja hoću svoja prava. Ja sam ljudsko biće, mene ne interesuje što je ovo muški svijet, ja hoću svoja prava i mene je neko rodio i ja sam nečije dijete i to je završena priča i to sam jednostavno tako postavila.*

Žena starosti 55 godina, majka dvoje djece, iz Kantona Sarajevo, sa završenom srednjom školom, zaposlena, dugogodišnja žrtva nasilja u porodici, razvedena, iznosi svoje iskustvo:

- *Kad su bili mali išli su u vrtić. Ja sam ih vodila ujutru a dizala poslijepodne iz vrtića. Poslije bi bili sa mnom. Kad su krenuli u školu bili su sami u kući. Muž je isto radio ali nije bilo neke velike koristi od njega i njegovog posla. Nije on puno zanemarivao djecu, to ne mogu reći. Djeca nisu bila ni gladna ni žedna, on je njima kupovao odjeću i sve što treba. Ali djeca su živjela u velikom strahu. Moj muž je bio jako ljubomoran. Prve godine i nisu bile tako strašne. Ali poslije je on želio da ja budem u kući, da ne radim. Nisam mogla sebi priuštiti taj luksuz da ne radim. Željela sam svojoj djeci priuštiti što bolju budućnost. Jedna plata nam nije mogla biti, tako da sam ja preko mnogih stvari prelazila zbog svoje djece. Djeca su bili dobri učenici i nisam željela da im upropastim budućnost.*

Ista ispitanica je dugogodišnje nasilje trpjela zbog djece, njena plata nije bila dovoljna da se sama brine o djeci i priušti im sve što je smatrala da treba. Bivši muž je bio jako strog i djeca su ga se plašila. Trudila se da djecu poštedi stalnih svađa i očevo maltretiranja i često ih je kada bi se on vraćao sa posla, kada su najčešće i bili incidenti, slala vani ili kod rodbine i prijatelja. Jako je vezana i ponosna na djecu. Najviše je pogađa osuda kolega na poslu zbog toga što se odlučila na razvod. Smatra da bi po svim organizacijama trebalo da se provedu edukacije o posljedicama koje nasilje ostavlja na žrtvu i kako pružiti pomoć i podršku ženama koje se nađu u toj situaciji.

Žene koje su zaposlene uspijevaju obezbijediti djeci osnovne stvari kao što su: odjeća, obuća, pribor i knjige za školu i sl. Njihova primanja su mala i to su najčešće polovne i jeftine stvari. obraćale su se za pomoć različitim institucijama i organizacijama ali zbog toga što su zaposlene ne spadaju u kategoriju stanovništva koje može dobiti tu vrstu pomoći. Nezaposlene žene ovaj problem najčešće rješavaju obraćanjem različitim institucijama i organizacijama za pomoć. Veći broj žena je uspio da dobije pomoć za knjige i školski pribor od lokalnih zajednica, centara za socijalni rad ili škola. Za odjeću i obuću se snalaze na različite načine, to je prije svega pomoć prijatelja i rodbine.

U dijelu u kojem se govorilo o zapošljavanju pomenut je problem čuvanja djece. Ovo je jedan od većih problema sa kojim se žene suočavaju. U većini slučajeva kada rade ili kada traže posao djecu im čuvaju roditelji, uglavnom djecu školskog uzrasta. Problem čuvanja djece nemaju samo žene sa predškolskom djecom, sa istim problemom se suočavaju i žene čija djeca idu u niže razrede osnovne škole. Ako žene rade u dvije smjene djeca su primorana boraviti sama do kasnih večernjih sati.

Kao prioritet u pomoći oko brige za djecu ispitanice su navele povećanje dječijeg doplatka. Zatim, pomoć za kupovinu školskog pribora i knjiga, a često i odjeće i obuće. U čuvanju djece kao značajna pomoć navođeno je finansiranje ili sufinansiranje vrtića i produženih boravaka za školsku djecu. Ukratko bi se moglo zaključiti da je sva briga o djeci prepuštena isključivo majkama nezavisno u kojoj situaciji i u kojim okolnostima se nalazile. Stoga bi im od velikog značaja bio pristojan dječji doplatok, osigurane knjige i školski pribor, a kod manje djece besplatan vrtić ili sufinansiranje produženog boravaka za školsku djecu kao i besplatno liječenje i lijekovi ako su u pitanju djeca s posebnim potrebama.

IV 2.3 Izvod iz kvantitativne analize

Pristup pravima višestruko marginalizovanih grupa žena žrtava rodnozasnovanog nasilja u oblasti brige o djeci temelji se na pravima žena na zaštitu od nasilja u porodici kao oblika diskriminacije po osnovu pola i pravima djece na nesmetan razvoj i nediskriminaciju. U BiH ova prava garantovana su Ustavom i međunarodnim dokumentima. Zbog toga je fokus analize propisa u ovoj oblasti podjednako bio usmjeren na zakonske mogućnosti žena žrtava nasilja, na podršku društva kao i na prava djece na zaštitu.

Zbog Ustavom BiH ustanovljenih nadležnosti analizirani su propisi i dokumenti iz oblasti porodičnih odnosa, socijalne zaštite i obrazovanja u Republici Srpskoj i Federaciji BiH, ali i zakoni i strateška dokumenta Bosne Hercegovine koja regulišu oblast obrazovanja. Ukupno je analizirano 13 zakona i šest strateških i političkih dokumenta usvojenih na nivoima entiteta i države.

Porodični odnosi u BiH regulisani su entitetskim zakonima. Prema porodičnim zakonima Federacije Bosne i Hercegovine (FBiH) i Republike Srpske (RS), obaveza je države, odnosno entiteta u BiH, da osigura zaštitu porodice i djece¹⁰¹, odnosno da obezbijedi posebnu zaštitu porodici, majci i djetetu¹⁰². Porodičnim zakonom FBiH zabranjuje se nasilničko ponašanje u porodici i među članovima porodice u skladu sa članom 4. Zakona o ravnopravnosti polova¹⁰³. Zakon, takođe, reguliše prava djece, između ostalog pravo djece na zaštitu od svih oblika nasilja, zlostrebe, zlostavljanja i zanemarivanja¹⁰⁴, te roditeljsko staranje u najboljem interesu djeteta¹⁰⁵. Predviđene su i odredbe koje mogu biti primijenjene u interesu zaštite djeteta u smislu zabrane približavanja roditelja¹⁰⁶, što se može odnositi i na djecu žrtve nasilja u porodici. Takođe je predviđeno povjeravanje djeteta staratelju ili ustanovi, gdje organ starateljstva ima ključnu ulogu u upozoravanju na propuste i pružanju pomoći roditeljima¹⁰⁷, ali i preduzimanju mjera zaštite po saznanju ili obavještenju o povredi prava djeteta, a naročito o nasilju, zlostavljanju, spolnim zlostupotrebama i zanemarivanju djeteta¹⁰⁸. Slične odredbe predviđa i Porodični zakon RS¹⁰⁹. Oba zakona predviđaju mogućnost oduzimanja roditeljskog prava i dužnosti u slučaju zlostavljanja ili zanemarivanja djeteta¹¹⁰.

Porodični zakoni takođe sadrže odredbe o izdržavanju. Ove odredbe mogu biti primjenjive na žene žrtve nasilja (kao bračnih ili vanbračnih partnera) u slučaju razvoda ili poništenja braka, između ostalog¹¹¹. U tom kontekstu, sud će odrediti izdržavanje osobe koja zahtijeva izdržavanje uzimajući u obzir njeno imovno stanje, sposobnost za rad, mogućnost zaposlenja, zdravstveno stanje i druge okolnosti od kojih zavisi ocjena njenih potreba¹¹². Imajući u vidu višestruku marginalizaciju žrtava nasilja, ova odredba formalno stvara uslove za ciljan i holistički pristup žrtvi nasilja. U smislu izdržavanja djeteta, organ starateljstva će i bez zahtjeva roditelja za izvršenje odluke o izdržavanju podnijeti sudu prijedlog za izvršenje¹¹³ i izricanje mjera osiguranja radi izdržavanja, a radi zaštite interesa djeteta¹¹⁴.

Prema Porodičnom zakonu FBiH, postupak pred sudom u predmetima koji se uređuju ovim

101 Čl. 2 Porodičnog zakona Federacije Bosne i Hercegovine „Službene novine FBiH“, br. 35/05.

102 Čl. 3 Porodičnog zakona Republike Srpske „Službeni glasnik Republike Srpske“, br. 54/02 i 41/08.

103 Zakon o ravnopravnosti spolova u Bosni i Hercegovini „Službeni glasnik BiH“, br. 16/03.

104 Čl. 127 Porodičnog zakona Federacije Bosne i Hercegovine.

105 Čl. 129 Porodičnog zakona Federacije BiH „Službene novine FBiH“, br. 35/05.

106 Čl. 145 Porodičnog zakona Federacije Bosne i Hercegovine.

107 Čl. 151 Porodičnog zakona Federacije Bosne i Hercegovine.

108 Čl. 150 Porodičnog zakona Federacije Bosne i Hercegovine.

109 Čl. 97 Porodičnog zakona Republike Srpske.

110 Čl. 106 Porodičnog zakona RS i čl. 153 i 154 Porodičnog zakona FBiH.

111 Čl. 225 Porodičnog zakona FBiH i čl. 242 Porodičnog zakona Republike Srpske.

112 Čl. 235 Porodičnog zakona FBiH i čl. 253 Porodičnog zakona Republike Srpske.

113 Čl. 239 Porodičnog zakona FBiH i čl. 256 Porodičnog zakona Republike Srpske.

114 Čl. 266 Porodičnog zakona RS, čl. 373 Porodičnog zakona FBiH.

zakonom mogu biti hitni, gdje će sud uvijek obraćati naročitu pažnju na potrebu hitnog rješavanja spora radi zaštite interesa djeteta te po službenoj dužnosti naročito paziti da se zaštite prava i interesi djece i drugih osoba koje nisu sposobne da same brinu o sebi i o svojim pravima i interesima¹¹⁵. Pored toga, bračni sporovi i sporovi između roditelja i djece se rješavaju posebnim parničnim postupcima koji se poduzimaju hitno¹¹⁶. Prema zakonu RS, porodica i njeni članovi uživaju sudsku zaštitu, a poslove pružanja pravne pomoći obavljaju opštinski organi socijalne zaštite ili organi starateljstva. Prema ovom zakonu, svi organi i fizička lica su dužna obavijestiti organ starateljstva o kršenju prava djeteta, naročito nasilju, polnim zloupotrebama i zlostavljanju djeteta¹¹⁷.

Postupak zaštite od nasilničkog ponašanja u porodici je poseban postupak prema Porodičnom zakonu FBiH, a zaštitu su dužni pružiti policija, organ starateljstva i sud za prekršaje. Ovaj postupak je hitan i uredit će se posebnim zakonom Federacije¹¹⁸.

Može se zaključiti da odredbe Porodičnog zakona FBiH, kao i Porodičnog zakona RS, formalno zabranjuju nasilničko ponašanje u porodici, te osiguravaju zaštitu od nasilja u određenim postupcima. U tom smislu, žrtvama nasilja je omogućen pristup pravdi samostalno, putem organa starateljstva, suda, osoba ovlašćenih za posredovanje. Međutim, odredbe za osiguranje drugih aspekata uključenosti nisu sadržane u ovom zakonu.

Socijalna zaštita, zaštita civilnih žrtava rata, zaštita djece i porodica sa djecom uređeni su zakonima na nivou entiteta, a u Federaciji BiH i kantoni imaju zakonodavnu nadležnost u ovoj oblasti. U okviru socijalne zaštite lokalne zajednice takođe mogu da podzakonskim aktima omoguće uživanje određenih socijalnih prava, specifičnih za potrebe određene sredine. Međutim, u ovom dijelu analize bavili smo se samo entitetskim zakonima o socijalnoj zaštiti.

Značajno za oblast socijalne zaštite je što su u oba entiteta, po završetku terenskog istraživanja i kvalitativne analize fokus grupnih diskusija i dubinskih intervjua, pokrenute ili dovršene procedure za donošenje novih zakona o socijalnoj zaštiti. U Republici Srpskoj novi Zakon o socijalnoj zaštiti usvojen je početkom aprila 2012. godine i stupio je na snagu, dok u Federaciji BiH ovaj proces još nije okončan. Ključna novina zakona o socijalnoj zaštiti u oba entiteta je uključivanje djece žrtava nasilja u porodici i odraslih osoba koje su izložene nasilju u porodici u kategorije korisnika socijalne zaštite. Zbog vjerodostojnosti istraživanja kao i posljedica koje je zakonska regulativa u oblasti socijalne zaštite imala na kvalitet života žena i djece žrtava nasilja, zadržaćemo se na zakonskom okviru u oblasti socijalne zaštite koji je važio 2011. godine, jer konkretnih efekata novih zakonskih rješenja u RS još nema.

Zakoni o socijalnoj zaštiti u FBiH i RS regulišu prava iz oblasti socijalne zaštite i ustanove socijalne zaštite koje osiguravaju ova prava za posebno definisane kategorije stanovništva. U FBiH zakonski predviđeni korisnici socijalne zaštite su, između ostalih, i djeca bez roditeljskog staranja, odgojno zanemarena djeca, odgojno zapuštena djeca, djeca čiji je razvoj ometen porodičnim prilikama, lica sa društveno negativnim ponašanjem (ovo može biti relevantno, ako su ona prethodno bila žrtve nasilja)¹¹⁹. Ove osobe mogu steći pravo na materijalnu pomoć, osposobljavanje za život i rad, smještaj u drugu porodicu, smještaj u ustanovu socijalne zaštite, usluge socijalnog i drugog stručnog rada, te kućnu njegu i pomoć u kući¹²⁰. Međutim, prema zakonima o socijalnoj zaštiti RS i FBiH, žrtve nasilja nisu korisnici socijalne zaštite, ali jesu maloljetnici čiji je razvoj ometen porodičnim prilikama, što može potencijalno obuhvatiti jedan dio žrtava nasilja ili osoba izloženih nasilju. Prema čl. 37 Zakona o socijalnoj zaštiti RS, ove kategorije, kao i trudnice i samohrane majke sa djecom uzrasta do devet mjeseci mogu biti zbrinuti u drugim porodicama ili ustanovama socijalne zaštite. Potrebno je napomenuti

115 Čl. 268 i 269 *Porodičnog zakona FBiH*.

116 Isto, čl. 272.

117 Čl. 13, *Porodičnog zakona Republike Srpske*.

118 Čl. 380 i 382 *Porodičnog zakona FBiH*.

119 Čl. 12 *Zakona o socijalnoj zaštiti FBiH*.

120 Čl. 19 *Zakona o socijalnoj zaštiti FBiH* i čl. 20 *Zakona o socijalnoj zaštiti* „Službeni glasnik Republike Srpske“, br. 5/93, 15/96, 110/03 i 33/08.

da među korisnike socijalne zaštite, prema Zakonu Tuzlanskog kantona spadaju i lica izložena zlostavljanju i nasilju u porodici (čl. 3 Zakona TK)¹²¹.

Prema federalnom Zakonu o osnovama socijalne zaštite, zaštite civilnih žrtava rata i zaštite obitelji s djecom, civilne žrtve rata i porodice sa djecom predstavljaju posebne kategorije korisnika socijalne zaštite, te im po ovim zakonima pripadaju određena prava socijalne zaštite. Tako civilne žrtve rata, među kojima i žrtve silovanja u ratu, imaju pravo na materijalnu pomoć, ortopedsku pomagala, porodičnu invalidninu, dodatak za djecu, ali i osposobljavanje za rad i prioritetno zapošljavanje. Porodice sa djecom u stanju socijalne potrebe imaju pravo na naknade i finansiranje školovanja¹²².

Prava civilnih žrtava rata u RS definisana su odvojenim zakonom. Prema Zakonu o zaštiti civilnih žrtava rata Republike Srpske¹²³ civilna žrtva rata je, između ostalog, lice kod kojeg je nastupilo oštećenje organizma zlostavljanjem, silovanjem, odnosno lišavanjem slobode (zatvor, koncentracioni logor, internacija, prinudni rad), čime su uključene i žene i djeca žrtve nasilja. Prema ovom zakonu, žrtve i njihove porodice imaju pravo na civilnu invalidninu, odnosno porodičnu invalidninu; dodatak za njegu i pomoć drugog lica; dodatak za člana porodice nesposobnog za rad; dodatnu novčanu pomoć; dodatak za samohranost; zdravstvenu zaštitu; profesionalnu rehabilitaciju.

U Republici Srpskoj prava djece regulisana su i Zakonom o dječijoj zaštiti¹²⁴ koji predviđa niz prava u oblasti zaštite dobrobiti djece, koja uključuju materijalnu pomoć i finansiranje školovanja i rekreacije¹²⁵ iz Fonda dječije zaštite¹²⁶. Žrtve nasilja nisu definisane kao posebna kategorija korisnika ove zaštite.

Strateški dokument od značaja za inkluziju žrtava nasilja u oblasti brige o djeci je i *Strategija unapređenja socijalne zaštite djece bez roditeljskog staranja*¹²⁷ u RS. Strategija izdvaja rizik od gubitka roditeljskog staranja kao narušen odnos roditelja prema djetetu ili djeci, nastao kao plod uticaja različitih negativnih unutarporodičnih ili vanjskih faktora gdje se kao uzroci navode poremećeni partnerski odnosi, porodično nasilje, bolesti zavisnosti itd., zbog čega se preporučuju preventivne aktivnosti organa starateljstva te konkretne mjere: edukacija mladih bračnih parova, saradnja svih relevantnih institucija (obrazovnih, socijalnih, zdravstvenih i institucija unutrašnjih poslova) na otkrivanju djece koja su pod rizikom gubitka roditeljskog staranja, proširenje mreže institucija koje pružaju podršku porodicama sa djecom, finansijska i savjetodavna potpora porodicama sa djecom, senzibilizacija javnosti o ovoj vrsti rizika. Posebne mjere su takođe predviđene i za unapređenje oblasti hraniteljstva, starateljstva, usvojenja, te institucionalnog zbrinjavanja.

U RS je uspostavljen Savjet za djecu koji ima za cilj promociju i zaštitu prava djeteta¹²⁸, te izvještavanje organa vlasti o stanju prava djeteta i predlaganje politika za poboljšanje ovih prava, između ostalog. Iako djeca žrtve nasilja nisu izdvojena kao posebna kategorija u fokusu rada Savjeta, s obzirom na obaveze u zaštiti prava djeteta, Savjet bio mogao da ima značajnu ulogu i za inkluziju djece žrtava nasilja u porodici.

Obrazovanje u BiH obuhvaćeno je obimnom zakonskom regulativom a više strateških dokumenata na državnom nivou predviđa razvoj i unapređenje ove oblasti u skladu sa najvišim evropskim standardima. Zajedničko svim propisima i dokumentima u oblasti obrazovanja je

121 Čl. 3, *Zakon o socijalnoj zaštiti, zaštiti civilnih žrtava rata i zaštiti porodica s djecom* „Službene novine Tuzlanskog kantona“, br. 12/00.

122 Čl. 58 i čl. 89 *Zakona o osnovama socijalne zaštite, zaštite civilnih žrtava rata i zaštite obitelji s djecom* „Službene novine Federacije BiH“, br. 36/99.

123 *Zakon o zaštiti civilnih žrtava rata Republike Srpske* „Službeni glasnik Republike Srpske“, br. 24/10.

124 *Zakon o dječijoj zaštiti* „Službeni glasnik Republike Srpske“, br. 4/02, 17/08 i 1/09.

125 Čl. 10 *Zakona o dječijoj zaštiti* „Službeni glasnik Republike Srpske“, br. 4/02, 17/08, 1/09.

126 Isto, čl. 70.

127 *Strategija unapređenja socijalne zaštite djece bez roditeljskog staranja sa planom akcije za period 2009-2014. godina* „Službeni glasnik Republike Srpske“, br. 89/09.

128 Odluka o formiranju Savjeta za djecu Republike Srpske „Službeni glasnik Republike Srpske“, br. 66/06.

što oni, sa određenim izuzecima, ne identifikuju žrtve nasilja kao posebnu isključenu skupinu, ali se zasnivaju na opštim principima nediskriminacije i poštovanja ljudskih prava.

Strateški pravci razvoja obrazovanja u Bosni i Hercegovini¹²⁹ sadrže, u oblasti razvoja obrazovnog sektora, i prevenciju socijalnog isključivanja među djecom i mladim, te proširivanje prilika za obrazovanje i obuku odraslih. U oblasti jednakosti pristupa i pravičnosti u obrazovanju, predviđene su mjere za inkluziju, *ali žrtve nasilja nisu izdvojene kao posebna grupa*. Međutim, mladi koji prekidaju formalno školovanje, zbog svoje osjetljivosti predstavljaju posebnu ciljnu grupu prema kojoj su usmjerene posebne aktivnosti, na primjer: Uspostaviti evidenciju i praćenje broja učenika/studenata koji napuštaju formalno obrazovanje, posebno ženske populacije, u dijelovima zemlje gdje je taj problem izražen; Provoditi stalne i različite oblike savjetovanja i usmjeravanja učenika tokom školovanja; Podsticati fleksibilnost srednjeg obrazovanja razvijanjem prelaznih programa kako bi se omogućio prelaz iz stručnih škola u gimnaziju i obrnuto, upis u visoko obrazovanje, posebno na univerzitet, nakon završene srednje stručne škole; U saradnji sa socijalnim i drugim partnerima razvijati će se sistem praćenja i individualnog savjetovanja za sve one koji se nisu upisali u srednju školu; Podsticati nastavak školovanja nakon završetka srednje stručne škole i razvijati visoko obrazovanje u profesionalnom području; Uvođenjem eksterne mature omogućiće se pristup visokom obrazovanju; U saradnji sa privrednim i drugim partnerima nastojat će se osigurati stipendije i krediti za učenike i studente sa slabijim materijalnim stanjem; Vodiće se računa o osiguranju jednakih mogućnosti pristupa obrazovanju u različitim dijelovima zemlje (dostupnost škole, finansijska jednakost u obrazovanju, odgovarajuća infrastruktura, kvalifikovani nastavnici i dr.).

U oblasti obuke odraslih, identifikovane ciljne grupe su: odrasli bez završene osnovne škole ili srednje škole, odrasli sa završenom srednjom školom koja ne odgovara potrebama tržišta rada, osobe sa posebnim potrebama, Romi, povratnici, kao i oni koji žele napredovati u radu i zanimanju, usavršavati preduzetnička i menadžerska znanja i dr. *Iako nisu definisane kao posebna ciljna grupa, žrtve nasilje mogu biti obuhvaćene kao dio pomenutih prioritarnih skupina*. U tom smislu, identifikovani su ciljevi u oblasti obrazovanja odraslih:

Kratkoročni ciljevi:

- Uspostavljen registar postojećih obrazovnih institucija/davalaca obrazovnih usluga u području obrazovanja i obuke odraslih.

Srednjoročni ciljevi:

- Usvojen okvirni zakon o obrazovanju odraslih u Bosni i Hercegovini;
- Razvijeni standardi i procedure za sertifikovanje institucija obrazovanja i obuke odraslih;
- Razvijeni modeli obrazovanja i obuke odraslih i evaluacije ponuđenih programa;
- Usvojena strategija opismenjavanja u Bosni i Hercegovini.

Dugoročni ciljevi:

- Razvijen kvalifikacijski okvir za obrazovanje odraslih;
- Uspostavljena mreža institucija i centara za obrazovanje, informisanje i savjetovanje odraslih;
- Smanjena nepismenost sa sadašnjih 5% na 2%.

Okvirni zakon o predškolskom odgoju i obrazovanju u BiH¹³⁰ je zakon novijeg datuma. Usvojen

¹²⁹ Strateški pravci razvoja obrazovanja u Bosni i Hercegovini s planom implementiranja, 2008.–2015. „Službeni glasnik BiH“, br. 63/08.

¹³⁰ Okvirni zakon o predškolskom odgoju i obrazovanju u Bosni i Hercegovini „Službeni glasnik BiH“ br. 88/07. Okvirni zakon donesen je sa ciljem da se dalje organizaciono unaprijedi ova oblast, ali i domaće predškolsko obrazovanje uskladi sa Konvencijom o pravima djeteta koja je sastavni dio Ustava BiH, a koja važi na osnovu Zakona o ratifikaciji Konvencije UN-a o pravima djeteta (Službeni list R BiH, br. 2/92 i 13/94). Komitet za prava djeteta je, razmatrajući Inicijalni izvještaj Bosne i Hercegovine (CRC/C11/Add 28) o stanju dječjih prava, na 1.030. i 1.031. sjednici koje su održane 19.05. 2005. godine usvojio nekoliko zaključnih primjedbi i obavezujućih preporuka za državu ugovornicu

je 2007. godine kao prvi zakon u ovoj oblasti u BiH. Godinu dana kasnije u Republici Srpskoj usvojen je Zakon o predškolskom obrazovanju i vaspitanju. Ranije je oblast predškolskog obrazovanja i vaspitanja potpuno bila u nadležnosti lokalnih zajednica i nije bila predmet posebne zakonodavne politike. S obzirom na značaj sektora ustanova za djecu predškolskog uzrasta za žene i djecu žrtve nasilja u porodici, koji je naglašen u kvalitativnom dijelu analize, u analizi pravnog okvira za socijalnu inkluziju ovim zakonima posvećeno je nešto više prostora.

Okvirni zakon o predškolskom odgoju i obrazovanju u BiH se zasniva na principu zabrane diskriminacije, te osiguranju najboljeg interesa djeteta¹³¹. Osiguravaju se integracijski programi za djecu sa posebnim potrebama¹³². Djeca žrtava nasilja nisu izdvojena kao posebna kategorija kojoj bi se garantovala integracija. Ipak, u smislu finansiranja predškolskog vaspitanja i obrazovanja, prema članu 44. Zakona, nadležna tijela za socijalnu zaštitu su obavezna da sufinansiraju dio troškova za, između ostalih, djecu bez roditeljskog staranja, djecu civilnih žrtava rata, djecu nezaposlenih roditelja, djecu samohranih roditelja, djecu korisnika socijalnih primanja, dok nadležna ministarstva zdravlja osiguravaju finansiranje preventivnih programa i programa zaštite i unapređivanja zdravlja djece¹³³, čime se može uticati i na zaštitu žrtava nasilja i njihovu inkluziju. Djeca manjina, naročito Roma, su izdvojena kao posebna skupina, između ostalih, za finansiranje predškolskog obrazovanja i odgoja iz budžeta osnivača¹³⁴, kao i za smještaj djece u predškolske ustanove za djecu iz hraniteljskih porodica¹³⁵.

Strateški pravci predškolskog odgoja i obrazovanja u BiH imaju globalni cilj osigurati optimalne i jednake uslove da svako dijete, od rođenja do polaska u školu, razvija i ostvaruje sve svoje intelektualne i tjelesne sposobnosti, kao i kompetencije, kroz različite vidove kvalitetnog i profesionalno autonomnog, institucionalnog i vaninstitucionalnog predškolskog vaspitanja i obrazovanja, na principima demokratičnosti i humanističko razvojnog principa, koji se mogu smatrati relevantnim za inkluziju žrtava nasilja jer se pozivaju na prava sve djece na zdravstvenu i socijalnu zaštitu, kao i pravo na vaspitanje i obrazovanje, te jednaka prava za svu djecu, bez obzira na tjelesnu i psihičku razvijenost, pol, socijalni status, kulturni milje i dr. Prema Smjernicama, programi predškolskog vaspitanja treba da budu sastavljeni od programa za djecu, koji, između ostalog, uvažavaju posebnosti djeteta, te programa jačanja roditeljskih kompetencija. Kao korisnici programa za djecu, izdvajaju se, između ostalih, djeca manjina i djeca sa posebnim potrebama, ali ne i djeca žrtve nasilja i djece žrtava nasilja.

Žrtve nasilja nisu izdvojene kao posebna kategorija ni u *Sporazumu o zajedničkoj jezgri cjelovitih razvojnih programa za rad u predškolskim ustanovama*, koji su potpisali ministar obrazovanja entiteta Republike Srpske, ministri obrazovanja svih kantona iz Federacije BiH i šef Odjela za obrazovanje Vlade Brčko Distrikta BiH.

Prema Zakonu o predškolskom vaspitanju i obrazovanju RS¹³⁶, obezbjeđuju se jednaka dostupnost vaspitanja i obrazovanja svakom predškolskom djetetu, te mogućnost kvalitetnog vaspitanja i obrazovanja pod jednakim uslovima u prigradskim i seoskim, odnosno socijalno i kulturno manje podsticajnim sredinama, u skladu sa dostignućima savremene pedagoške nauke¹³⁷. Takođe, predškolskim vaspitanjem i obrazovanjem obezbjeđuje se: ostvarivanje prava djece stvaranjem uslova za ravnopravnu podršku u razvoju i učenju svakog predškolskog djeteta u predškolskim ustanovama, ustanovama socijalne zaštite u kojima su

Bosnu i Hercegovinu. U okviru Preporuka za BiH – tačka 57, "Komitet preporučuje državi ugovornici da – d) obezbijedi dostupnost predškolskog obrazovanja u cijeloj zemlji, uključujući i u ruralnim područjima".

Po donošenju okvirnog zakona, entiteti su bili dužni da donesu svoje zakone kojima će se uskladiti predškolsko obrazovanje sa krovnim propisima, dostupan na: <<http://www.djeca.rs.ba/uploaded/Preporuke%20un%20komiteta.pdf>>.

131 Čl. 6 i čl.7 *Okvirnog zakona o predškolskom odgoju i obrazovanju u BiH*.

132 Isto, čl. 12.

133 Isto, čl. 45.

134 Isto, čl. 46.

135 Isto, čl. 47.

136 *Zakon o predškolskom vaspitanju i obrazovanju Republike Srpske*, "Službeni glasnik Republike Srpske", br. 119/08.

137 Čl. 3, Zakona o predškolskom vaspitanju i obrazovanju Republike Srpske.

trajno zbrinuta djeca predškolskog uzrasta i drugim ustanovama za djecu; podrška porodici u ostvarivanju uloge u vezi sa zaštitom, njegom, vaspitanjem, obrazovanjem i podsticanjem opšteg psihofizičkog razvoja djece, kao i podizanje pedagoške kulture roditelja u pravcu odgovornog roditeljstva; doprinos porodičnom vaspitanju i socijalne intervencije usmjerene ka manje podsticajnim uslovima u zajednici uz poštovanje najvažnijih dječjih interesa, između ostalog¹³⁸. Prema čl. 32. Zakona, prilikom upisa u predškolsku ustanovu za djecu sa posebnim potrebama, ustanova je dužna da pokrene proceduru izrade individualizovanog vaspitno-obrazovnog programa, a djeca sa posebnim potrebama u smislu ovog zakona su: nadarena djeca, djeca sa smetnjama u psihičkom razvoju, sa tjelesnom invalidnošću, slijepi i slabovidi, gluvi i nagluvi, djeca sa smetnjama u govoru, hronično bolesna djeca, sa teškoćama u učenju, sa socijalnim problemima, bez roditelja, djeca koja ne poznaju jezik. U ovom smislu može se zaključiti da žrtve nasilja mogu imati pravo i na individualni program. Od značaja za prava žena koje trpe ili su preživjele nasilje u porodici je Član 78. Zakona koji propisuje obavezu jedinica lokalne samouprave da obezbijede dio sredstava za sufinansiranje boravka djece sa smetnjama u razvoju, djece bez roditeljskog staranja, djece korisnika prava na novčanu pomoć i djece žrtava nasilja u porodici, u skladu sa *Zakonom o socijalnoj zaštiti*¹³⁹.

Okvirni zakon o osnovnom i srednjem obrazovanju¹⁴⁰ zasniva se na načelima prava djeteta na obrazovanje, značaja dječijih prava, unapređenja poštovanja ljudskih prava i slobode kretanja¹⁴¹. Jednake mogućnosti se garantuju članom 3, koji za ciljeve obrazovanja, između ostalog, postavlja osiguranje jednakih mogućnosti za obrazovanje i mogućnost izbora na svim nivoima obrazovanja, bez obzira na pol, rasu, nacionalnu pripadnost, socijalno i kulturno porijeklo i status, porodični status, vjeroispovijest, psihofizičke i druge lične osobine. Prema članu 6. Zakona, škola ima odgovornost da, u vlastitoj i u sredini u kojoj djeluje, doprinese stvaranju takve kulture koja poštuje ljudska prava i osnovne slobode svih građana, kako je to utemeljeno Ustavom i ostalim međunarodnim dokumentima iz oblasti ljudskih prava koje je potpisala Bosna i Hercegovina. Ovim se stvaraju formalni globalni preduslovi za zaštitu od nasilja, ali žrtve nasilja nisu izdvojene kao posebne ciljne grupe ovog zakona.

Prema Zakonu o osnovnom obrazovanju i vaspitanju RS¹⁴², inkluzija je objašnjena kao sveobuhvatno uključivanje lica sa smetnjama u psihofizičkom razvoju, lica sa preprekama u učenju i uopšte lica sa preprekama društvene uključenosti u vaspitno-obrazovni sistem i svakodnevni život¹⁴³, a među ciljevima obrazovanja je cjelovit i harmoničan, individualnim potrebama, interesima i mogućnostima prilagođen razvoj intelektualnih, socijalno-emocionalnih, moralnih, radnih i fizičkih potencijala i sposobnosti djeteta do ličnog maksimuma, na principu jednakosti i nediskriminacije¹⁴⁴.

Zakon o srednjem obrazovanju i vaspitanju RS¹⁴⁵ nalaže da je srednje obrazovanje dostupno svima pod jednakim uslovima, u skladu sa ovim zakonom i sposobnostima pojedinca¹⁴⁶, a da je jedan od ciljeva obrazovanja poštovanje prava djece, ljudskih i građanskih prava i osnovnih sloboda, te razvijanje sposobnosti za život u demokratski uređenom društvu¹⁴⁷. Prema članu 5. ovog zakona, u srednjem obrazovanju ne može se vršiti diskriminacija u pristupu obrazovanju djece na osnovu rase, boje, pola, jezika, religije, političkog ili drugog mišljenja, nacionalnog ili socijalnog porijekla, na osnovu invalidnosti ili na bilo kojoj drugoj osnovi, a škola, roditelji, učenici i jedinice lokalne samouprave promovišu i sprovode programe zajedničkog i organizovanog djelovanja i saradnje u borbi protiv zlostavljanja i zloupotrebe djece i mladih, trgovine ljudima,

138 Isto, čl. 4.

139 *Zakon o socijalnoj zaštiti* „Službeni glasnik Republike Srpske“, br. 5/93.

140 *Okvirni zakon o osnovnom i srednjem obrazovanju u Bosni i Hercegovini* „Službeni glasnik BiH“, br. 18/03.

141 *Okvirni zakon o osnovnom i srednjem obrazovanju u BiH*, čl. 1.

142 Zakon o osnovnom obrazovanju i vaspitanju „Službeni glasnik Republike Srpske“, br. 74/08 i 71/09.

143 Čl. 5 Zakona o osnovnom obrazovanju i vaspitanju „Službeni glasnik Republike Srpske“, br. 74/08 i 71/09.

144 Isto, čl. 7 i 9.

145 *Zakon o srednjem obrazovanju i vaspitanju* „Službeni glasnik Republike Srpske“, br. 74/08 i 106/09.

146 Čl. 2 *Zakona o srednjem obrazovanju i vaspitanju*.

147 Isto, čl. 4.

borbi protiv droge, alkoholizma, pušenja i drugih toksikomanija, maloljetničke delinkvencije, te svih drugih pojava koje ugrožavaju zdravlje i život učenika¹⁴⁸. Prema članu 74. nastavnici i stručni saradnici dužni su da preduzimaju mjere zaštite prava djeteta, te da o svakom kršenju tih prava, posebno o svim oblicima nasilja nad djetetom, odmah obavijeste nadležnu socijalnu službu, a prema članu 99. direktor ima obavezu da preduzima mjere zaštite prava učenika, te o svakom kršenju tih prava, posebno o svim oblicima nasilja nad učenicom odmah obavještava nadležnu socijalnu službu.

Okvirni zakon o srednjem stručnom obrazovanju¹⁴⁹ nalaže da se osigurava pod jednakim uslovima učeniku pravo na srednje stručno obrazovanje i obuku u skladu sa njegovim interesovanjem i sposobnostima¹⁵⁰. U kontekstu inkluzije žrtava nasilja u društvo, vrijednost ovog zakona se nalazi u propisanim mogućnostima obrazovanja odraslih i prekvalifikacija. Strategija razvoja srednjeg stručnog obrazovanja¹⁵¹ predviđa borbu protiv društvene marginalizacije promovisanje društvene uključenosti kao jedan od posebnih ciljeva. Međutim, žrtve nasilja nisu identifikovane kao posebna kategorija.

Okvirni zakon o visokom obrazovanju BiH¹⁵² ne sadrži odredbe relevantne za inkluziju žrtava nasilja, osim opštih principa poštovanja ljudskih prava i nediskriminacije¹⁵³ i bez direktno ili indirektno ograničenog pristupa prema bilo kojoj stvarnoj ili pretpostavljenoj osnovi, kao što su: pol, rasa, seksualna orijentacija, fizički ili drugi nedostatak, bračno stanje, boja kože, jezik, vjeroispovijest, političko ili drugo mišljenje, nacionalno, etničko ili socijalno porijeklo, veza s nekom nacionalnom zajednicom, imovina, rođenje, starosna dob ili neki drugi status¹⁵⁴.

Zakon o visokom obrazovanju RS¹⁵⁵ zabranjuje diskriminaciju¹⁵⁶ i bazira se na principima poštovanja ljudskih prava i građanskih sloboda. Ovaj zakon ne identifikuje žrtve nasilja kao posebnu kategoriju, ali omogućuje mirovanje prava i obaveza u slučaju teže bolesti, između ostalog¹⁵⁷.

IV 2.4 Prikaz EU analiza

Veliki broj istraživanja rodno zasnovanog nasilja bavi se i posljedicama koje nasilje u porodici i partnerskim odnosima ima na djecu. Djeca koja dožive nasilje u porodici ili su svjedoci nasilja nad svojim majkama su takođe pogođena i nasiljem i siromaštvom, kao i socijalnom isključenosti. Iskustvo nasilja narušava i šteti zdravom emocionalnom, psihološkom, fizičkom i mentalnom razvoju djece i mladih osoba. Naučne studije su pokazale da u 70% slučajeva u kojima žene trpe nasilje od strane svojih partnera, djeca su takođe zlostavljana. Što je ozbiljnije nasilje nad ženom, izraženija će biti nasilna djela protiv djece. Ali čak i ako djeca sama ne trpe fizičko nasilje, ona su i dalje pod njegovim uticajem: nasiljem protiv njih se smatra i kada moraju biti svjedoci zlostavljanja i prijetnji protiv svojih majki¹⁵⁸.

Iako je evidentno da je nasilje nad ženama često povezano sa nasiljem nad djecom, ova činjenica još nije dovoljno prihvaćena. Često se od majki očekuje da zaštite njihovu djecu, dok one same ne dobijaju podršku i pomoć koja bi im trebala. Razvod ne zaustavlja automatski rizik od trpljenja nasilja. Naprotiv, praksa i u BiH kao i u zemljama Evrope pokazuje da razvod

148 Isto, čl. 5.

149 Okvirni zakon o srednjem stručnom obrazovanju „Službeni glasnik BiH“, br. 63/08.

150 Čl. 3 Okvirnog zakona.

151 Strategija razvoja stručnog obrazovanja i obuke u BiH 2007-2013.

152 Okvirni zakon o visokom obrazovanju u Bosni i Hercegovini „Službeni glasnik BiH“, br. 59/07.

153 Čl. 4 Okvirnog zakona o visokom obrazovanju u BiH.

154 Isto, čl. 7.

155 Zakon o visokom obrazovanju „Službeni glasnik Republike Srpske“, br. 73/10.

156 Čl. 5, Zakona o visokom obrazovanju.

157 Isto, čl. 107.

158 *The Poverty Risks of Women Affected by Violence and their Children Report on the socioeconomic situation in Austria*, WAVE WOMEN AGAINST VIOLENCE EUROPE European Network and European Info Centre Against Violence, Vienna, Austria (2009)

od nasilnih supružnika ili partnera nekada izazove najbrutalnije akte nasilja.

Stres koji djeca doživljavaju kao posljedicu direktnog ili indirektnog nasilja može se prikazati u raznim oblicima i zavisi od vrste i intenziteta nasilja, kao i stepena do kog su djeca bila izložena. Dječiji nivo stresa se može intenzivirati u složeni ciklus interakcija, što može dovesti do mnogostrukih problema u njihovom psihološkom razvoju. Dok fizičko nasilje dovodi do vidljivih povreda, patnja izazvana psihičkim nasiljem se ne mora uvijek odmah manifestovati¹⁵⁹.

Atmosfera tenzije nasilja je stresna za članove porodice, za najmlađe takođe. Zato je posebno važno da postoji adekvatan broj mjesta za brigu o djeci u jaslicama i vrtićima, tako da su stručne zdravstvene usluge za djecu dostupne van porodice. Česta posljedica nasilja koje su majke pretrpjele je da jednostavno ne mogu da brinu o svojoj djeci na najbolji mogući način ili ne mogu da podrže njihov razvoj. Kada djeca dođu u školski uzrast, ako ne i ranije, ovi deficiti će postati očigledniji i dodatno se pogoršavati tokom njihovog školovanja: kako je njihov uspjeh u školi loš, više obrazovanje je često nedostupno toj djeci¹⁶⁰.

Iskustvo nasilja uvijek ima negativne posljedice na djecu, i kada su sami tučeni i kada su indirektno pogođeni. Između 10% i 30% sve djece i mladih su svjedoci nasilja u porodici u toku djetinjstva i adolescencije, pokazali su rezultati analize *The Poverty Risks of Women Affected by Violence and their Children Report on the socioeconomic situation in Austria*¹⁶¹. Svako dijete pokušava da se izbori sa stresom na svoj način i pronađe svoju strategiju da se nosi s tim. Posljedice stresa se mogu ispoljiti na svim nivoima: fizičkom, psihičkom ili emocionalnom, kao i u ponašanju djeteta. Djeca pogođena nasiljem mogu postati pojačano anksiozna ili izuzetno dobro prilagođena, ili razviti manjak samopouzdanja, a ponekad mogu pokazati agresivne šablone ponašanja ili ponašanje sa znatno smanjenim empatičkim sposobnostima¹⁶².

Djeca se mogu osjećati lično odgovornim za situacije nasilja u kući, i mogu reagovati tako što će se naljutiti na njihove nasilne očeve ili postati ljuti na majke koje su zlostavljane. Ukoliko nije moguće da se nose sa iskustvom nasilja, to može dovesti do stanja hroničnog stresa, a na duže staze dijete može razviti post-traumatski sindrom stresa. Često mogu nastati simptomi kao što su poremećaji spavanja, teškoće u koncentraciji ili hiperaktivnost, što su veliki problemi za tu djecu¹⁶³.

IV 2.5 Primjeri dobre prakse

U toku više od tri decenije intenzivnih kampanja i aktivnosti na sprečavanja nasilja protiv žena i nasilja u porodici, u okviru država ili regionalno, razvijeno je više efikasnih modela djelovanja koji danas služe kao primjeri dobre prakse¹⁶⁴ koji se, uz poštovanje lokalnog konteksta, mogu primjenjivati u mnogim zemljama, kao i u BiH. Kvalitet ovih praksi je i što su one nastajale u interakciji različitih vladinih tijela i nezavisnih organizacija, pa samim tim sadrže i perspektivu osoba koje su preživjele nasilje. Većina primjera dobrih praksi koje su analizirane u pripremi ovog dijela studije uglavnom su fokusirane na pomoć ženama koja uključuje i brigu o djeci, ali je malo primjera razvijanja posebne podrške djeci žrtvama nasilja.

Zato, pored kratkog uvida u pomoć vladinog i nevladinog sektora ženama koje su preživjele nasilje u Velikoj Britaniji, izdvajamo i primjer kampanje *Home Truths*, koja je bila usmjerena specijalno na djecu žrtve nasilja i povećanje senzibiliteta za njihove probleme.

a) Pomoć ženama i djeci žrtvama nasilja u Velikoj Britaniji

U Velikoj Britaniji postoje mnogobrojne grupe za podršku, koje su na raspolaganju žrtvama

159 Isto.

160 Isto.

161 Isto.

162 Isto.

163 Isto.

164 U ovom kontekstu dobru praksu možemo da posmatramo kao inovativan i kreativan pristup rješavanju problema nasilja koji se pokazao kao održiv i efikasan pa samim tim predstavlja pristup koji se može primijeniti i u drugim zajednicama.

porodičnog nasilja, a jedna od najvećih nevladinih organizacija je Pomoć ženama (Women's Aid).

Pomoć ženama¹⁶⁵ je nacionalna dobrotvorna organizacija za pomoć u slučajevima nasilja u porodici, koja koordiniše i podržava mrežu od preko 300 lokalnih organizacija po cijeloj Velikoj Britaniji i pruža podršku za preko 500 projekata, koji uključuju smještaj u utočišta, službe za podršku, dječije službe, telefonske linije za pomoć i informativne službe. Prema izvještajima, Women's Aid godišnje pruža pomoć za preko 250.000 žena i djece, u prosjeku¹⁶⁶.

Rad ove organizacije utemeljen je na iskustvima vođenja kampanja tokom trideset godina i na razvijanju novih odgovora na porodično nasilje. Pomoć žrtvama nasilja uključuje:

Smještaj u skloništa i službe na terenu – uključujući informativne službe u seoskim krajevima i specijalističke službe za žene iz manjinskih zajednica.

Mobilna podrška – nudi podršku ženama bez obzira na to da li su smještene u sklonište ili ne. Mobilna podrška je specifična vrsta terenske podrške koja pomaže ženama koje žele da ostanu u svojim domovima (bez obzira na vrstu stanovanja koje imaju) ili one koje se nalaze u smještaju za prvu pomoć ili neku drugu vrstu privremenog smještaja.

Naknadna njega i preseljenje – organizacije za pružanje skloništa obično pružaju kontinuiranu podršku ženama i djeci koji su bili smješteni u sklonište, pa kasnije izašli. Ovakav vid pomoći se odvija posjetama savjetnice korisnicama u njihovom novom domu ili u skloništu.

SOS linija, kampanje i zagovaranje unapređenja politika takođe su dio redovnih aktivnosti Women's Aid, kao i razvijanje specijalnih programa za pomoć djeci¹⁶⁷.

Pored ženskih organizacija, socijalni radnici u Velikoj Britaniji su obučeni da pruže podršku majkama i rade sa njima kako bi držali djecu u bezbjednim uslovima i dalje od nasilnika.

Službe socijalne zaštite mogu da pomognu žrtvama porodičnog nasilja i njihovoj djeci na brojne načine, koji uključuju:

- pružanje informacija i upućivanje u specijalne službe za pružanje podrške u slučajevima porodičnog nasilja;
- razgovor sa žrtvama i/ ili djecom o njihovim brigama vezanim za zaštitu djeteta;
- određivanje socijalnog radnika za porodicu koji može redovno da ih posjećuje i ponudi podršku;
- organizovanje sastanaka za zaštitu djeteta koji uključuje različite profile relevantnih ljudi kao predstavnike škola, zdravstvene radnike i socijalne radnike, kako bi planirali najbolje načine zaštite djece;
- pružanje pomoći u pronalaženju i/ili plaćanju čuvanja djece;
- pravna pomoć u slučaju krivičnog ili nekog drugog sudskog postupka¹⁶⁸.

b) Kampanja "Home Truths"

Ovu kampanju vodilo je sedam partnerskih organizacija na području Velike Britanije, Irske, Austrije i Njemačke a materijal kampanje distribuiran je i u drugim zemljama.

Nakon istraživanja kako mladi ljudi razmišljaju i reaguju na nasilje u porodici, organizacija „Leeds Animation Workshop“ snimila je animirani film za djecu uzrasta od 8 do 13 godina. U filmu je ispričana priča o petoro mladih ljudi koji su na različite načine doživjeli nasilje u

165 Više na: <www.womensaid.org.uk>.

166 Više na: <www.womensaid.org.uk>.

167 Odgovor dat od strane organizacije Pomoć ženama na Nasilje u Porodici, Nasilan brak i nasilje iz časti , Šesti izvještaj iz sezone 2007/08, <www.womensaid.org.uk>.

168 Izvještaj UK Velike Britanije o aktivnostima tokom Nacionalne kampanje, koja su izvedena u okviru Kampanje Evropskog Savjeta za borbu protiv Nasilja nad ženama, uključujući porodično nasilje - Istraživanje rađeno za Ženski centar Trebinje, oktobar 2008, Dewey & LeBoeuf, Minister Court Mincing Lane, London EC3R 7ZL, Tel.: +44 207 459 5000.

porodici. Junaci filma opisuju preživljeno nasilje i kako ono utiče na njih, njihovu porodicu i prijatelje i ponavljaju svoje pravo da žive u sigurnom okruženju i predlažu aktivnosti kojima bi se to moglo ostvariti. Film ne prikazuje nikakvo nasilje ali prenosi poruku koristeći mogućnosti animacije. Uz film je urađena i brošura kao vodič za nastavnike tokom radionica sa djecom.

Cilj projekta bio je da se ohrabre djeca koja su bila svjedoci ili su preživjela nasilje u porodici da progovore o svom iskustvu i tako prevaziđu traume koje nose kao što su "obaveza čuvanja porodične tajne", sramotu zbog dešavanja u kući i dr. Ujedno, iznošenjem istine o onome što su preživjela djeca žrtve nasilja nalazila bi podršku među svojim vršnjacima i nastavnicima. Projekat je podržala Evropska komisija kroz Dafne program¹⁶⁹.

IV 2.6 Konkretne i specifične preporuke

Uspostavljanje novih ili unapređenje postojećih politika kojima će se unaprijediti prava žrtava nasilja u oblasti brige o djeci:

- Redefinisati postojeću ili izraditi novu strategiju za borbu protiv nasilja u porodici na državnom nivou koja će predvidjeti mjere prevencije, zaštite, procesuiranja i politike socijalne inkluzije žrtava nasilja kao i jednak pristup pravima za žrtve bez obzira u kojem dijelu BiH su nastanjeni;
- Uvesti kategoriju žena i djece žrtava rodno zasnovanog nasilja kao specifične grupe koja ima pravo na socijalnu zaštitu, uključujući i pomoć u obezbjeđenju potreba za školovanje djece. U slučajevima kada je zakon o socijalnoj zaštiti već uvrstio žrtve nasilja kao korisnike prava iz socijalne zaštite, protokolima ili podzakonskim aktima (opštinskim odlukama o proširenim pravima iz oblasti socijalne zaštite) obavezati službe socijalne zaštite da u svim slučajevima nasilja u porodici koja se završavaju napuštanjem nasilne zajednice, rade procjenu materijalnih potreba žena i djece (socijalna anamneza po izlasku iz nasilja) i na osnovu ove procjene provode program socijalne podrške;
- U okviru centara za socijalni rad i u saradnji sa OCD treba razvijati posebne timove i programe za rad sa djecom žrtvama nasilja na prevazilaženju traume, te pružati podršku majkama/roditeljima i uspostavljati kontakte sa institucijama obrazovanja i drugim službama radi oporavka i zaštite prava djeteta koje je preživjelo nasilje;
- U zakonu iz oblasti dječije zaštite definisati žene i djecu žrtve nasilja kao korisnike prava iz dječije zaštite;
- U zakonima iz oblasti predškolskog i osnovnog obrazovanja predvidjeti posebna prava za djecu žrtve nasilja, kao besplatan ili subvencioniran boravak u vrtićima, produženi boravak, pomoć u učenju i dr.;
- Redefinisati zakonsku definiciju samohranih roditelja koja bi uključivala i žene/roditelje koji sami brinu o djeci, bez obzira na to što drugi roditelj postoji;
- Obezbijediti efikasnu naplatu alimentacije putem Alimentacionog fonda;
- Kreirati novu i sveobuhvatnu inkluziju djece sa posebnim potrebama u školski sistem;
- Razviti programe edukacije za prosvjetne i zdravstvene radnike radi lakše identifikacije djece koja su izložena nasilju;
- U obrazovni sistem uvrstiti obavezne nastavne sadržaje o nasilju u porodici, na nivou ministarstva obrazovanja ili u saradnji sa OCD.

169 *Bringing Security Home: Combating Violence Against Women in the OSCE Region. A Compilation of Good Practices*, Published by OSCE Secretariat, OSG/Gender Section www.osce.org/gender Edited by Jamila Seftaoui Senior Adviser on Gender Issues, OSG/Gender Section, str. 78.

Evropska Komisija

Evropska platforma za borbu protiv siromaštva i socijalne isključenosti: Evropski okvir za socijalnu i teritorijalnu koheziju, SEC(2010) 1564 final

U Evropskoj platformi se navodi da će Strategija Evropa 2020 pomoći izradu odgovarajućih javnih politika i aktivnosti za borbu protiv siromaštva i socijalne isključenosti, ali da je glavna odgovornost na ovom polju nadležnost zemalja članica. **Postizanje evropskog cilja smanjenja siromaštva zahtjevaće objedinjavanje napora i instrumenata na nivou EU i na nacionalnim nivoima.**

Među drugim pogođenim grupama, porodice **samohranih roditelja** i porodice sa jednim zaposlenim članom suočavaju se sa najvećim rizikom od siromaštva zaposlenih. Nedostatak dostupnih usluga brige o djeci sprečava njihovo puno učešće na tržištu rada. Ekonomska kriza je takođe dodatno istakla visoku izloženost **migranata** socijalnim rizicima, jer rast nezaposlenosti često prvo njih pogađa. Za ovu grupu stanovništva, gubitak zaposlenja često je praćen nemogućnošću pristupa mrežama socijalne sigurnosti. Višestruka deprivacija ima nesrazmjerno veći uticaj na određene **etničke manjine**, među kojima su **Romi** (oko deset do dvanaest miliona ljudi u Evropi) najveća grupa. Osobe sa **invaliditetom** ili osobe koje pate od teških hroničnih bolesti često su suočene sa velikim ekonomskim i socijalnim poteškoćama, koje utiču i na čitavo domaćinstvo od koga zavise – oko šest i po miliona ljudi koji su izloženi riziku od siromaštva ili isključenosti izjasnilo se da ima neki vid invaliditeta.

Komisija je identifikovala sljedeća polja za akciju:

- preduzimanje mjera u čitavom spektru javnih politika;
- veće i uspješnije korišćenje fondova EU u cilju podrške socijalnom uključivanju;
- promovisanje socijalnih inovacija zasnovanih na podacima;
- rad kroz partnerstva i iskorišćavanje potencijala socijalne ekonomije;
- poboljšanje koordinacije javnih politika između zemalja članica.

Bolja koordinacija javnih politika znači da je potrebno pažljivo analizirati **uticaj mjera javnih politika na društvo** i svijesti na najmanju moguću meru potencijalno negativne društvene posljedice kroz mjere orijentisane na jednakost i usmjerene na siromaštvo. Evropska komisija je podvrgla sve značajne inicijative i prijedloge propisa detaljnoj analizi uticaja, uključujući i socijalnu dimenziju. Komisija će nastaviti da usavršava i poboljšava kvalitet svoje analize uticaja da bi osigurala da se socijalnoj dimenziji posveti dužna pažnja. Važno je da pri modifikaciji prijedloga Komisije druge institucije EU, kao i svaka zemlja članica na nacionalnom nivou, procjene socijalnu dimenziju sopstvenih prijedloga.

Društveno održiva Finska 2020: Strategija socijalne i zdravstvene politike¹⁷⁰

Jedan od strateških ciljeva je balansiranje različitih oblasti života. Prepoznato je da ravnomjerno kombinovanje profesionalnog i porodičnog života poboljšava dobrobit na poslu i kod kuće, povećava stopu nataliteta, stopu zaposlenosti i kapacitete porodica sa djecom da upravljaju svojim svakodnevnim životima. Porodično odsustvo, visokokvalitetne usluge obrazovanja za djecu i fleksibilno radno vrijeme pomažu usklađivanju profesionalnog i porodičnog života. Potreba za usklađivanjem je povećana u slučaju samohranih roditelja i zaposlenih čijim je starijim, bolesnim ili članovima porodice sa invaliditetom potrebna pomoć.

Sistemi za pružanje njege maloj djeci moraju da se prilagode različitim potrebama djece i porodica i da podrže balansiran rast i razvoj dece. Porodice moraju imati alternative dostupne za organizovanje njege za dete. Porodično odsustvo mora biti podjeljeno ravnomernije između očeva i majki. Dugoročni napori za jačanje uloge očeva biće nastavljani. Roditelji

170 Royal Decree on the Alimony Payment Guarantee Fund (1618/2007).

imaju odgovornost za svoje roditeljstvo i za prava i odgovornosti koja se podrazumijevaju.

Španija

Uredba o Alimentacionom garancijskom fondu (1618/2007)¹⁷¹

Uredba predviđa isplatu minimalnih iznosa za izdržavanje djeteta koje su sudski određene u slučaju neizmirenja od strane dužnika. Ova davanja važe za maloljetnu djecu i odraslu djecu sa više od 65% invalidnosti. Odobreni iznosi tretiraju se kao povratne naknade i ograničeni su na 18 mjeseci na maksimalno 100 evra za svako dijete.

Holandija

Nacionalni fond za naplaćivanje isplata za izdržavanje

U slučajevima kada dužnik ne isplaćuje izdržavanje, a shodno sudskoj odluci, žalba se može uputiti preko Nacionalnog fonda koji može učestvovati u naplati bilo da je dužnik u zaostatku sa isplatama ili ne. Nacionalni fond treba da bude ovlašćen za naplaćivanje od strane povjerioca ili dužnika, a koji to čini stavljanjem zabrane na platu dužnika, beneficije, ili pokretnu odnosno nepokretnu imovinu.

Usluge koje pruža Nacionalni fond su besplatne, a u slučaju kada je dužnik u zaostatku sa isplatama, isti je u obavezi da plati i troškove samog postupka naplaćivanja. To čini preko *doplate* koja predstavlja 10% od dugovane sume. Takođe, dužnik je u obavezi da Fondu izvrši povrat troškova zakonskog postupka i izvršenja.

Potrebno je istaknuti da se Nacionalni fond bavi isključivo naplaćivanjem izdržavanja po pitanju djece, dok isto ne vrši kada su u pitanju bivši supružnici, odnosno partneri iz vanbračnih zajednica.

Slovenija

Javni garantovani fond za izdržavnje Republike Slovenije

Fond vrši isplate zakonskom zastupniku djeteta na ime izdržavanja do svakog petnaestog u mjesecu. Pravo deteta na isplatu u ovom vidu proizilazi iz dodijeljene obaveze izdržavanja, po osnovu konačne sudske odluke, privremene mjere, ili po osnovu sporazuma sa Centrom za socijalni rad. Predviđeno zakonsko rješenje se odnosi na maloljetnu djecu, pod uslovom da su državljani Republike Slovenije sa sastalnim prebivalištem, na strance sa stalnim prebivalištem u Republici, praćeno sa odgovarajućim bilateralnim međunarodnim sporazumom ili reciprocitetom. Takođe, potrebno je naznačiti da se ovo pravo može ostvariti samo u slučaju da pokrenuti postupak naplate protiv dužnika traje duže od tri mjeseca.

Isplate koje Fond vrši podijeljene su na tri kategorije, shodno uzrastu djeteta; tj. za djecu do šest godina, za djecu između šest i četrnaest godina, za djecu preko 14 godina. U slučajevima gde je sudskom odlukom dodijeljen manji iznos od onog predviđenog Fondom, isti isplaćuje takvu sumu. Takođe, kada se uplati bilo koji iznos izdržavanja, iznos koji predstavlja zamjenu za izdržavanje, a koju isplaćuje Fond, smanjuje se shodno izvršenoj isplati.

Kako je zakonski okvir Slovenije upotpunjen Zakonom o pravnoj pomoći, u slučaju kada dijete ne primi zakonom određeno izdržavanje, njegov zakonski zastupnik u prilici je da se obrati socijalnim Odjeljenjima za pravnu pomoć, koji asistiraju u ovakvim slučajevima. Besplatna pravna pomoć se sastoji od pravnog savjeta, zastupanja pred sudom i ostalih pravnih usluga predviđenih Zakonom. Javni garantovani Fond za izdržavanje Republike Slovenije vrši zamjenske uplate za izdržavanje, koje nakon toga potražuje od dužnika.

Engleska i Vels

Agencija za brigu o djetetu

Kada izostane isplata, Agencija preduzima neophodne mjere kako bi dužnik isplatio sva

171 Royal Decree on the Alimony Payment Guarantee Fund (1618/2007).

zakasnjela potraživanja. Agencija pri tome može preduzeti korake poput *prebacivanja novca direktno sa zarade dužnika*, te u težim slučajevima *oduzeti vozačku dozvolu dužniku*, te odrediti zatvorku kaznu. Kada se govori o vremenskom kašnjenju isplate, Agencija ima pravo da odredi penale u visini od 25% nedeljnog izdržavanja. Navedeno se može odrediti za svaku nedelju neplaćanja, kao i u slučaju da zakasni sa uplatom. Važno je istaći da se ova suma novca ne isplaćuje povjeriocu, već se zadržava od strane države kao nadoknada za dodatne troškove koje Agencija ima prilikom prinudne naplate. Takođe je važno napomenuti da Agencija može samo prosljeđivati novac koji primi, odnosno nije u mogućnosti da sama u svoje ime isplaćuje potraživanje, kao ni u ime dužnika.

IV 3. Stanovanje i nasilje prema ženama

Mirjana Vlaho

Mirjana Brajković

IV 3.1 Uvod

Neriješeno stambeno pitanje je, pored zapošljavanja i brige o djeci, jedan od najčešćih razloga zašto žene trpe nasilje u porodici i zašto se i nakon prijavljivanja nasilja, pa i boravka u sigurnoj kući, vrlo često vraćaju u nasilnu životnu zajednicu. Nemogućnost pronalaženja adekvatnog smještaja u velikoj mjeri utiče na odluku žena da ne izađu iz nasilne veze.

Ovaj dio studije fokusiran je na pitanje prava žena žrtava rodno zasnovanog nasilja na pomoć u rješavanju problema stanovanja. Nalazi i preporuke zasnivaju se na:

- a) Kvalitativnoj analizi iskustava, mišljenja i stavova žena žrtava rodno zasnovanog nasilja koje su učestvovala u fokus grupnim diskusijama, kao i žena sa kojima su obavljani individualni, dubinski, intervjui u oblasti stanovanja;

Žene koje su zaposlene suočavaju se sa istim teškoćama kao i one koje ne rade; imaju mala ili nedovoljna primanja da pokriju sve troškove, odnosno, da pored brige o djeci pokriju i troškove stanovanja, a kao zaposlene nemaju pravo na socijalna davanja. Majke bolesne i djece sa posebnim potrebama, kao što je istaknuto u prethodnom dijelu studije, najčešće ne rade jer nemaju pomoć u njegi djece, a zdravstvena zaštita i socijalna davanja su nedovoljni i za najosnovnije potrebe ili ih uopšte ne uspijevaju ostvariti. Karakteristično za dio fokus grupnih diskusija na temu stanovanja, posebno za žene koje su napustile nasilnu porodičnu zajednicu, jeste što većina njih probleme sa kojima se suočava posmatra kao lične i nisu svjesne ili obaviještene da bi trebalo da imaju pomoć institucija. Iskustva ispitanica u rješavanju stranovanja po napuštanju nasilne zajednice ukazuju i na alarmantno diskriminatorno ponašanje institucija u rješavanju podjele i prava na bračnu imovinu. Dio žena koje su bile suvlasnice stanova u kojima su živjele sa bračnim partnerom, sa djecom napuštaju bivši dom i postaju podstanake. Centri za socijalni rad verifikuju ovo stanje, kao i sudovi i na taj način ozakonjuju rizik siromaštva i marginalizacije za žrtve nasilja i njihovu djecu.

- b) Kvantitativnoj analizi zakona i politika koji definišu obaveze države u oblasti stanovanja;

Osnovni zaključak kvantitativne analize: zakoni i strateški dokumenti u BiH, pozicionirani uglavnom, sa nekim izuzecima, u nadležnosti entiteta, promovisu kao obavezu i vrijednost "posebnu zaštitu majke i djeteta" ali veoma selektivno i neusklađeno definišu prava žrtava nasilja u porodici na socijalnu zaštitu čime bi ženama žrtvama nasilja bio olakšan izlazak iz nasilne zajednice. Slijedom činjenice da žene žrtve rodno zasnovanog nasilja nisu eksplicitno prepoznate kao kategorija korisnika/ca socijalne zaštite i u oblasti brige od djeci nemaju adekvatnu podršku zajednice¹⁷².

- c) Primjerima dobre prakse iz zemalja Evropske unije (EU) u okviru oblasti koje je ovaj dio studije obuhvatio.

172 Socijalna zaštita u BiH je u nadležnosti entiteta. U Republici Srpskoj je tek 4. aprila 2012. godine usvojen 'novi' Zakon o socijalnoj zaštiti koji je djecu žrtve nasilja i odrasle osobe žrtve nasilja u porodici uvrstio u korisnike socijalne zaštite. U Federaciji BiH u toku je donošenje novog zakona o socijalnoj zaštiti koji u nacrtu predviđa žrtve nasilja kao korisnike socijalne zaštite.

d) Preporuke koje su proizašle iz provedene analize.

IV 3.2 Izvod iz kvalitativne analize

Unutar ove oblasti ispitivana je stambena situacija žena u dva vremenska razdoblja - za vrijeme braka i nakon odlaska poslije zlostavljanja, te jesu li tražile pomoć od opštine/grada i jesu li ispitanice upoznate s određenim pravima vezanim za stanovanje. Generalno govoreći, većina njih svoje stambeno pitanje je rješavala samostalno snalazeći se na razne načine, većina ih ima podstanarski status. Njih nekoliko je uspjelo dobiti pravo na kolektivni smještaj koji je dosta neuslovan za život, a to pravo su ostvarile kao izbjeglice, na temelju socijalne kategorije „s puno djece“ ili kao porodica poginulih boraca, a ne kao žrtva nasilja.

Žena starosti 28 godina, majka jednog djeteta, nezaposlena, sa završenom osnovnom školom, iz prigradskog naselja u Sarajevskom kantonu, osoba koja ima anksiozni poremećaj, duži niz godina trpi nasilje i još je u nasilnom braku, navodi svoje iskustvo zašto ostaje u nasilnom braku:

- *Ja ne vjerujem u te pomoći. Znam ljude koji su u teškoj situaciji od mene koji su tražili pa nisu dobili. Idu, letaju k'o cuke, plaču, mole. Znam za primjer čovjeka koji se polio benzinom i zapalio jer su ga istjerali iz stana a on nije imao gdje. Ja ne znam nikoga ko je dobio... Pa čovjek iz tog razloga svašta nešto i trpi. Zbog stambenog tog zbrinjavanja trpiš, jer nemaš gdje stanovati. Trpit ćeš i udarac i psihičko nasilje i sve, jer nemaš gdje da odeš. Ja nisam znala da se možeš nekom obratiti. Ako bi se ja rastala i obratila se kao samohrana majka u opštinu ne vjerujem da bi išta dobila. Zato se i ne usuđuješ da se rastaneš, nego šuti i trpi i što kažeš, uzdaj se u se i u svoje kljuse.*

Žena starosti 39 godina, majka četvero djece, zaposlena, iz Bijeljine, žrtva nasilja u porodici više godina, navodi razlog zašto nije napustila nasilnu bračnu zajednicu:

- *On ima svoju kuću i samo zbog te kuće živim i trpim, jednostavno da vam ne dužim, čovjek je alkoholičar koji je i psihički i fizički samo uz flašu. Ništa ne doprinosi, ne radi, mene maltretira i psihički i fizički i to je jednostavno neizdrživo i ja bih davno, davno otišla da sam imala kome svome. E, sad plata mi 350 KM, plaćam obdanište 150 KM, ne bih mogla istrajati da nađem i stan, a njih dvije imaju samo dvije godine i četiri mjeseca i to je stvarno nepodnošljivo, a ja moram da trpim. Samo radi te kuće živim. I prije njega sam imala brak, dva sina, 17 godina sam imala kada sam se udala... On diže na veresiju i kaže, može mi se kad mi žena radi i ja sada treba da platim i to pivo i cigare, jednostavno tri dana mi traje plata zato što moram tako kako on zahtjeva, poslije i gdje bih i šta bih, djeca mi nemaju ni osnovno što trebaju, džaba mi je i što radim i da nađem i bolji posao njemu para Bog ne može nadolmiti...*

Žena starosti 28 godina, majka dvoje djece, sa završenom srednjom stručnom spremom, nezaposlena, iz Bijeljine, žrtva nasilja u porodici, osam godina je u braku, navodi zašto je još u braku i pored nasilja koje doživljava:

- *Samo kažeš trpim zbog djece, a na kraju shvatiš da je to velika greška, jer trpe i djeca uz tebe... Tek sada shvatam da je to bila velika greška, jer su djeca najviše trpila, znači bolje im je sad kada nemaju oca (imaju ga samo na papiru, nikako više), ali mirno legnu, mirno stanu, znači niko ih ne budi, niko ih ne prepada. Znali su u po noći da legnu da zaspe, da uđe mrtav pijan, da počne da lupa po kući, da mene psuje, tuče, svašta, to je kaos bio, djeca vrište, vrište... Molila sam ga, nemoj zbog djece, on psuje i jednu i drugu to je katastrofa, znači ipak je bolje...malo je nezgodno jedino kada nemaš gdje... To je teško kad nemaš gdje...*

Prava i mogućnosti koje ova kategorija stanovništva ima su jako mala. Ovaj problem je u uskoj vezi sa zapošljavanjem i (ne)mogućnošću da žene žrtve nasilja same sebi obezbijede stan. Većina učesnica koje su odlučile napustiti nasilnika, stanuje kod roditelja. Veoma mali broj žena koje su učestvovala u istraživanju ima svoj stan. U Hercegovačko-neretvanskom kantonu neke od pripadnica Romske nacionalne manjine trenutno stanuju u neuslovnom stanu i čekaju preseljenje u novi stan koji su dobile po programu koji se sprovodi unutar Akcionog plana za zbrinjavanje, zapošljavanje i zdravlje Roma; jedna, takođe pripadnica romske nacionalne manjine, dobila je smještaj od opštine, smještaj za socijalno ugrožene kategorije stanovništva;

jedna žena je stan naslijedila poslije smrti muža/nasilnika; jedna je sama otkupila stan koji je dobila od radne organizacije.

Udovica starosti 55 godina, majka troje djece, Romkinja, iz prigradskog naselja Sarajeva, koja je duži vremenski period živjela u nasilnom braku, iznosi svoj problem oko stanovanja:

- *Nemam rješenje da živim tu. Bila bi zadovoljna da mi daju bilo kakav smještaj da imam samo struju i da mi daju neka primanja da dijete mogu školovati. Al` najbitnije mi je da mi daju krov, bilo šta samo da me pomjere sa Kanala. U mene kisne skroz jedan dio.*

Romkinja starosti 31 godina, majka troje djece, nezaposlena, iz prigradskog naselja Sarajeva, razvedena, navodi svoje iskustvo:

- *Živim u jednoj prostoriji 5x4 kvadrata. Imam dvoje djece koju redovno školujem. Sad trebam da se uselim u novi stan koji sam dobila preko romske organizacije. To je jednosoban stan, nije nešto velik ali je bolje nego gdje sam sad... Za to niko ne pomaže. I mi smo razveli vodu i sami smo snosili troškove. Predsjednik udruženja se toliko trudio da dobijemo pomoć, da nam dio tih troškova snose ali nije uspio. U tim barakama samo su dvije romske porodice, ja i N. M., ostalo su ne-Romi. On se nije borio samo za nas, već za sve. Nisu nam ništa pomogli, ni jednokratnu pomoć. Sve troškove smo sami platili 156 KM smo platili satove za vodu. Sad dobijamo račun za vodu onoliko koliko i potrošimo, ali na taj račun moramo da platimo i zaostatak koji se prije uvođenja satova nije platio. Pošto se to gdje ja živim vodi na M. N. ja sam išla za nas obje da se žalim i da tražim pomoć. Obje primamo socijalnu pomoć i ne možemo od toga da živimo i da platimo sve. Moram dati djeci da jedu. Oni su sad veliki, jedan će sad u treći srednje. Ja ne mogu dobiti ni jednokratnu pomoć. Kad odem u opštinu kažu mi da ne mogu dobiti jer sam dobila od centra. Kad odem u centar kažu mi da mogu dobiti pomoć samo ako mi za bolnice treba nešto. Onda dođem u udruženje i S. mi pomaže. Predala sam pretprošle godine u dvanaestom mjesecu za jednokratnu pomoć od 60 KM, dobila sam je tek ove godine u januaru.*

Romkinja koja ima 45 godina, majka šestero djece, nezaposlena, iz prigradskog naselja Sarajeva, iznosi svoj stav o tome koja vrsta pomoći oko stanovanja bi joj bila korisna:

- *Samo krov nad glavom. Ono pomoći što primam još da imam krov nad glavom i 200 KM i meni više ništa od države ne treba.*

Romkinja koja ima 50 godina i majka je 12 djece, iz prigradskog naselja, dugi niz godina tpi nasilje i još je u nasilnom braku, iznosi svoje probleme oko stanovanja:

- *Živim u muževoj kući. To je njegova porodična kuća, kuća njegovog oca. Nemam ni struje ni vode. Počeli su mi kuću praviti i ostavili me što se kaže, ni na nebu ni na zemlji. (Ko Vam je počeo praviti kuću?) Organizacija romska. Dobili su oni donaciju, išli su od firme do firme i skupljali su donacije. Došli su do ploče i ostavili su nas. Nisu ni ploču uradili... Išla sam u Centar i opštinu i ništa. Rekli su da nemaju sredstava. Ja imam bolesno dijete, srčani bolesnik.*

Osim problema neuslovnog stanovanja i uopšte stanovanja ako se razvedu, Romkinje nemaju ni dovoljno informacija o tome da kao žrtve nasilja imaju pravo na pomoć, niti su se obraćale opštini ili drugim institucijama da im pomognu pri finansiranju režijskih troškova (struja, voda), plaćanja kirije i sl. Većina ih živi kod svojih ili muževljevih roditelja i taj smještaj je neuslovan. Potrebni su im bolji uslovi za stanovanje. Pomoć koja bi im bila važna je sufinansiranje struje, vode i pomoć pri nabavci ogrjeva.

Druge žene zbog nemogućnosti da same sebi obezbijede stan, te nerazumijevanja roditelja, nemogućnosti da dobiju smještaj od opštine ili osiguraju stan na drugi način, ostaju u nasilnim vezama. Razlog tome je generalna neinformisanost o njihovim pravima i nepoznavanje prava s kojim raspolažu na području svojih kantona i gradova. Postoji i jedno pozitivno iskustvo korisnice sigurne kuće koja je uspjela svojim snagama otići od nasilnika s četvero djece, zaposliti se i dignuti kredit za stan.

Žena starosti 47 godina koja ima anksiozni poremećaj, tri godine je bila u nasilnom braku, majka jednog djeteta, zaposlena, iz Sarajeva, navodi da je bila potpuno neinformisana o svojim pravima:

- *Ja nisam ni znala da mogu tražiti pomoć od nekog. Znam da su nekad prije bile liste po preduzećima, a sad ne znam ni kako se može dobiti. Ja sam samohrana majka već 20 godina i nisam znala da sam mogla tražiti. Ja nekako nisam nikad ni razmišljala da se nekom obratim za pomoć jer radim i imam platu. Uvijek mi je bilo da su socijalni slučajevi oni koji nemaju nikakvih primanja i da je ta pomoć za njih. Ja radim u poreznoj upravi i kod mene dolaze ljudi po uvjerenja kako bi predali za socijalnu pomoć. Kad vidim te ljude, mene bi bilo i stid da tražim pomoć kad već radim. S tim da sam se obraćala za invalidninu. Kad sam izvadila bubreg otišla sam u centar za socijalni rad i oni tamo su me pitali, je li samo jedan i imaš li još nešto. Predala sam i dobila procenat invalidnosti ali moj procenat nije ulazio u kategoriju onih koji bi dobili pomoć, manji je od 90%.*

Učesnice koje su odlučile izaći iz nasilne veze obraćale su se za pomoć u vezi stanovanja državnim institucijama. Iskustva su razočaravajuća. U institucijama su nailazile na različite probleme, od neljubavnosti osoblja do zakonskih ograničenja i poteškoća. U Zenici se ovim ženama nudio neuslovan smještaj dok u Sarajevu nisu imale ponuđenu ni tu opciju.

Žena starosti 33 godine, majka dvoje djece, iz ruralnog područja Zeničko-dobojskog kantona, nezaposlena, žrtva porodičnog nasilja, razvedena, bila je 14 godina u nasilnom braku, navodi svoje iskustvo:

- *Ja znam da ima opština za socijalno ugrožene i to su bivši izbjeglički kampovi u Banlozima i u Putovićima. Tu su smještene razne vrste ljudi, alkoholičari, bivši narkomani, sadašnji narkomani. To nije adekvatno za normalnu porodicu i za djecu.*

Većina ih je tražila pomoć u finansiranju/sufinansiranju dijela kirije ili režijskih troškova i tu su ponovo nailazile na barijeru. Ove vrste pomoći nisu dobijale jer ne spadaju u kategoriju stanovništva koje ima pravo na ovakvu vrstu pomoći i procijenjeno je da su sposobne za rad. Jedan manji broj učesnica nikad nije tražio pomoć jer su zaposlene i same su snosile troškove stanovanja.

Žena starosti 34 godine, majka jednog djeteta, nezaposlena sa završenom srednjom stručnom spremom, iz Bijeljine, žrtva nasilja u porodici, iznosi svoje iskustvo:

- *Kod mene je stambeno pitanje neriješeno, živim u kući kao podstanar, same nas dvije do prije dvije godine. Mama mi je umrla od raka, od njega nemam nikakve pomoći, tek je sad razvod u procesu, to stoji na sudu, nije riješeno, djetetu ništa ne daje. Dijete je na porođaju povrijeđeno, ja sam prošla sve te terapije i dan danas radim vježbe, sama radim, sama se borim i to je to. Znači, faktički kad me izbaci, na ulici sam, nemam stambeno pitanje riješeno. Od države nikad ništa nisam dobila, sve što sam u životu stvorila ostvarila sam sama svojom voljom.*

Većina učesnica ne vjeruju da im država može pomoći da riješe problem stanovanja. Žene koje su se obraćale institucijama nisu dobile pomoć, one koje se nisu obraćale čuju iskustva drugih te se iz tog razloga i ne odlučuju tražiti pomoć. Jedna od učesnica iako je zajedno sa bivšim mužem vlasnica stana, iz istog se sa djecom odlučila iseliti i sad stanuje kod roditelja. Bivši muž ne želi da prodaju stan niti da pronađu kompromisno rješenje. Svim nadležnim institucijama se bezuspješno obraćala za pomoć. Generalno mišljenje svih učesnica o državi i radu njenih institucija je jako nisko.

Žena starosti 38 godina, majka dvoje djece sa završenom višom školom, osoba sa onesposobljenjem, duži niz godina živjela je u nasilnom braku, zaposlena, iznosi svoje iskustvo kako je izašla iz nasilne veze.

- *Ja ne bih voljela da pričam o svom problemu, ali kad sam već počela da budem otvorena. Ja sam sa dvoje djece morala da napustim stan koji smo mi zajedno kupili. Suprug je ostao u stanu, a ja sam sa dvoje djece otišla u podstanare. Tu je bio centar za socijalni rad koji nije imao nimalo razumijevanja. Ja sam navela sve dokaze da plaćam kiriju i da su djeca kod mene. Određena mu je minimalna alimentacija. Mene je jako razočaralo da centar nije radio u korist djece. Mogla sam ja ostati u stanu sa djecom, a da on ide i iznajmi sebi neki stan. Oni uopšte nisu htjeli reagovati na to. Ja ne vidim da država pomaže ni invalidnim osobama ni djeci. Sve to ima na papiru a na djelu, nažalost, nema ništa.*

Žene bi se lakše odlučile napustiti nasilnu vezu kada bi za početak imale pomoć u obezbjeđivanju smještaja. Sve učesnice su navele da bi im od velike pomoći bilo obezbjeđivanje stana u prvom periodu nakon izlaska iz nasilne veze. Ta pomoć može biti u vidu uslovnog socijalnog stana ili finansiranja/sufinansiranja kirije i režijskih troškova. Problem stanovanja je često usko povezan sa problemom zapošljavanja i mogućnosti samofinansiranja troškova stanovanja. Učesnice koje su zaposlene govorele su da zbog malih primanja nisu u mogućnosti da plaćaju kiriju.

Majka troje djece koja ima 40 godina, nezaposlena, iz ruralnog dijela Kantona Sarajevo, žrtva porodičnog nasilja i živi u nasilnom braku, iznosi svoje iskustvo o traženju pomoći:

- *Ja sam se obraćala centru za socijalni rad za jednokratnu pomoć. Dobila sam je. Nisam imala novac da izvadim vjenčani list i za kćerku rodni list... Obraćala sam se ja, ali oni kažu da tražim sama. Kako da tražim kad ne radim, neće mi niko dati džaba da stanujem... Pitala sam ja, ali oni kažu, prvo nađite posao pa onda nađite stan i sami se snalazite. Jednostavno ove države uopšte nema. Ja ne vjerujem da ima te države i da postoji tako nešto. Šta njih briga što sam ja imala problem sa mužem koji je htio jednu večer da me ubije. Nemam se uopšte kome obratiti. Obraćala sam se policiji, oni uopšte ne reaguju. Oni samo kažu doći ćemo i kad dođu kažu, ma to je neka svađa, ti njemu, on tebi. Međutim oni tu ne budu, nema svjedoka. Kažu, nađite svjedoka. Međutim, ja sam i slikana, slikali su me iz krim policije da me muž istukao. Imala sam udarce po rukama, modrice od stezanja ruku, kako je naletio na mene.*

Žena starosti 45 godina, majka četvero djece, zaposlena, iz Mostara, bivša korisnica sigurne kuće, raseljena, žrtva fizičkog i psihičkog nasilja od strane muža, navodi:

- *Kad sam ja išla za to Bafo naselje [„Buffer“- naselje sa socijalnim stanovima], vidjela sam da nema ništa do toga, rekli su mi – nisi raseljeno lice, pa sam ja išla na petera, desetera vrata kako da dobijem status. Nisu me protjerale vojske nema veze s koje strane, jedne su protjerali jedni, drugi druge, treći treće a ja sam tražila kako da ja dobijem taj status, nigdje nema u zakonu paragrafa da bih se ja mogla uhvatiti za bilo što, ja kad sam išla tamo tražiti uzela sam pet dana godišnjeg i tražila, a bolje bi bilo da sam ležala. Pa sam tražila da mi daju građevinskog materijala, ma ništa, ništa, ništa...*

Žena starosti 66 godina, majka dvoje djece, penzionisana, iz Mostara, bivša korisnica sigurne kuće, razvedena, žrtva fizičkog i psihičkog nasilja od strane bivšeg muža, navodi svoj stav o tome kako izgleda izaći iz nasilnog braka:

- *Nasilnika ostavljaju na slobodi, a žrtva je i dalje žrtva. Da nema skloništa na ulici si. On je zaštićen u ovoj državi, ma nasilnika treba izbaciti bolan ni u kakvo sklonište. Njih treba a ne kažnjavati žene i djecu. Žene su kao negativne, proste, kurve oni su pošteni i zašto nisi trpila. Trpiš 30 godina, žrtva sam 30 godina, zbog djece sam trpila nasilje. Mogu ja svugdje otići, a gdje ću sa mačićima.*

Iz prethodno navedenog može se vidjeti kako većina žena ne vjeruje da im opština ili druge institucije mogu pomoći, kad je u pitanju rješavanje stambenog pitanja.

Žena starosti 37 godina, majka jednog djeteta, zaposlena sa srednjom stručnom spremom, iz Bijeljine, žrtva nasilja u porodici koja je dvije i po godine u vanbračnoj vezi, iznosi svoje mišljenje o potrebnoj podršci:

- *Mi smo svjesni da je naše društvo siromašno, da je stvarno fantazija da nam neko kupuje kuće ili stanove, ali neka prva pomoć, znači tri mjeseca, šest mjeseci, mjesec, bilo šta dok se ne snađe... Pomoć pri zapošljavanju, prvenstvo pri zapošljavanju, znači majkama sa djecom koje su preživjele ovakve traume, mjesec-dva je zbrinuti, pa nije bitno samo da ima kupatilo. Pa može i da se iznajmi nešto, pa da se tu jednostavno vrte, smjenjuju...kada se snađe jedna dođe druga i tako...*

IV 3.3 Izvod iz kvantitativne analize

Niti Strategija prevencije i borbe protiv nasilja u porodici za Bosnu i Hercegovinu za period 2009-2011. godine¹⁷³, niti Strateški plan za prevenciju nasilja u obitelji za Federaciju Bosne

173 Strategija prevencije i borbe protiv nasilja u porodici za Bosnu i Hercegovinu za period 2009-2011. godine

i Hercegovine 2009-2010. godine¹⁷⁴, kao ni Strategija za borbu protiv nasilja u porodici u Republici Srpskoj do 2013. godine¹⁷⁵, ne prepoznaju niti razvijaju posebne mjere i aktivnosti kako bi adresirale problem stambenog zbrinjavanja žena žrtava nasilja u porodici.

Bosna i Hercegovina nema Zakon o socijalnom stanovanju niti Strategiju o socijalnom stanovanju. Prema podacima Direkcije za evropske integracije Bosne i Hercegovine Strategija pristupa stanovanju je u izradi¹⁷⁶.

Zakon kojim je osnovan Fond stanovanja Republike Srpske¹⁷⁷ radi prikupljanja sredstava za rješavanje stambenih potreba građana, ne prepoznaje žrtve nasilja kao kategoriju koja bi imala prioritet pri kreditiranju (član 7).

Prava iz socijalne zaštite regulisana su Zakonima o socijalnoj zaštiti Federacije Bosne i Hercegovine i Republike Srpske. Ovi zakoni ne prepoznaju žrtve nasilja u porodici pa tako ni žene kao korisnice prava iz socijalne zaštite¹⁷⁸.

Izmjene i dopune ovih zakona i prepoznavanje žena žrtava nasilja kao posebno ranjive grupe koja bi trebalo da ostvaruje prava koja obuhvataju, između ostalog, i pravo na pomoć pri obezbjeđivanju stanovanja, predstavljalo bi izraz političke odlučnosti države koja je usvojila Rezoluciju o borbi protiv nasilja nad ženama u porodici i proglasila nultu toleranciju na nasilje prema ženama¹⁷⁹ da sa deklarativnog nivoa pređe na realizaciju proklamovanog na praktičnom nivou. Strategije za sprečavanje nasilja u porodici na svim nivoima vlasti kao dokumenti koji se bave specifičnim potrebama žrtava nasilja u porodici, među kojima su većinom žene koje imaju potrebu za stambenim obezbjeđivanjem, treba ovu potrebu da prepoznaju te razviju mjere i planiraju aktivnosti i finansijska sredstva za njeno zadovoljavanje. U protivnom, ne može se reći da je država učinila sve što je nužno i potrebno da bi zaštitila žene da ne trpe nasilje u porodici.

IV 3.4 Preporuke EU analiza

Uporedili smo preporuke sličnih studija iz Austrije, Kipra i Slovenije po pitanju problematike stanovanja za žrtve nasilja¹⁸⁰.

Austrijska studija navodi 10 konkretnih preporuka tj. zahtjeva iz ove oblasti. Uz preporuku da se poveća broj socijalnih stanova čiji su troškovi prihvatljivi i koji su za žrtve dostupni u kratkom vremenu, te da se uredi kompletan sistem hitnog stambenog zbrinjavanja za različite kategorije korisnika, traži se i posebna pažnja za stambeno zbrinjavanje starijih žena, žena s

„Službeni glasnik Bosne i Hercegovine“, br. 70/09.

174 Strateški plan za prevenciju nasilja u obitelji za Federaciju Bosne i Hercegovine 2009-2010. godine „Službene novine Federacije Bosne i Hercegovine“, br. 75.

175 Strategija za borbu protiv nasilja u porodici u Republici Srpskoj do 2013. godine „Službeni glasnik Republike Srpske“, br.136/10.

176 Direkcija za evropske integracije Vijeća Ministara Bosne i Hercegovine. Pregled strateških dokumenata u BiH. <<http://www.dei.gov.ba/Default.aspx?pageIndex=1>>. Pristupljeno 10.11.2011.

177 Zakon o fondu stanovanja Republike Srpske „Službeni glasnik Republike Srpske“, br. 11/00 i 56/06.

178 *Zakon o osnovama socijalne zaštite, zaštite civilnih žrtava rata i zaštite porodica sa djecom* „Službene novine Federacije Bosne i Hercegovine“, br. 36/99, 54/04, 39/06 i 14/09; *Zakon o socijalnoj zaštiti Republike Srpske* „Službeni glasnik Republike Srpske“ br. 5/93, 15/96, 110/03 i 33/08; *Zakon o socijalnoj zaštiti Republike Srpske* „Službeni glasnik Republike Srpske“, br. 37/12.

Socijalna zaštita u BiH je u nadležnosti entiteta. U Republici Srpskoj je tek 4. aprila 2012. godine usvojen novi Zakon o socijalnoj zaštiti koji je djecu žrtve nasilja i odrasle osobe žrtve nasilja u porodici uvrstio u korisnike socijalne zaštite. U Federaciji BiH u toku je donošenje novog zakona o socijalnoj zaštiti koji u nacrtu predviđa žrtve nasilja kao korisnike socijalne zaštite.

179 Rezolucija o borbi protiv nasilja nad ženama u porodici „Službeni glasnik Bosne i Hercegovine“, br. 15/08.

180 *The Poverty Risks of Women Affected by Violence and their Children - Report on the Socioeconomic situation in Austria*, WAVE (Women Against Violence Europe), Beč, 2009.

React to domestic Violence: Building a Support system for victims of Domestic Violence, Mediterranean Institute of Gender Studies, Nikozija, 2011.

React, Act Against Domestic Violence, Legal Information Centre for NGOs, Ljubljana, 2011).

invaliditetom i žena imigrantskog statusa.

Kiparska studija vidi najveći problem u izloženosti siromaštvu i socijalnoj isključenosti žrtava nasilja, te predlaže ekonomsku pomoć za stanovanje i zapošljavanje kao ključnu za aktivnu politiku inkluzije.

Slovenska analiza pokazuje dobru zakonsku regulativu po pitanju stambenog zbrinjavanja. Tako žrtve nasilja mogu ostvariti pravo na socijalni stan i izvan opštine u kojoj su imale prijavljeno prebivalište. Kao problem navode nejednak tretman prava nasilnika na imovinu i prava žrtve na slobodu, život i dostojanstvo, te preporučuju izjednačavanje ovih prava u korist žrtve, u ovom slučaju provođenje zaštitne mjere udaljavanja nasilnika iz stana.

IV 3.5 Konkretna i specifične preporuke

Možemo zaključiti da bi opštine/gradovi trebalo da vode brigu o tome da se jedan dio socijalnih stanova kao alternativni vid smještaja predvidi za žene žrtve nasilja.

Smještaj u sigurnu kuću je vremenski ograničen i nema svrhu stambenog zbrinjavanja.

Kao što većina učesnica istraživanja, žena žrtava nasilja navode, Zakon o socijalnoj zaštiti nije im predvidio nijedan vid sigurnosti, zaštite i pomoći po pitanju stanovanja. Žene koje su ostvarile neka prava iz ove oblasti uspjele su to po drugom osnovu: kao raseljene osobe, pripadnice manjine, samohrane majke i sl.

Potrebno je da i zakoni i praksa prepoznaju žrtvu nasilja kao socijalnu kategoriju. U ovom slučaju to znači da lokalne odluke koje se tiču dodjele socijalnih stanova, alternativnog smještaja, građevinskog materijala, odobravanja novčane pomoći za kiriju, režijske troškove i sl. među kriterijima za odabir korisnika sadrže žrtve nasilja u porodici kao kategoriju u potrebi.

IV 3.6 Zakonodavni i normativni okvir država evropske unije u oblasti stanovanja

Evropska Komisija

Evropska platforma za borbu protiv siromaštva i socijalne isključenosti: Evropski okvir za socijalnu i teritorijalnu koheziju, SEC(2010) 1564 final

Beskućništvo i isključenost iz stanovanja su možda najekstremniji primjeri siromaštva i socijalne isključenosti u današnjem društvu. Iako je pristup dostupnom stanovanju osnovna potreba i pravo, garantovanje ovog prava i dalje predstavlja bitan izazov u nekoliko zemalja članica. Izrada odgovarajućih i integrisanih odgovora, kako u cilju sprečavanja tako i otklanjanja beskućništva, i dalje je važan element strategije socijalnog uključivanja EU.

Evropska unija – politika socijalnog stanovanja

Evropska unija ne vodi jedinstvenu politiku socijalnog stanovanja, već tu problematiku prepušta državama članicama. Razlozi za obezbjeđivanje socijalnog stanovanja, kao i mehanizmi uz pomoć kojih se to postiže veoma se razlikuju od jedne evropske zemlje do druge. U nekima, kao što je Velika Britanija, socijalno stanovanje se uglavnom svodi na obezbjeđivanje stambenog prostora koji država, koja je njegov vlasnik, izdaje u zakup domaćinstvima sa nižim prihodima; dok u skandinavskim zemljama, Holandiji i Njemačkoj, socijalno stanovanje takođe uključuje pomoć u zakupu, što je na raspolaganju svim tipovima domaćinstava. S druge strane, u većini zemalja južne Evrope ima vrlo malo socijalnog stanovanja i stambeni prostor se uglavnom finansira, a često i gradi u sopstvenoj režiji. Isto se toliko, ako ne i više, razlikuju i modaliteti njegovog finansiranja¹⁸¹.

Španija

Organski zakon za efektivnu ravnopravnost žena i muškaraca (3/2007)¹⁸²

¹⁸¹ Izvor: Palgo centar, (2010). Socijalno stanovanje - Prikaz stambene politike Srbije i odabranih zemalja Evrope, str. 66.

¹⁸² *Organic Act for effective equality between women and men (3/2007).*

Državni mehanizmi za ravnopravnost (čl. 23-35): sve državne politike i planovi, poštujući pristup stanovanju, uključice mjere kreirane da osiguraju efikasnost principa ravnopravnosti žena i muškaraca; upravljačke gradske/urbane i zemljišne politike uzeće u obzir potrebe različitih društvenih grupa i porodica različite strukture, favorizujući jednak pristup svim gradskim službama i infrastrukturi.

Inicijativa nevladinog sektora: Prevencija siromaštva u Bečkom ženskom skloništu¹⁸³

Privremeni smještaj za zlostavljane žene i njihovu djecu: Sve žene, nezavisno od porijekla, godina, religije, mogu se obratiti Ženskom skloništu. To se takođe odnosi i na sve žene koje nemaju primanja, tako da sve žene koje su izložene nasilju mogu naći sigurno mjesto za život. Ako žena i njena djeca žele da odu iz njihovog doma zbog nasilja ili ako iseljenje i zabrana pristupa nisu dovoljne mjere da pruže zaštitu, one mogu biti primljene u Žensko sklonište. Bez ove mogućnosti, neke od njih ne bi imale gdje da žive, a neke ne bi mogle ni da zatraže pomoć Centra za beskućnike, već bi trebalo da ostanu sa nasilnikom i trpe zlostavljanje. U ruralnim regionima Austrije mnoge žene su još uvijek suočene sa problemom nedovoljnih ili nedostajućih usluga podrške.

Boravišni status: Informisanje i obezbjeđenje ovog statusa je prioritetno za žene koje žele da ostanu u Austriji. Savjetnice sarađuju sa autoritetima i pružaocima usluga, kao što je Savjetodavni centar za migrante u Beču, kao i sa savjetodavnim centrima za izbjegla lica i azilante, da bi se pribavile informacije o statusu boravka za određenu ženu i da se pokušalo da se obezbijede prava da ona ostane u zemlji. Samo pod tim uslovima je moguće da žena pristupi tržištu rada i preduzme buduće korake ka obezbjeđivanju svog opstanka. Ako žena želi da se razvede od supruga ona ima potrebu na savjetovanje o tome da li će razvod voditi ka gubljenju dozvole za boravak u zemlji. Još uvijek ima žena koje ne mogu da zatraže razvod i koje moraju da se vrate suprugu, jer ne mogu da se vrate u zemlju porijekla. Zbog toga, od najveće moguće važnosti je da žena dobije boravišni status nezavisno od svog muža.

Nalaženje novog doma: Nezavisno od individualne situacije svake žene, savjetnice pomažu ženama da nađu novo mjesto za život poslije vremena koje su provele u Ženskom skloništu, u slučaju da se one ne mogu vratiti u porodični dom. Ukoliko je potrebno savjetnice usmjeravaju žene na „smještaj za majku i dijete“ ili u kuće za vrlo mlade ili samohrane majke, te je Servis za stanovanje grada Beča važna opcija. Bečko žensko sklonište ima odličnu saradnju sa strukturama grada. Na žalost, u drugim provincijama u Austriji nije moguće da žena koja je izložena nasilju aplicira za „stan za hitne slučajeve“, iako je to resurs od suštinskog značaja za žene. Mogućnost pristupačnom stanovanju je vrlo važna tema u prevenciji nasilja, ali posebno u seoskim oblastima ona predstavlja veliki izazov. Drugi važan aspekt je prevencija obaveštenja o iseljenju. Ako je žena u opasnosti da izgubi porodični stan dok boravi u skloništu zato što njen partner, koji u njemu još uvijek živi, više ne plaća kiriju i račune, savjetnice kontaktiraju vlasnike stana u namjeri da obavijeste da žene imaju nameru da nastave da u njemu žive.

Stanovanje u prelaznom periodu: Od 2006. godine Bečko žensko sklonište ima specijalni model stanovanja koji predstavlja prelazne kuće i stanove za žene koje više nemaju potrebu za intenzivnom podrškom skloništa, ali se ne mogu obratiti drugim organizacijama za smještaj ili nemaju pravo na korišćenje stanova za hitne slučajeve ili gradskih stanova. Osim što imaju gdje da žive, žene su podržane od strane socijalnih radnica/ka, ali ne tako intenzivno kao što je to bilo dok su boravile u skloništu, što im pomaže da ponovo steknu nezavisnost, korak po korak. Poslije napuštanja skloništa, sudske procedure (razvod, starateljstvo, izdržavanje, krivične procedure i sl.) nisu završene u mnogim slučajevima. Dok boravi u prelaznom stanu žena je sve vrijeme podržavana u pravnim procesima u kojima učestvuje. Zahtjev za boravak u prelaznom stanu moguće je ako žena ima izvjesna primanja i ako akutno ne postoji opasnost od nasilja. Broj stanova se stalno povećava (planira se da ih 2010. bude 50). Po pravilu, stan je dostupan na jednu godinu, ali u specifičnim slučajevima taj period može biti produžen. Praksa pokazuje da je model prelaznog stanovanja vrlo važan

183 Klein, S. (Ed.), (2009), p. 84-88.

Dodatak postojanju ženskog skloništa. Da ova opcija ne postoji, određen broj žena i djece, koji nemaju alternativu, morala bi se obratiti Centru za beskućnike, a neke imigrantkinje ne bi bile primljene ni tamo.

IV 4. Dostupna pravda i nasilje prema ženama

Aleksandra Petrić

IV 4.1 Uvod

Bosna i Hercegovina (BiH) još nema okvirni zakon o besplatnoj pravnoj pomoći kao temeljni garant za jednak pristup sudu i pravdi svim njenim građanima. Zakon o besplatnoj pravnoj pomoći imaju Republika Srpska (RS), Brčko Distrikt, i nekoliko kantona u Federaciji BiH (FBiH). U ograničenom obimu besplatnu pravnu pomoć pružaju advokatske komore i jedinice lokalne samouprave (opštine). Treba istaći i dalje visoke advokatske tarife kao i da su plaćanja sudskih troškova oslobođene samo određene ograničene kategorije siromašnih građana (oni koji ostvaruju pravo na socijalnu zaštitu) što i dalje često sprečava neuke građane/ke kao i građane/ke koji spadaju u neku od ranjivih kategorija stanovništva da na adekvatan način zaštite svoja prava. Da bi obezbijedile jednakost svih građana pred zakonom, države širom svijeta su oformile centre za pružanje besplatne pravne pomoći. U našoj zemlji ovaj posao u većini slučajeva obavljaju NVO-i čija pomoć najčešće obuhvata davanje usmenih pravnih savjeta i pomoć kod sastavljanja isprava, predstavki i prijedloga nadležnim organima. Treba imati u vidu da se ovakvi centri nalaze samo u većim gradovima. Žene žrtve porodičnog nasilja mogu dobiti informaciju u centrima za socijalni rad koji pružaju pomoć kod ostvarivanja prava žrtve porodičnog nasilja na besplatnu pravnu pomoć i besplatnu zdravstvenu pomoć, te ako je to potrebno, smještaj u sigurnu kuću za žrtve porodičnog nasilja, te osnovne pravne informacije o pravima i postojećim servisima u okviru socijalne zaštite.

Ovaj dio studije je fokusiran na pitanje dostupnosti pravde ženama žrtvama rodno zasnovanog nasilja i temelji se na:

- a) kvalitativnoj analizi iskustava, mišljenja i stavova žena žrtava rodno zasnovanog nasilja koje su učestvovala u fokus grupama i sa kojima su obavljen individualni, dubinski, intervjui¹⁸⁴. Osnovni zaključak kvalitativne analize da žene žrtve rodno zasnovanog nasilja nisu dovoljno informisane o postojećoj pravnoj regulativi a samim tim ni pravima koja imaju, kao ni o postojanju centara za pružanje besplatne pravne pomoći. Žene koje su čule za centre i koristile njihove usluge su u principu zadovoljne pruženom uslugom, ali određenom broju žena je potrebno zastupanje na sudu zbog neplaćanja alimentacije od strane bivšeg supruga što centri pri nevladinim organizacijama nisu u mogućnosti da im obezbijede.
- b) kvantitativnoj analizi zakona i politika koji definišu prava žena žrtava rodno zasnovanog nasilja u odnosu na pristup pravdi. Osnovni zaključak kvantitativne analize: zakoni i strateški akti o pristupu pravdi tek u interpretaciji regulišu pitanje pristupa pravdi za žene žrtve rodnozasnovanog nasilja, sa određenim izuzecima kao što su to npr. krivični zakoni i zakoni o zaštiti od nasilja u porodici. Analizirani zakoni i politike u ovoj oblasti ne identifikuju žene žrtve nasilja kao posebnu isključenu grupu, ali se zasnivaju na opštim principima nediskriminacije i poštovanja ljudskih prava; posebno ističu zaštitu socijalno ugroženih kategorija, djece i sl.

IV 4.2 Izvod iz kvalitativne analize

Sa ženama, učesnicama fokus grupa i individualnih intervjua, razgovaralo se o njihovom poznavanju termina besplatne pravne pomoći, te koliko su koristile ovakve vrste usluga. Veći broj njih nikada nije čuo za ovaj pojam a samim tim nisu ni koristile usluge centara koji pružaju tu vrstu pomoći. Uglavnom su neinformisane o svojim pravima, pogotovo kada je riječ o ženama koje nisu obrazovane. Takođe, veći broj žena uopšte nije čuo za zakone o zaštiti od nasilja u porodici.

184 15 fokus grupa i devet individualnih intervjua (ukupno 99 žena je obuhvaćeno istraživanjem).

Manji broj žena kojima je termin besplatne pravne pomoći poznat informaciju su dobile od predstavnica nevladinih organizacija ili zaposlenih u centrima za socijalni rad. Nepoznavanje prava i izolacija u kojoj se nalaze zbog nasilja kojem su izložene, žene sprečava da potraže pomoć. Žene koje su se obratile nevladinim organizacijama koje pružaju besplatnu pravnu pomoć, pomoć su najčešće tražile u slučaju razvoda ili neplaćanja alimentacije.

Romkinja starosti 31 godinu, majka troje djece, nezaposlena, iz prigradskog naselja Zenice, razvedena, navodi svoje iskustvo o tome koliko zna o besplatnoj pravnoj pomoći:

- *Čula sam za to. Morala sam da tužim čovjeka da bi dobila socijalnu pomoć. Da mi plaća po 100 KM za njih. Ni on nigdje ne radi, al` eto bar da plaća tih 100 KM. Tad sam išla kod njih da mi napišu to da on plaća za djecu. Tamo je sve besplatno. Oni tebe sve saslušaju, to su advokati samo što poslije posla dolaze tu raditi. Tako da su mi sve napravili i predala sam na sud. Kasnije je poziv došao, ja sam otišla tamo. Tamo mogu otići ako mi bilo šta zatreba, npr. ako me odbiju sa socijalne pomoći, mogu otići da mi napišu žalbu.*

Manji broj žena iako je znao za postojanje centara nije se obraćao za pomoć jer još uvijek nisu spremne da napuste nasilne veze. Razlozi za ostajanje u ovakvim vezama su povezani sa problemima o kojima se govorilo u prethodnim poglavljima. Jedna od ispitanica koja je bila izložena psihičkom maltretiranju od strane poslodavca, mobingu, takođe nije tražila pravnu pomoć nego je dala otkaz i promijenila posao. Ovako je postupila iz staha da, ako pokrene postupak, više niko neće htjeti da je zaposli.

Žene, učesnice fokus grupa i individualnih intervjuja koje su se obratile za pomoć u centre za besplatnu pravnu pomoć zadovoljne su pruženim uslugama. Prema njihovim iskustvima, pored pisanja različitih podnesaka dobijaju i bitne informacije oko plaćanja sudskih troškova. Svako podnošenje tužbe na sudu košta u prosjeku oko 200 KM. Ako su žene nezaposlene i prijavljene na Biro za zapošljavanje oslobođene su plaćanja ovih troškova.

Žena starosti 33 godine, majka dvoje djece, nezaposlena sa završenom srednjom stručnom spremom, iz ruralnog dijela okoline Zenice, koja je žrtva porodičnog nasilja i razvedena nakon 14 godina nasilnog braka, iznosi svoja iskustva sa uslugom pravne pomoći:

- *Ja jesam. Kad sam imala nasilje u porodici obratila sam se prvo centru za socijalni rad i policiji. Oni su mi pomogli. Smjestili su u Mediku i mene i djecu. Kad sam se malo pribrala, otišla sam u pratnji psihoterapeutkinje u Centar za pravnu pomoć ženama žrtvama nasilja. Tu sam dobila adekvatnu pomoć, napravili su mi tužbu za povjeravanje i izdržavanje djece. To sam odnijela na sud gdje su mi sve objasnili kako i šta. Donijela sam potvrdu da sam na birou i CIPS, tako da nisam morala platiti ni podnesak tužbe koji je 200 KM. Stvarno su mi izašli u susret.*

Ista ispitanica daje i preporuku šta je potrebno ženama da im se olakša proces razvoda:

- *Potrebno je da se ne plaćaju sudski troškovi. Na primjer, da žene ne plaćaju sudske troškove za povjeravanje i izdržavanje djece. To puno znači jer da bi se predala bilo koja tužba mora se platiti 200 KM. Meni su u Centru za besplatnu pravnu pomoć ženama, besplatno sačinili tužbu. Uz tu tužbu sam predala CIPS i potvrdu sa biroa i nisan ni feninga platila, a dole fino piše da je vrijednost spora 200 KM.*

Pomoć koju pružaju centri za besplatnu pravnu pomoć nije uvijek dovoljna da bi se riješili svi problemi. Poslije završenog procesa razvoda braka žene koje imaju djecu podnose zahtjeve za naplatu alimentacije. Bivši muževi najčešće ne plaćaju alimentaciju, nakon čega centri pomažu u pisanju zahtjeva za izvršenje. Dalje im više ne mogu pomoći jer ne pružaju usluge zastupanja pred sudovima. Veoma je mali broj žena koje sebi mogu priuštiti advokata, a proces se nastavlja pred sudom.

Žena starosti 28 godina, majka dvoje djece, nezaposlena, sa završenom srednjom stručnom spremom, iz Bijeljine, žrtva nasilja u porodici, osam godina u braku, dijeli svoje iskustvo u naplati alimentacije:

- *Takođe i ja sam predala u besplatnoj pravnoj pomoći papire za alimentaciju, sada čekam. Odustala sam od imovine, iako smo devet godina živjeli zajedno, nismo bili vjenčani, ali kažu da imam neka prava, odustala sam od svega toga, sve što tražim to je alimentacija, jer nemam ja živaca s njim se pregoniti po sudu, e ja sam ovo, ti si ono...jednostavno nije to vrijedno mojih*

živaca, mnogo toga sam preživjela, nemam više snage da se borim s njim. Samo alimentacija, od ostalog sam digla ruke, ne treba mi ništa, alimentacija i da me ostavi na miru...

Žena starosti 40 godina, majka jednog djeteta, sa završenom osnovnom školom, nezaposlena iz Bijeljine, žrtva nasilja u primarnoj porodici, živi u braku, kćerka joj je žrtva socijalne nebrige, navodi svoje iskustvo:

- *Radom u Lari (ženska NVO u Bijeljini koja pruža besplatnu pravnu pomoć) sam zadovoljna, ali kada dođe do sudskog procesa onda vam treba debeo džep, da bi se nešto završilo, jer se sve novcem završava.*

Žena starosti 27 godina, majka dvoje djece, bez škole, nezaposlena, Romkinja i izbjeglica iz prigradskog naselja, rastavljena, iznosi svoje iskustvo od koga je tražila pomoć i šta je postigla tim:

- *Jesam ja tražila pomoć preko suda, preko opštine, preko Medice, preko centra za socijalni rad u vezi malog kad je ostao kod oca. Mi smo imali probleme, tukao me non stop. Ja sam malog ostavila kod njega jer više nisam mogla trpiti udarce i maltretiranje. Malog sam preko suda dobila. Obratila sam se i advokatu... Plaćala sam takse, one markice male i platila sam advokata. Advokatu sam platila 170 KM za jedan potpis... Nisam imala nikakvu pomoć. A on ne plaća alimentaciju i nikad mi nije ništa dao.*

Učesnice su navele da bi žrtve rodno zasnovanog nasilja u porodici trebalo da budu oslobođene plaćanja sudskih troškove bez obzira na to da li su zaposlene ili ne. Sljedeća vrsta pomoći bi bila da se pri centrima za besplatnu pravnu pomoć obezbijede advokati koji bi ih mogli zastupati pred sudovima ili da ova kategorija stanovništva ima određeni popust pri plaćanju advokatskih usluga.

Pedesetogodišnjakinja, majka troje djece, Romkinja, iz prigradskog naselja Sarajeva, koja je duži vremenski period živjela u nasilnom braku i čiji muž je umro, navodi svoj stav koja vrsta pomoći je potrebna ženama žrtvama nasilja kako bi mogle da se izbore za svoja prava i šta bi to država trebalo da obezbijedi tim ženama da bi im olakšala:

- *Najbolje bi bilo da nam država da dobar štrik pa da se objesimo. Ne gledaju nas, niko nas ne poštuje. Šta je ona od mene bolja ako kucnem joj na vrata?! Samo te šalju od vrata do vrata i kad sva vrata obiđeš, ovo je živa istina što ti pričam, pričam ti o centru za socijalni rad. Kad sva vrata obiđeš, uzmeš svoju torbu pod ruku i plaćući ideš napolje. Izađeš a nikakvo rješenje nemaš a glad te obara dok hodaš. Oni tebi ne vjeruju.*

Žena starosti 47 godina koja ima anksiozni poremećaj, majka jednog djeteta, zaposlena, koja je tri godine bila u nasilnom braku, dijeli svoje iskustvo:

- *U ovoj državi ništa ne funkcioniše kako treba. Žene koje ganjaju neku vrstu pomoći dok izganjaju sve potvrde i svu potrebnu dokumentaciju treba im opet novac kojeg nemaju. Bilo bi dobro da postoji neki centar u kojem bi žena kad dođe mogla dobiti svu potrebnu pomoć.*

Neke ispitanice su razočarane u mehanizme državne zaštite i smatraju da treba zakonski biti osigurana pravna pomoć žrtvama rodno zasnovanog nasilja: pomoć pri zapošljavanju, pomoć pri rješavanju stambenog pitanja, psihološka pomoć, sve ono što smatraju da sad ne postoji.

Mlađa ispitanica od 23 godine, bez djece, radi na crno, iz Mostara, bivša korisnica sigurne kuće, doživjela fizičko i psihičko zlostavljanje od strane oca, iznosi svoje razočaranje u institucije:

- *Ja sam se bila razočarala, općenito u Centar (za socijalni rad), policiju, jedino mi je SOS Kinderdorf pomogao i vi ovdje naravno (Karitas). Što se tiče policije i Centra, ja sam jednom došla u situaciju i otišla sam u ured N.D. naravno preko veze, i podnijela tužbu. Kad sam došla u Centar oni me šalju u Kinderdorf, oni u policiju, iz MUP-a kažu mi ti ne možemo ništa bez Centra za socijalni rad. Niko mi nije rekao što da radim slali su me od jedne ustanove u drugu. Kad sam došla u policiju, mama je bila kod nas u stanu a mala sestra je ostala s njim, ja se nisam brinula za njeno fizičko zdravlje, on nju voli, ali bilo me strah što ako njemu dođe da je odvede negdje vani, i mi je više nećemo vidjeti, toga sam se bojala. Ja dođem kod inspektorice, nakon što su me izvozali, i ona meni govori ništa mi tebi ne možemo pomoći, ti si ovdje bila*

već nekoliko puta, šta ti očekuješ od nas, u meni je bila masa emocija i bijesa, kad sam ustala stolica je pala o pod, nisu mogli vjerovati da ja tako reagiram kao mlada osoba, ja sam izašla iz policije i nisam se više vraćala; kad neko kaže hajde u Centar za socijalni rad oni će nešto napraviti, ma neće. Koliko puta smo bili i prije nego je mama otišla. I prijave i sve, nema ništa od tog. A za besplatnu pravnu pomoć ja nisam znala možda je mama znala ali nije ona imala jaku volju da ode. Možda sad kad vratim film možda sam bila mlada, ja mislim da neke stvari mogu promijeniti, ali šta ćeš ti kad ti dođe osamnaestogodišnjakinja, misliš da je nezrela.

IV 4.3 Izvod iz kvantitativne analize

Zakon o ravnopravnosti spolova BiH¹⁸⁵, pored svoje osnovne namjene osiguranja jednakopravnosti polova u svim sferama života, takođe posvećuje posebnu pažnju zaštiti od nasilja. Prema članu 6. "nadležne vlasti obavezne su poduzeti odgovarajuće mjere radi eliminacije i sprečavanja nasilja po osnovu spola u javnoj i privatnoj sferi života, te osigurati instrumente pružanja zaštite, pomoći i naknade žrtvama". Ako govorimo o širem tumačenju pojma rodno zasnovanog nasilja nad ženama treba istaći da Zakon poziva na uvođenje efikasnih mehanizama za zaštitu od različitih oblika nasilja i diskriminacije žena. Tako u obrazovanju, "nadležne vlasti, obrazovne institucije i druge pravne osobe obavezne su preduzimati nikakve disciplinske ili druge kaznene mjere prema osobi, zbog činjenice da se on/ona žalio/la na diskriminaciju, uznemiravanje, ili seksualno uznemiravanje, ili je svjedočio/la o diskriminaciji, uznemiravanju, ili seksualnom uznemiravanju" (čl. 11). Prema članu 13, u oblasti zapošljavanja "poslodavac je dužan preduzeti efikasne mjere u cilju sprečavanja uznemiravanja, seksualnog uznemiravanja i diskriminacije po osnovu spola u radu i radnim odnosima utvrđenim stavom (1) ovog člana, te ne smije preduzimati nikakve mjere prema zaposleniku/ci zbog činjenice da se on/ona žalio/la na uznemiravanje, seksualno uznemiravanje i diskriminaciju po osnovu spola". U oblasti socijalne zaštite: "Zabranjena je diskriminacija na osnovu spola u uživanju svih oblika socijalnih prava utvrđenih važećim zakonima, a posebno u slučajevima: a) podnošenja zahtjeva za ostvarivanje bilo kojeg prava iz oblasti socijalne zaštite; b) postupka utvrđivanja i načina korišćenja socijalnih prava i utvrđenih beneficija; c) prestanka uživanja utvrđenih prava" (čl. 16) U zdravstvenoj zaštiti su takođe zagarantovana jednaka prava polovima, s tim da se nalaže da nadležni organi vlasti preduzmu posebne mjere u cilju zaštite i unapređenja reproduktivnog zdravlja žena (čl. 18). Zakon o ravnopravnosti spolova reguliše i sudsku zaštitu žrtava polne diskriminacije koja se ostvaruje u postupku u kojem se o tom pravu odlučuje kao o glavnom pitanju a može tražiti zaštitu i u posebnom postupku za zaštitu od diskriminacije u skladu sa Zakonom o zabrani od diskriminacije u BiH (čl. 23). Zakon o ravnopravnosti spolova predviđa kaznene odredbe, kaznu zatvora za nasilje, uznemiravanje ili seksualno uznemiravanje, odnosno novčanu kaznu za diskriminaciju, nasilje, uznemiravanje ili seksualno uznemiravanje, te hitnost ovih postupaka (čl. 29-31).

Zakon o zabrani diskriminacije BiH¹⁸⁶ zabranjuje svaku diskriminaciju po bilo kojoj osnovi uključujući i rod, te između ostalog i posrednu diskriminaciju (čl. 3), te uznemiravanje, polno uznemiravanje, mobing (čl. 4), koji tumačenjem mogu uključivati i nasilje nad ženama, odnosno rodno zasnovano nasilje. Pravila nediskriminacije se primjenjuju na oblasti zapošljavanja i radnih odnosa, obrazovanja, nauke i sporta, socijalne i zdravstvene zaštite, stanovanja, porodice, prava djeteta, između ostalog (čl. 6). Prema članu 7, centralna institucija za zaštitu od diskriminacije je Institucija ombudsmana za ljudska prava u BiH, koja pruža pomoć žrtvama diskriminacije, te prati oblast primjene zakona. Pored toga se kaže da "svako lice ili grupa lica koja smatra da je diskriminisana može tražiti zaštitu svojih prava putem postojećih sudskih i upravnih postupaka" (čl. 11), te posebne tužbe u parničnom postupku (čl. 11 i 12). Članom 18. Zakona predviđa se zaštita lica koje prijavljuje diskriminaciju ili učestvuje u postupku, te se kaže da "nijedno lice koje je prijavilo diskriminaciju ili učestvovalo u pravnom postupku za zaštitu od diskriminacije neće trpjeti nikakve posljedice zbog takvog prijavljivanja ili učestvovanja". Predviđene su kaznene i prekršajne odredbe za kršenje ovog zakona.

185 Zakon o ravnopravnosti spolova u BiH, "Službeni glasnik BiH", br. 16/03 i 102/09, prečišćeni tekst, "Službeni glasnik BiH", br. 32/10.

186 Zakon o zaštiti od diskriminacije u BiH, "Službeni glasnik BiH", br. 59/09.

Zakon o zaštiti od nasilja u porodici FBiH¹⁸⁷ reguliše zaštitu od nasilja prema odredbama Zakona o prekršajima (čl. 2), a subjekti zaštite su obavezani na žurno rješavanje ove vrste predmeta (čl. 3). Prema članu 4. "osigurava se nesmetani pristup sudu za prekršaje svih subjekata zaštite bez bilo kakvih troškova, s tim da se osigura potpuna i sinkronizirana povezanost sustava te zaštite." Prema članu 7, "zdravstveni i socijalni djelatnici, nastavnici, odgajatelji, medicinske, obrazovne i druge ustanove i tijela, kao i nevladine organizacije, koji u obavljanju svoje dužnosti doznaju za počinjeno nasilje u obitelji, dužni su odmah po saznanju prijaviti počinjeno nasilje u obitelji nadležnoj policijskoj upravi", uključujući članove porodice i sve građane, gdje su svi ovlašćeni podnositelji zahtjeva za pokretanje prekršajnog postupka. Zaštitne mjere između ostalog uključuju i "udaljenje iz stana, kuće ili nekog drugog stambenog prostora i zabrana vraćanja u stan, kuću ili neki drugi stambeni prostor" za počinitelja nasilja (čl. 12), čime se žrtve nasilja ne izmještaju iz svojih sredina i čime se smanjuje rizik njihove isključenosti. Prema članu 13, osobi izloženoj nasilju može biti osigurana zaštita putem privremenog smještaja i zbrinjavanja u socijalnim ili drugim centrima (kućama spasa) ili kod drugih porodica, odnosno na drugim pogodnim mjestima, te može imati pravo na privremeno uzdržavanje iz alimentacijskog fonda.

Zakon o zaštiti od nasilja u porodici RS¹⁸⁸ sadrži iste odredbe o hitnosti procesa i nesmetanosti pristupa sudu subjektima zaštite (čl. 3 i 4), te o obavezi prijavljivanja nasilja (čl. 7). Jednaka zaštitna mjera udaljenja nasilnika je predviđena zakonom RS (čl. 9), te mjera osiguranja zaštite žrtve nasilja (čl. 13). Prema ovom članu, Ministarstvo zdravlja i socijalne zaštite RS obavezno je donijeti propise o uslovima za otvaranje i rad sigurne kuće. Izmjenama i dopunama ovog zakona, osigurano je finansiranje sigurnih kuća (70% iz budžeta entiteta i 30% iz budžeta opština i gradova) (čl. 7).

Državni krivični zakon, oba entitetska zakona, Krivični zakon FBiH¹⁸⁹ i Krivični zakon RS¹⁹⁰, te Krivični zakon Distrikta Brčko inkriminšu nasilje nad ženama i djecom (zbog lakšeg pregleda u nastavku nalazi se tabela sa članovima koji inkriminšu rodnozasnovano nasilje, odnosno nasilje nad ženama i nasilje nad djecom). Inkriminiranje djela u ovim zakonima predstavlja osnovu za krivično procesuiranje ovih slučajeva radi osiguranja dostupnosti pravde.

Tabela prikazuje pregled krivičnih djela rodno zasnovanog nasilja.

	KZ BiH	KZ RS	KZ FBiH	KZ Distrikta Brčko
Nasilje na osnovu pola				
Uznemiravanje				
Seksualno uznemiravanje				
Povreda ravnopravnosti čovjeka i građana	član 145.	član 162.	član 183.	član 174.
Silovanje	član 172. g (zločin protiv čovječnosti); član 173. e (ratni zločin protiv civilnog stanovništva)	član 193.	član 203.	član 200.
Obljuba nad nemoćnim osobom		član 194.	član 204.	član 201.
Polni odnos zloupotrebom položaja		član 196.	član 205.	član 202.
Prinuda na polni odnos			član 206.	član 203.

187 *Zakon o zaštiti od nasilja u porodici FBiH*, „Službene novine FBiH“, br. 22/05 i 51/06. Napominjemo da je u FBiH u vrijeme nastanka ovog teksta u drugom čitanju bio Prijedlog zakona o zaštiti od nasilja u porodici te stoga je analiziran tekst važećeg zakona

188 *Zakon o zaštiti od nasilja u porodici Republike Srpske*, „Službeni glasnik RS“, br. 118/05 i 17/08. Napominjemo da je u Republici Srpskoj u vrijeme nastanka ovog teksta raspravljani Nacrt zakona o zaštiti od nasilja u porodici u Narodnoj skupštini, pa je stoga analiziran tekst važećeg zakona.

189 *Krivični zakon FBiH*, „Službene novine FBiH“, br. 36/03, 37/03, 21/04, 69/04, 18/05, 42/10, i 42/11.

190 *Krivični zakon Republike Srpske* „Službeni glasnik Republike Srpske“, br. 49/03, 108/04, 37/06, 70/06, 73/10 i 1/12.

Polni nasilje nad djetetom		član 195.	član 207.	član 204.
Bludne radnje			član 208.	član 205.
Zadovoljenje polnih strasti pred drugim		član 197.		
Zadovoljenje pohote pred djetetom ili maloljetnikom		član 197.	član 209.	član 206.
Navođenje na prostituciju	član 172.g (zločin protiv čovječnosti); član 173.e (ratni zločin protiv civilnog stanovništva)	član 198.	član 210.	član 207.
Iskorišćavanje djeteta ili maloljetnika radi pornografije		član 199.	član 211.	član 208.
Proizvodnja i prikazivanje dječije pornografije		član 200.		
Upoznavanje djeteta s pornografijom			član 212.	član 209.
Rodoskrvuće		član 201.	član 213.	član 210.
Dvobračnost		član 202.	član 214.	član 211.
Omogućavanje sklapanja nedozvoljenog braka		član 203.	član 215.	član 212.
Vanbračna zajednica s mlađim maloljetnikom		član 204.	član 216.	član 213.
Nasilje u porodici ili porodičnoj zajednici		član 208.	član 222.	član 218.
Zapuštanje i zlostavljanje maloljetnog lica		član 207.	član 219.	član 216.
Napuštanje djeteta			član 220.	
Oduzimanje maloljetnog lica		član 205.	član 217.	član 214.
Kršenje porodičnih obaveza		član 209.	član 221.	član 217.
Izbjegavanje davanja izdržavanja		član 210.	član 223.	član 219.
Promjena porodičnog stanja		član 206.	član 218.	član 215.
Ubistvo		član 148.	član 166.	član 163.
Teško ubistvo		član 149.	član 166.	član 163.
Ubistvo na mah		član 150.	član 167.	član 164.
Ubistvo djeteta pri porođaju		član 151.	član 169.	član 166.
Protivpravni prekid trudnoće		član 154.	član 171.	član 168.
Tjelesna* povreda		član 155.		
Teška tjelesna ozljeda*		član 156.	član 172.	član 169.
Lakša tjelesna ozljeda			član 173.	član 170.
Trgovina ljudima	član 186.			
Međunarodno vrbovanje radi prostitucije	član 187.			
Prisilna trudnoća	član 172.g (zločin protiv čovječnosti)			
Prisilna sterilizacija	član 172.g (zločin protiv čovječnosti)			

* Uključuje genitalnu mutilaciju

Prema Zakonu o besplatnoj pravnoj pomoći RS¹⁹¹ pravo na pravnu pomoć mogu ostvariti: a) državljani Republike Srpske i građani Republike Srpske i druga fizička lica koja se nalaze na teritoriji Republike Srpske, a koja se identifikuju kao ugrožene kategorije i b) fizička lica koja se nalaze na teritoriji Republike Srpske, pod međunarodnom zaštitom u skladu sa međunarodnim standardom, a naročito izbjeglice, lica pod privremenim prihvatom, žrtve trgovine ljudima, a koja nisu u stanju da izmiruju troškove pravne pomoći (čl. 14). Ugrožene kategorije, po finansijskom kriterijumu, su a) lica koja primaju socijalnu pomoć, b) nezaposleni, bez drugih redovnih primanja ili prihoda, v) lica lošeg imovinskog stanja, g) korisnici prava na starosnu i invalidsku penziju, d) lica sa oduzetom poslovnom sposobnošću i duševno oboljela lica smještena u zdravstvene ustanove, đ) djeca bez roditeljskog staranja i e) lica kojima je prije kratkog vremena u drugom predmetu utvrđeno pravo na dodjelu pravne pomoći (čl. 17). Žrtve nasilja nisu identifikovane kao posebna kategorija korisnika.

Zakon o kancelariji za pravnu pomoć Brčko Distrikta Bosne i Hercegovine¹⁹² reguliše pružanje besplatne pravne pomoći za građane Distrikta „ako ne posjeduje dovoljno sredstava da plati advokata i troškove zastupanja i da ispunjava finansijske kriterije za zastupanje“ (član 13). Pravo na pravnu pomoć po finansijskom kriteriju imaju građani, odnosno lica koje: prima socijalnu pomoć; nezaposleni, bez drugih redovnih primanja ili prihoda; lošeg imovnog stanja; djeca bez roditeljskog staranja; lica lošeg zdravstvenog stanja bez prihoda. Dakle osnova za ostvarivanje prava na pravnu pomoć je slabo imovno stanje. Interpretacijom zakona može se u korist žena žrtava rodnozasnovanog nasilja istaći da kod „utvrđivanja prava na pravnu pomoć na osnovu finansijskog kriterija neće se uzimati u obzir prihod i imovina onih članova domaćinstva koji su protivstranka podnosioca zahtjeva“. Pravna pomoć se pruža osobama po međunarodnim konvencijama koje obavezuju BiH.

Kao što je navedeno jedan broj kantona u FBiH ima zakon o pravnoj pomoći. Tako je usvojen Zakon o Kantonalnom zavodu za pravnu pomoć¹⁹³ koji propisuje pružanje pravne pomoći isključivo osobama lošeg imovnog stanja u vidu davanja pravnih savjeta, sastavljanja različitih pravnih podnesaka (tužbe, molbe, zahtjevi, predstavke, prigovori, žalbe, i sl.), sastavljanje raznih isprava (ugovori, testamenti i dr.), zastupanja stranaka u svim parničnim, upravnim i ostalim postupcima pred sudovima i ostalim organima Zeničko-dobojskog kantona, odbrana i zastupanje u krivičnim postupcima, pružanje drugih oblika pravne pomoći fizičkim osobama kako bi se zaštitila njihova prava i interesi. Pravne usluge u krivičnom postupku korisnicima pružaju branitelji, a u parničnom postupku punomoćnici u skladu sa zakonom¹⁹⁴. Osobe lošeg imovnog stanja definisane su kao¹⁹⁵: korisnici stalne novčane pomoći, bračni, odnosno vanbračni drugovi u predmetima nasljeđivanja a čija „novčana primanja ne prelaze visinu minimalne penzije¹⁹⁶, i druga lica za koja „direktor Zavoda, na njihov zahtjev, ocijeni da nemaju sredstava niti mogućnosti dobivanja zajma ili drugih sredstava da plate advokata i snose ostale troškove zastupanja, bez štete na nužno izdržavanje sebe i svoje porodice“¹⁹⁷.

Već dugi niz godina se u BiH raspravlja o donošenju osnovnog okvirnog zakona o pravnoj pomoći na nivou BiH koji bi trebao ujednačiti prava i omogućiti pristup pravdi za siromašna i marginalizovana lica. Izrađen je i Prijedlog okvirnog zakona o besplatnoj pravnoj pomoći BiH koji, u verziji koja je bila dostupna, uvodi kao korisnike žrtve trgovine ljudima, te subjekte čija su prava zaštićena odredbama Konvencije o građanskopravnim aspektima međunarodne otmice djece i Konvencije o ostvarivanju alimentacionih zahtjeva u inostranstvu.

191 Zakon o besplatnoj pravnoj pomoći „Službeni glasnik Republike Srpske“, br. 120/08.

192 Zakon o kancelariji za pravnu pomoć Brčko Distrikta Bosne i Hercegovine „Službeni glasnik Brčko distrikta Bosne i Hercegovine“, br. 19/07.

193 Zakon o Kantonalnom zavodu za pravnu pomoć „Službene novine Kantona Zeničko-dobojskog kantona“, br. 5/05.

194 Zakon o kantonalnim ministarstvima i drugim tijelima Zeničko-dobojskog kantona (prečišćeni tekst) „Službene novine Kantona Zeničko-dobojskog kantona“, br. 13/08.

195 Pravilnik o načinu i uslovima pružanja pravne pomoći „Službene novine Kantona Zeničko-dobojskog kantona“, br. 9/05.

196 Ibid, čl. 3.

197 Ibid.

Kada govorimo o pristupu pravdi za žene žrtve rodnozasnovanog nasilja treba ukazati na postojeće politike u oblasti sprečavanja nasilja nad ženama, npr. Strateški plan za prevenciju nasilja u porodici za FBiH za period 2009-2010¹⁹⁸. Iako je u FBiH u toku izrada novog Strateškog plana treba istaći neke od osnovnih ciljeva ranijeg plana koji se na neki način dotiču pristupa pravdi, kao što su:

- uskladiti postojeće i donijeti nove propise koji regulišu oblast nasilja u porodici i uspostaviti sistem finansiranja preventivnog djelovanja, potreba žrtava nasilja i rad sa nasilnim osobama - od lokalne zajednice do nivoa Federacije BiH;
- kontinuirana edukacija i senzibiliziranje profesionalnih kadrova o problemu nasilja u porodici i potrebi zaštite žrtava nasilja u porodici sa pravnog, obrazovnog, zdravstvenog, psihološkog, socijalnog i ekonomskog aspekta;
- razviti jedinstveni multidisciplinarni model postupanja u prevenciji i zaštiti od nasilja u porodici i ostvariti saradnju svih subjekata u prevenciji nasilja u porodici i u procesu zaštite žrtve nasilja;

Nadalje, ovaj plan među posebne mjere koje imaju za cilj inkluziju žrtava nasilja, uključuju i:

- izradu Nacrta zakona o besplatnoj pravnoj pomoći (uključujući žrtve porodičnog nasilja),
- analizu i procjenu mogućnosti osnivanja porodičnog suda ili posebnog odjeljenja u okviru već postojećih sudova i tužilaštava,
- izmijeniti zakone o socijalnoj zaštiti na federalnom i kantonalnom nivou u smislu da se žrtve nasilja definišu kao kategorija korisnika prava socijalne zaštite.

I u Republici Srpskoj Strategija za borbu protiv nasilja u porodici¹⁹⁹ predlaže niz aktivnosti za unapređenje zaštite žrtava nasilja i prevenciju nasilja u oblastima pravosuđa, policije, socijalne zaštite, zdravstvene zaštite, obrazovanja i vaspitanja, porodice, lokalne zajednice. Kada govorimo o inkluziji žrtava nasilja, naročito su bitne sljedeće preporuke ove strategije:

- u svim oblastima se preporučuje uvođenje i unapređenje minimalnih standarda za službe podrške žrtvama nasilja u porodici,
- usmjeravanje posebnih policijskih kapaciteta na nasilje u porodici,
- uključenje žrtava nasilja kao korisnika socijalne zaštite,
- usvajanje protokola o postupanju svih subjekata zaštite,
- evidentiranje slučajeva i žrtava nasilja u svim sektorima,
- edukacija niza društvenih aktera o nasilju u porodici, te uključenje ove teme u redovne programe edukacije,
- iniciranje izmjena Porodičnog zakona radi obuhvatanja problema porodice,
- budžetiranje lokalnih zajednica osjetljivo na problem nasilja u porodici.

Strategija prevencije i borbe protiv nasilja u porodici BiH²⁰⁰ objedinjuje dvije entitetske strategije i uključuje obaveze za institucije na državnom nivou. Glavni ciljevi ove strategije su:

- Žrtve nasilja u porodici staviti u središte interesovanja i zaštite,
- Podići svijest o nasilju u porodici kao društvenom problemu, kao i svijest o tome da nasilje u porodici predstavlja kršenje ljudskih prava i da mu se svaka institucija, a i pojedinac mora suprotstaviti,
- Društvenu zajednicu obavezati da ovom problemu da prioritet, da pokaže političku volju

198 Strateški plan za prevenciju nasilja u porodici u FBiH za period 2009-2010, „Službene novine FBiH“, br. 75/08.

199 Strategija za borbu protiv nasilja u porodici u Republici Srpskoj do 2013. godine, „Službeni glasnik Republike Srpske“, br. 136/10.

200 Strategija prevencije i borbe protiv nasilja u porodici za BiH za period 2009-2011. godine, „Službeni glasnik BiH“ br. 70/09.

i obezbijedi resurse, multisektoralan i koordinisan pristup radi postizanja konkretnih rezultata u njegovom rješavanju.

Među posebnim ciljevima, naročito značajni za inkluziju žrtava nasilja su sljedeći:

- Analiza i usklađivanje zakonodavstva u Bosni i Hercegovini koje reguliše oblast nasilja u porodici,
- Ostvarivanje veće zaštite žrtava nasilja u porodici i podizanje kvaliteta prakse kroz kontinuiranu edukaciju i senzibilizaciju profesionalnih kadrova i veći stepen koordinacije svih subjekata u procesu zaštite žrtava i prevenciji nasilja u porodici,
- Senzibilizacija javnosti za problematiku nasilja u porodici i promociju prevencije,
- Sistematsko prikupljanje, objedinjavanje, obrađivanje i objavljivanje podataka koji se odnose na oblast nasilja u porodici, te na osnovu ovih podataka, nastavak izrade održivih strategija za borbu protiv nasilja u porodici.

Gender akcioni plan BiH²⁰¹ se u svojim pojedinačnim segmentima takođe bavi inkluzijom žrtava nasilja. U oblasti socijalne inkluzije, naročito je značajna mjera koja cilja da "zaštiti žene koje su bile civilne žrtve seksualnog nasilja za vrijeme konflikta, putem državnog zakona ili alociranjem finansijskih sredstava za adekvatnu socijalnu pomoć, uključujući zdravstveno osiguranje i smještaj, na način da njihova prava budu zagarantirana u cijeloj državi na istom nivou kao i prava vojnih žrtava rata", kao i sljedeće mjere koje se odnose i na druge isključene kategorije:

- razviti strategiju za interdisciplinarni pristup u radu s civilnim žrtvama rata (naročito žrtvama seksualnog nasilja), omogućivši im, de facto, određene prednosti i prava na zdravstveno rehabilitovanje, psihološku pomoć, te pravnu pomoć,
- razviti strategiju za primjenu novih suvremenih pristupa u pružanju usluga i zaštite starijim kategorijama žena i muškaraca koji spadaju u ugrožene kategorije,
- uspostaviti jedinstvenu bazu podataka, razvrstanu po spolu, o osobama u stanju socijalne potrebe,
- provesti istraživanje o socijalno najugroženijim kategorijama stanovništva, s gender aspekta, uključujući njihove potrebe, na osnovu kojih će se donositi budući socijalni program i
- organizovati specijaliziranu edukaciju za socijalne radnike kako bi se unaprijedio njihov pristup u radu s vulnerabilnim grupama.

Poglavlje GAP-a koje se tiče nasilja u porodici, nasilja na osnovu spola, uznemiravanja, seksualnog zlostavljanja i trgovine ljudima, naročito nalaže mjere suzbijanja nasilja, ali i mjere zaštite i pristupa pravdi, npr.

- Izvršiti edukaciju službenika/ca u opštinama kako bi mogli pružiti besplatnu pravnu pomoć žrtvama nasilja u porodici, nasilja na osnovu pola, seksualnog uznemiravanja i uznemiravanja,
- Izraditi promotivne materijale o pravima, mehanizmima i procedurama zaštite od nasilja u porodici, nasilja na osnovu pola, seksualnog uznemiravanja i uznemiravanja,
- Razviti strategiju kako bi se poboljšala ekonomska situacija žena i nivo njihove svijesti kako ne bi bile zavisne o trgovcima ljudima, te pojačala socijalna pomoć, kao i mjere za rehabilitaciju i reintegraciju žena i djevojčica koje su bile žrtve trgovine licima, u skladu sa preporukama UN Komiteta CEDAW,
- Razviti strategiju kako bi se zaštitile žene iz Bosne i Hercegovine koje su bile žrtve interne trgovine ljudima u Bosni i Hercegovini, kao i žrtve trgovine ljudima u neke druge svrhe osim prostitucije, u skladu sa preporukama UN Komiteta.

201 Gender Akcioni plan u BiH (septembar 2007, dostupno na: <http://www.arsbih.gov.ba/images/documents/gap_bih.pdf>.

Pravila o zaštiti žrtava i svjedoka žrtava trgovine ljudima državljana BiH²⁰² se zasnivaju, između ostalog, na principima nediskriminacije i poštovanja ljudskih prava, zaštite najvažnijih interesa djeteta, te multidisciplinarnog pristupa. Pravila regulišu identifikaciju žrtava, prijavljivanje, razmjenu informacija, te mjere zaštite, koje uključuju “fizičku zaštitu, zaštitu privatnosti i identiteta, pravnu pomoć, socijalnu (obrazovanje i resocijalizaciju) i zdravstvenu zaštitu, posebnu zaštitu djece i zaštitu ugroženih kategorija, kao i obezbjeđenje ostalih potreba radi pružanja odgovarajuće individualne zaštite i pomoći žrtvi i svjedoku žrtve” (čl. 8), čime se osigurava njihova inkluzija.

Državna strategija za borbu protiv nasilja nad djecom²⁰³, pored drugih osnovnih ciljeva, definiše i cilj: “Uspostaviti programe rehabilitacije i reintegracije koji osiguravaju individualne potrebe djece žrtava nasilja”, te posebni cilj: “Osigurati multidisciplinarno učešće svih nadležnih institucija i nevladinih organizacija koje su uključene u provođenje programa rehabilitacije i reintegracije”. Ovaj posebni cilj se planira postići primjenom dvije mjere:

1. Izrada protokola o saradnji u cilju objedinjavanja raspoloživih resursa za implementaciju programa rehabilitacije i reintegracije i
2. Osigurati monitoring provođenja programa rehabilitacije i reintegracije u cilju unapređenja zaštite djece od nasilja.

Poseban cilj je takođe: “Ojačati kapacitete svih koji rade sa djecom i za djecu kroz školovanje novih kadrova i stručno usavršavanje već uposlenih profesionalaca”, putem mjere: “Dopuniti nastavne planove i programe na studijima zdravstvenog usmjerenja, pedagoškog i socijalnog rada i kriminologije, specijalističkim disciplinama u cilju školovanja stručnjaka za rad sa djecom izloženom nasilju”, između ostalog. Predviđeno je i jačanje ljudskih i tehničkih resursa za suzbijanje nasilja, putem, između ostalog, mjere: “Definisati sistem prikupljanja podataka (centralna baza podataka) kroz kreiranje jedinstvenih obrazaca za evidentiranje slučajeva nasilja nad djecom u cilju izvještavanja i praćenja problema nasilja nad djecom u BiH”.

Treba navesti još dva zakona koji se indirektno mogu dovesti u vezu sa osiguravanjem pristupa pravdi žrtava rodno zasnovanog nasilja. Tako, Zakonom o ombudsmanu za djecu RS²⁰⁴, osigurava se dodatni mehanizam zaštite djeteta. Ovaj Zakon nalaže da ombudsman, između ostalog, ima obavezu podnošenja prijave za nasilje nad djetetom, te da predlaže preduzimanje mjera nadležnih organa za sprečavanje štetnog ponašanja prema djeci (čl. 42), pored redovnog praćenja stanja prava djeteta i predlaganje mjera za unapređenje. Nadalje, interpretacijom Zakona o inspekcijama RS²⁰⁵, za nadzor nad zaštitom i postupanjem prema žrtvama nasilja mogu biti zadužene inspekcija rada, zdravstvena i prosvjetna inspekcija. U skladu sa zakonom, inspektor u vršenju inspeksijskog nadzora može, ako utvrdi da je povrijeđen propis, donijeti rješenje kojim se nalaže: otklanjanje nepravilnosti i određuje način i rok za njihovo otklanjanje; zabranjuje vršenje ili preduzimanje radnji koje su u suprotnosti sa propisima, do otklanjanja nepravilnosti; te preduzima i druge mjere i radnje predviđene posebnim propisom (čl. 57).

IV 4.4 Prikaz EU analiza

ZAKONODAVNI I NORMATIVNI OKVIR U DRŽAVAMA EVROPSKE UNIJE U OBLASTI DOSTUPNE PRAVDE

Savjet Evrope

Konvencija o sprečavanju i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici

U členu 57 – Pravna pomoć, navodi se: Strane obezbjeđuju pravo na pravnu pomoć i besplatnu

202 Pravila o zaštiti žrtava i svjedoka žrtava trgovine ljudima državljana BiH, „Službeni glasnik BiH“, br. 61/07 i 66/07.

203 Državna strategija za borbu protiv nasilja nad djecom 2007-2010, dostupno na: <http://www.scn-see.ba/d_upload/Drzavna_strategija2007.pdf>. Napominjemo da je u vrijeme pisanja teksta proces usvajanja Strategije za borbu protiv nasilja nad djecom u BiH za period 2011-2015 bio u toku, tako da se u tekstu referiše na strategiju do 2010.

204 Zakon o ombudsmanu za djecu Republike Srpske, „Službeni glasnik Republike Srpske“, br. 103/08.

205 Zakon o inspekcijama u Republici Srpskoj, „Službeni glasnik Republike Srpske“, br. 74/10.

pravnu pomoć žrtvama pod uslovima koje propisuje njihovo nacionalno zakonodavstvo.

Španija

Organski zakon 1/2004 o mjerama integralne zaštite protiv rodno zasnovanog nasilja²⁰⁶

Prava žena žrtava rodno zasnovanog nasilja (čl. 17-28): svim ženama koje preživljavaju rodno zasnovano nasilje, bez obzira na njihovo porijeklo, religiju ili neko drugo lično ili socijalno svojstvo, garantovana su sljedeća prava: pravo na informisanje, integrisana socijalna pomoć, besplatna pravna pomoć, (za žene koje dokažu da nemaju dovoljno sredstava da pokrenu pravni postupak); smanjenje ili reorganizacija radnih sati, geografska mobilnost, promjena radnog mjesta, suspenzija radnog odnosa uz rezervisanje njihove pozicije, prestanak njihovog ugovora o radu sa pravima po osnovu nezaposlenosti; prioritetan pristup subvencionisanom stanovanju (tretiraju se kao prioritetna grupa za pristup subvencionisanom stanovanju i stanovanju za stare); socijalna pomoć.

Finska

Pravna pomoć²⁰⁷

Pravna pomoć pruža pojedincima mogućnost da dobiju pomoć za pravna pitanja u potpunosti ili djelimično na račun države, uključujući savjetovaništa za sudske postupke, zaključivanje ugovora i za izradu dokumenata.

Ako osoba postane žrtva nasilja u porodici, seksualnog ili nekog drugog nasilnog prekršaja, sud može odrediti advokata i lice za podršku žrtve za pretpretresnu istragu i suđenje. Advokat pomaže žrtvi tokom sudske obrade slučaja, a lice za podršku obezbjeđuje psihološku podršku. Advokat i lice za podršku se postavljaju bez obzira na prihode žrtve. Njihove honorare i troškove plaća država.

IV 4.5 Konkretna i specifične preporuke

U pogledu sistema besplatne pravne pomoći na nivou cijele BiH, preporučuje se prepoznavanje žena i posebno ranjivih grupa žena, poput žena žrtava nasilja, kao subjekata prava kako bi bile prepoznate od svih pružaoca usluga besplatne pravne pomoći (pored Centara za besplatnu pravnu pomoć i advokatskih komora, usluge besplatne pravne pomoći pružaju i jedinice lokalne samouprave, pravne klinike i organizacije civilnog društva).

Pristup pravdi

- Nadležna ministarstva i pravosudne institucije trebale bi provesti informativne i edukativne kampanje kako bi se žrtve rodno zasnovanog nasilja upoznale sa njihovim pravima i mehanizmima zaštite od nasilja.
- Prilikom formiranja kancelarija i centara za besplatnu pravnu pomoć i definisanja kategorija korisnika koji imaju pravo na besplatnu pravnu pomoć neophodno je uvrstiti žrtve rodno zasnovanog nasilja kao korisnice besplatne pravne pomoći.
- Informacije o besplatnoj pravnoj pomoći neophodno je učiniti dostupnim žrtvama rodno zasnovanog nasilja.
- Neophodno je olakšati pristup pravdi žrtvama rodno zasnovanog nasilja. Pristup pravdi posebno, ali ne ograničavajući se samo na tome, treba biti omogućen žrtvama rodno zasnovanog nasilja u sudskim postupcima brakorazvodnih parnica, dioba bračne tekovine, zakonskog izdržavanja maloljetne djece, zakonskog izdržavanja punoljetne djece na redovnom školovanju, zakonskog izdržavanja bračnih i vanbračnih partnera, koji bi im obezbijedili zaštitu prava i osigurali određeni stepen finansijske sigurnosti.

206 Organic Act 1/2004 on measures of integral protection against gender violence.

207 Više pogledati na: <<http://www.oikeus.fi/8852.htm>>.

- Neophodno je nastaviti sa aktivnostima podizanja svijesti žrtava rodno zasnovanog nasilja o garantovanim pravima i dostupnim uslugama besplatne pravne pomoći, sa posebnim akcentom na žrtve rodno zasnovanog nasilja koje su višestruko diskriminirane i pripadaju marginalizovanim grupama.
- Besplatna pravna pomoć bez obzira da li je pružena putem centara i kancelarija besplatne pravne pomoći, centara za socijalni rad ili nevladinih organizacija, mora biti sistematizovana i lako pristupačna žrtvama rodno zasnovanog nasilja. Neophodno je postići ažurnost i optimalni rok trajanja parničnih sudskih postupaka u kojima žrtve mogu ostvariti svoja prava kako bi postupci trajali što kraće i iziskivali što manje finansijskih izdatka u vidu sudskih taksi i nadoknada advokatima.

V OPŠTA PREPORUKA

Iako je postignut određeni progres u zaštiti žrtava rodno zasnovanog nasilja u Bosni i Hercegovini, kako u usvajanju zakonskog okvira za zaštitu tako i u izgradnji određenih mehanizama zaštite, neophodan je dalji angažman vladinog i civilnog sektora u cilju poboljšanja primjene postojećih zakonskih propisa, usaglašavanje postojećih propisa sa standardima zaštite žrtava rodno zasnovanog nasilja, pripremanju i provođenju programa koji će poboljšati položaj žrtava rodno zasnovanog nasilja, pogotovo u oblastima zapošljavanja, brige o djeci, stanovanja i pristupa pravdi kako bi se dostigao adekvatan nivo socijalnog i ekonomskog osnaživanja žrtava rodno zasnovanog nasilja.

Posebnu pažnju pri izradi budućih programa za pomoć žrtvama rodno zasnovanog nasilja treba posvetiti izbjegavanju višestruke diskriminacije i sekundarne viktimizacije žrtava rodno zasnovanog nasilja koje pripadaju marginalizovanim grupama.

Odgovorne vladine institucije treba da posvete veću pažnju promociji specifičnih programa koji su namijenjeni poboljšanju položaja žena i olakšaju pristup žrtavama rodno zasnovanog nasilja ovim programima.

Neophodno je da zakoni o socijalnoj zaštiti, kao i svi drugi zakoni koji predstavljaju osnov za realizaciju prava, posebno, ali ne ograničavajući se na, prava na zapošljavanje, stanovanje, brigu o djeci i pristup pravdi, prepoznaju žrtve rodno zasnovanog nasilja kao korisnice prava pri ostvarivanju svih identifikovanih potreba, te da na adekvatan način budu uvršćene kao korisnice i subjekti prava u socijalno-ekonomskim politikama koje se kreiraju na lokalnom nivou, te da im se omoguće povlastice i beneficije prilikom, između ostalog, ali ne ograničavajući se na tome, zapošljavanja, stanovanja, brige o djeci i pristupa pravdi.

VI SPECIFIČNE PREPORUKE

VI 1. Zapošljavanje

- U cilju rehabilitacije i resocijalizacije žrtava rodno zasnovanog nasilja poseban akcent treba staviti na socijalno i ekonomsko osnaživanje žrtava rodno zasnovanog nasilja.
- Neophodno je razviti programe zapošljavanja, prekvalifikacije i dokvalifikacije koji bi bili dostupni i prilagođeni potrebama žrtava rodno zasnovanog nasilja.
- Vladine institucije i organizacije civilnog društva treba da provedu informativne kampanje u cilju informisanja žrtava rodno zasnovanog nasilja o pravima koja proističu iz radnog zakonodavstva, kao i dostupnim programima prekvalifikacije, samozapošljavanja ili podsticajima za zapošljavanje.
- Neophodna je dalja izgradnja kapaciteta i senzibilizacija zaposlenih u okviru nadležnih institucija u cilju boljeg razumijevanja problematike rodno zasnovanog nasilja i aktivnije pomoći žrtvama rodno zasnovanog nasilja, a u cilju izbjegavanja diskriminacije i reviktimizacije.
- Neophodno je nastaviti kampanje podizanja svijesti šire javnosti o problematici rodno zasnovanog nasilja. Posebnu pažnju bi trebalo posvetiti podizanju svijesti potencijalnih poslodavaca i aktivnije ih angažovati u sistemu zaštite žrtava rodno zasnovanog nasilja.
- U cilju poboljšanja pristupa pravima koja proističu iz nezaposlenosti kao i pristupa programima zapošljavanja, pre i dokvalifikacije, neophodno je provesti aktivnosti obuke nadležnih i zaposlenih u zavodima i biroima za zapošljavanje, kao i provođenje aktivnosti zagovaranja kako bi ove institucije prepoznale žrtve rodno zasnovanog nasilja kao specifičnu kategoriju korisnika/ca usluga i nosilaca prava, te uvrstile standarde za zaštitu i pomoć žrtvama rodno zasnovanog nasilja u dokumente koji uređuju njihov rad i politike.

VI 2. Stanovanje

- Neophodno je preduzeti korake kako bi žrtve rodno zasnovanog nasilja bile prepoznate kao specifična kategorija korisnica socijalne zaštite u postojećim zakonima o socijalnoj zaštiti.
- Žrtvama rodno zasnovanog nasilja neophodno je kroz povlastice i beneficije olakšati pristup socijalnom stanovanju.
- Lokalne vlasti prilikom planiranja i određivanja stambenih jedinica namijenjenih socijalnom stanovanju treba da imaju u vidu potrebe žrtava rodno zasnovanog nasilja.

VI 3. Briga o djeci - ostvarivanje prava predviđenih porodičnim zakonom i zakonom o dječijoj zaštiti

- Potrebno je garantovati sistemsku podršku žrtvama rodno zasnovanog nasilja kako bi bile u mogućnosti na lakši način pristupiti pravima koja za njih proističu na osnovu činjenice da se samostalno brinu o djeci, kao i da bi im se olakšala briga o djeci.
- Institucije sistema treba da učine sve neophodne napore kako bi se žrtvama rodno zasnovanog nasilja olakšao pristup pravu na izdržavnje djece i kontinuiranoj naplati dospjelih potraživanja na osnovu odluke suda.
- Neophodno je formiranje alementacionog fonda kroz koji bi bila omogućena isplata izdržavanja u situacijama kada obveznik izdržavanja izbjegava ili nije u mogućnosti da plaća izdržavanje na koje je obavezan sudskom odlukom.
- Potrebno je preduzeti mjere izjednačavanja uslova za pristup pravima na socijalna davanja, kao i visinu socijalnih davanja kako žrtve rodno zasnovanog nasilja ne bi bile dodatno diskriminisane.

- Prilikom formiranja politika socijalne zaštite na lokalnom nivou neophodno je prepoznati žrtve rodno zasnovanog nasilja kao specifičnu kategoriju korisnika i omogućiti im povlastice i beneficije prilikom smještanja djece u predškolske ustanove i produženi boravak.
- Prava na zdravstvenu i socijalnu zaštitu treba da oslikavaju specifične potrebe djece ometene u razvoju ili djece sa onesposobljenjima, a pogotovo kada je roditelj koji djecu izdržava i brine se o njima istovremeno žrtva rodno zasnovanog nasilja.

VI 4. Pristup pravdi

- Nadležna ministarstva i pravosudne institucije trebalo bi da provedu informativne i edukativne kampanje kako bi se žrtve rodno zasnovanog nasilja upoznale sa njihovim pravima i mehanizmima zaštite od nasilja.
- Prilikom formiranja kancelarija i centara za besplatnu pravnu pomoć i definisanja kategorija korisnika koji imaju pravo na besplatnu pravnu pomoć neophodno je uvrstiti žrtve rodno zasnovanog nasilja kao korisnice besplatne pravne pomoći.
- Informacije o besplatnoj pravnoj pomoći neophodno je učiniti dostupnim žrtvama rodno zasnovanog nasilja.
- Neophodno je olakšati pristup pravdi žrtvama rodno zasnovanog nasilja. Pristup pravdi posebno (ali ne ograničeno samo na to) treba biti omogućen žrtvama rodno zasnovanog nasilja u sudskim postupcima brakorazvodnih parnica, dioba bračne tekovine, zakonskog izdržavanja maloljetne djece, zakonskog izdržavanja punoljetne djece na redovnom školovanju, zakonskog izdržavanja bračnih i vanbračnih partnera.
- Neophodno je nastaviti sa aktivnostima podizanja svijesti žrtava rodno zasnovanog nasilja o garantovanim pravima i dostupnim uslugama besplatne pravne pomoći, sa posebnim akcentom na žrtve rodno zasnovanog nasilja koje su višestruko diskriminisane i pripadaju marginalizovanim grupama.
- Besplatna pravna pomoć, bez obzira na to da li je pružena putem centara i kancelarija besplatne pravne pomoći, centara za socijalni rad ili nevladinih organizacija, mora biti sistematizovana i lako pristupačna žrtvama rodno zasnovanog nasilja. Neophodno je postići ažurnost i optimalni rok trajanja sudskih postupaka u kojima žrtve mogu ostvariti svoja prava kako bi trajali što kraće i iziskivali što manje finansijskih izdatka u vidu sudskih taksi i nadoknada advokatima.

udru^Žene
Zene
banjaluka, BiH